

Michael Winterhoff

Zašto nam djeca postaju nasilnici

Vratimo djeci njihovo djetinjstvo

u suradnji s Carstenom Tiergastom

Znanje

2010.

1. poglavlje

Između supermama i odgojnih nevolja – kada djeca postaju nasilnici

U našim obiteljima može ih se svake večeri vidjeti na TV-ekranima. »Supertete« ili supermame ubacuju se, pred uključenim kamerama, u neku obiteljsku svakidašnjicu u kojoj je, čini se, uglavnom sve već odavno pošlo po zlu. Obiteljska svakidašnjica nema više ništa zajedničko s onim što smo nekada pod tim podrazumijevali u pozitivnom smislu. Umjesto toga: pustopašna djeca izvan svake kontrole, roditelji i braća i sestre koji galame i vrište — zorni primjeri ljudskoga razvojnog stupnja koji bi, zapravo, trebao biti naša zajednička budućnost.

Poruka je jasna: naša se djeca u odgoju mogu izvesti na pravi put samo još grubom metodom, nekom vrstom strategije »nulte tolerancije«.

Takvi dokumentarci različitih televizijskih postaja, začinjeni kaosom, puni pretjerivanja, emitirani u vrijeme najveće gledanosti i uokvireni najskupljim promidžbenim blokovima u programu, rado se negativno obilježuju riječima kao »šund«, »TV nižega sloja društva« ili »neugodno«. No, oni ipak često zorno prikazuju prikriveno prisutan osjećaj u društvu, baš kao i bombastični naslovi u žutoga tiska koje navodno nitko ne čita, ali čiji sadržaj ipak svatko zna. Svoju visoku gledanost takve televizijske emisije postižu i stoga što prikazane pojave gledateljima izgledaju jako poznate, pa u njih izazivaju jedan »baš je tako« — osjećaj.

Emisije prikazuju upravo one male nasilnike koji se sve češće pojavljuju u našem životu. Djecu čiji je odgoj, čini se, posve izmaknuo kontroli i koja više nemaju ništa zajedničkoga s »dragim malcima« kakve su jednom svaki otac i svaka majka poželjeli.

Problem u svemu tome je sljedeći: pseudoodgoj u večernjem programu ili osmišljena, zahtjevna posvećenost djeci brižnih roditelja u četiri kućna zida. Svi ti pokušaji prevladavanja problema tako su dugo osuđeni na neuspjeh dokle god iz vida ispuštamo jednu od najvažnijih čovjekovih sastavnica. A svjesno je ispuštamo iz vida jer vjerujemo da će se ona sama po sebi razviti i jednoga dana automatski biti posve oblikovana. Ta je sastavnica psiha.

U svojoj se praksi svakoga dana susrećem s djecom i mladima s mnogostrukim poremećajima. Kao dječji psihijatar naišao sam, pri analizi nastalih poremećaja, na tako važne promjene da one zaista opravdavaju veliku zabrinutost za budućnost čitavoga društva. Kad se ne bi razvila svijest o tim poremećajima, posljedica bi bila sve manje mladih i odraslih koji su sposobni za rad i međuljudske odnose.

U velikog dijela djece i mladeži koji u svim životnim područjima izazivaju probleme, prema mojem mišljenju, razvijenom dugogodišnjim opažanjem, riječ je o ljudima čiji stupanj psihološke zrelosti stagnira otprilike na razini najviše trogodišnjega djeteta. Drugim riječima: ta je mladež zastala u psihičkoj fazi ranoga djetinjstva i između njihova tjelesnog i psihičkog razvoja zjapi veliki jaz. Oni, stoga, više jednostavno ne mogu uspostaviti bilo kakve skladne odnose sa svojim okruženjem. Bilo kakav pristup njima čini se nemogućim, oni teroriziraju svoje okruženje neprihvatljivim ponašanjem i posve su imuni na vanjske pokušaje usmjeravanja.

Moj stav, koji u središte stavlja psihički razvoj djece, jedina je mogućnost za smisleno analiziranje ove opće sklonosti razvoja te za razvitak strategija kojima bi mu se moglo djelotvorno suprotstaviti. To do sada nije promatrano na taj način jer je osnovno polazište unutar važnih dijelova društva, odgovornih za odgoj i izobrazbu, počivalo na pretpostavkama koje su bile u suprotnosti s takvom procjenom. To se osnovno polazište može opisati na temelju tri načelna poremećaja odnosa između odraslih i djece: partnerstva, projekcije i simbioze.

Nedostatak rasprave o pretpostavkama i društvenoteoretskim mišljenjima na kojima to polazište počiva doveo je do toga da do sada gotovo nije bilo pokušaja koji bi izlazili iz okvira varijacija zapravo uvijek istih pedagoških modela. No, to je uvriježeno mišljenje posljednjih godina prilično poljuljano, pa se osjeća sklonost pokušaju da se odnos između roditelja, učitelja, odgojitelja i djece opet ustroji tako da roditelji, učitelji i odgojitelji mogu djelotvorno upravljati odgojem i izobrazbom. U međuvremenu smo u određenom izvanrednom stanju u kojemu su djeca postala odgojitelji svojih roditelja kojima, prema raspoloženju, mogu upravljati i nitko im u tome ne postavlja ograničenja. Razlog tomu nije u urođenoj zloći, nego u tome što ta djeca psihički uopće nisu u stanju svoje ponašanje doživjeti kao pogrešno.

Opis triju navedenih poremećaja odnosa pokazat će u čemu su

odlučujuće pogreške i nesporazumi i kako se mogu pronaći izlazi iz toga.

Odgovornost za to loše stanje koje, u krajnjoj liniji, ugrožava opstojnost našega društva u mirnom suživotu nije samo u jednoj činjenici. Mnoštvo raznih utjecaja pogubno djeluje na dječju psihi. Djeca koja, na temelju nedostatka psihičkih pretpostavki, nisu u stanju razlikovati pogrešno od ispravnoga ponašanja, razvijaju se upravo u one nasilnike i čudovišta s kojima se sve češće susrećemo u svakidašnjici.

Pedagogija, odgojni koncepti, nastava u dječjem vrtiću i školi, pa i svakidašnji odgoj u roditeljskom domu — sve to može biti učinkovito i izvesti djecu na pravi put samo ako se istodobno pazi na to da stupanj njihova psihičkog razvoja bude u skladu s njihovom životnom dobi. Na tu činjenicu, međutim, mnoge osobe zadužene za odgoj uopće više ne obraćaju pozornost. One čak pretpostavljaju da je psiha nešto što se razvija samo od sebe, nekako usputno. Pogrešan psihički razvoj drži se, u skladu s tim, nekakvom bolešću, uvjetovanom vanjskim utjecajima koje bi se uglavnom, analizom i uklanjanjem uzročnika, moglo izbrisati i poništiti. Neprimjereno ponašanje mladih gotovo se nikada ne promatra na temelju razmatranja njihove psihičke zrelosti. Čini se da je odviše teško pretpostaviti da se donekle bezazleni primjeri, poput povremenoga odbojnog stava prema raznim svakidašnjim poslovima, ali i teži, poput krađe ili nasilničkoga ponašanja itd., puno bolje mogu objasniti utemeljenošću na procesima psihičkoga sazrijevanja, nego modelima koji jedino socijalne utjecaje drže odlučujućima.

Ustaljene mehanizme pokazuje događaj koji je prije otprilike godinu i pol dana na kratko vrijeme potresao Njemačku.

U studenome 2006. grad Emsdetten, smješten u živopisnom krajoliku oko Münstera, dospio je, naime, na naslovnice. To se, nažalost, nije moglo zahvaliti nekom pozitivnom događaju u mjestu s otprilike 35 000 stanovnika, nego jednoj stravičnoj vijesti. Učenik mjesne Geschwister-Scholl-realka pokušao je, naime, bjesomučnim ubilačkim napadom poubijati učenike i učitelje. Na kraju je sve — moglo bi se reći srećom u nesreći — završilo s jedanaest ozlijeđenih. Jedina žrtva bio je bjesomučni napadač, star 18 godina. Većina ga je ljudi držala samotnjakom i neuračunljivim fanatičnim igračem računalnih igrica.

»Opća frustriranost i manjak smisla«, kako je Spiegel zaključno posve ispravno citirao vodećeg tužitelja, doveli su do ovoga čina. Oba roditelja bjesomučnoga napadača doživjela su težak šok zbog

neočekivanog nedjela svojega sina.

Takve nas vijesti posljednjih godina sve češće usplahire, a one predstavljaju samo vršak ledenoga brijega čije dimenzije još nitko ne može pravo procijeniti. Onaj tko u krugu svojih znanaca ima kakvoga učitelja, odgojitelja u vrtiću ili pedagoškog djelatnika zaposlenoga negdje drugdje, dobro poznaje žalopojke o naizgled beznadnom stanju u djece i mladeži. Oni se većinom ponašaju bez poštovanja i ikakvog uvažavanja opće obvezujućih vrednota i pravila. Pritom je često riječ o djeci iz netaknutih obitelji u kojih nisu primjenjivi uobičajeni primjeri objašnjenja poput »teško djetinjstvo«, »razorena obitelj« ili »nepovoljno socijalno okruženje«.

Probleme sve češće stvaraju djeca i mladi čiji se roditelji od prvoga dana prema njima odnose s ljubavlju, koji su zahvalni za svaki dobar odgojni savjet i pokušavaju provesti u djelo svaki novi pedagoški koncept. Počinitelj iz Emsdettena, prema onome što znamo, potječe iz dobro funkcionirajuće obitelji i bio je dobar učenik. To što je bio poznat kao samotnjak nije nužno moralo dovesti do bjesomučnoga napada.

No, vratimo se mehanizmima koji su u takvim primjerima uobičajeni. Reakcija na takvu pojavu, koja se u posljednje vrijeme može primijetiti u društvu, svodi se uglavnom na pedagošku raspravu. Pritom je naraštaj onih rođenih šezdeset i osme posebno izložen napadima, dakle svih onih koji su iz nevolje posve specifičnoga generacijskog iskustva — slomivši preusko shvaćene okove odgoja i stege — naizgled učinili nešto dobro, naime, prihvatili koncepte antiautoritarnoga odgoja i naoko posvemašnje preziranje pojma autoriteta s čime su se dulje vrijeme slagali svi koji su radili na pedagoškom području. Pa i roditelji su često radije primjenjivali načelo »popuštenoga lanca«, kako se ne bi ponovile pogreške koje su sami od vlastitih roditelja teško i dojmljivo doživjeli.

Trenutačno se može zamijetiti radikalni obrat u mnogim područjima. Odgojni savjetnici sve češće preporučuju više strogosti i dosljednosti u odgoju, a glasovito »lupiti po turu« ponovno je postalo predmetom rasprave pri čemu je trenutačna težnja sve više okrenuta u smjeru shvaćanja da takvo što »još nikome nije štetilo«. Riječ je o jednoj tvrdnji koja je ponovno stekla pravo javnosti i koja bi, neovisno o tome je li ispravna ili pogrešna, još ne tako davno izazivala veliku ogorčenost.

»Lupiti« ili »ne lupiti« — jedno je u trenutačnoj raspravi lišeno svake sumnje: ključ promjene stanja u naše djece i mladeži je u novoj pedagogiji i na njoj izgrađenim didaktičkim modelima. Neće, međutim, doći do njezine

jednostavne primjene. Dakako, »staru pedagogiju« može se usporediti s »novom pedagogijom« i na temelju toga se mogu temeljiti banalne spoznaje, primjerice kako je za djecu bolje da koji put čuju i »ne«, ili kako je odluke bolje donositi u komunikativnom procesu, umjesto jednostavno slijediti i provoditi upute učitelja. Nitko ovu postavku, koja je navedena kao primjer za mnoge druge zamisli »nove pedagogije«, neće dovesti u pitanje. Ali, što dijete treba kako bi uopće moglo postići taj komunikativan doseg? Kako danas s tim postavkama uskladiti razinu buke u razredu i komunikativno ponašanje mnogih učenika koji ne cijene niti učitelja, niti svoje suučenike?

Nasuprot tomu, ja slijedim posve drukčiju i ponajprije novu misao — kako bih učinio obrat u raspravi koja je dospjela u slijepu ulicu i potražio nove putove koji, u konačnici, također mogu dovesti do smislenih pedagoških nastojanja. Kako bi se ti putovi našli, moramo se uputiti na područje dubinske psihologije i psihijatrije.

Svoje mišljenje nikako ne shvaćam kao prinos raspravi o nekakvoj, bilo kako shvaćenoj »novoj pedagogiji«. Ono se ne smije shvatiti ni kao mišljenje koje se preporučuje u odgojnoj literaturi. Dapače, mislim da napokon moramo shvatiti kako će rasprave o odgojnim modelima, oblicima školovanja, pedagoškim konceptima u dječjim vrtićima i domovima ostati nedjelotvornima tako dugo dok ne spoznamo koja je osnovna pretpostavka za sve što se događa nužno potrebna. To je psihička zrelost naše djece — koja je temelj na kojemu se sve ono što slijedi uopće može razvijati.

Mnogi od primjera opisanih u ovoj knjizi — iz dječjega vrtića, škole ili doma, kao čitatelju će vam izgledati poznati, bilo iz vlastita bolnog iskustva, ili iz pričanja znanaca i prijatelja koji su vrlo slične situacije doživjeli i uvijek ih iznova doživljavaju. Važno je, stoga, još jednom upozoriti na to da niti jedan od ovih primjera ne želi diskreditirati bilo koju skupinu. Ne želi se pripisati nikakva krivica niti djeci, niti odgojiteljima ili roditeljima. Ja ne raspravljam o krivnji koja bi, u konačnici, opet podijelila društvo i samo iskrivila pogled na pravu problematiku. Riječ je o tome da shvatimo kako se različiti simptomi u djece i mladeži, koji se čine otpornima na odgoj, mogu svesti na zajednički nazivnik — na manjak psihičke zrelosti.

Tek kada odrasli, na temelju takve spoznaje, nauče kritički promatrati vlastito ponašanje, djeci će se opet moći dodijeliti ono mjesto u društvu na koje imaju pravo. To znači — djecu se opet mora promatrati kao djecu.

Danas smo prešli na to da ih kao male činimo sebi ravnopravnima i time ih opterećujemo.

Prvi primjer: Niklas ili: Posve običan dan u jednoj osnovnoj školi

Nakon jutarnjega zvona u 8.15 sati, sva se djeca jednoga razreda postave u red. Razred 1c također ima svoje određeno mjesto — djeca stanu u redove po dvoje i čekaju svoju učiteljicu. Samo dvoje djece trčkara oko skupine. Kada je učiteljica došla i zamolila ih da svi stanu u red, oni opušteno i polako pođu prema kraju male kolone.

Niklas pak otrči do grmlja i sakrije se. Kada shvati da njegovi suučenicu idu prema ulaznim vratima, on glasno poviče: »Ovdje sam!«. Učiteljica ga mahanjem pozove. On brzo dotrči do svojih i progura se pred drugu djecu što izaziva negodovanje među njima i opasnost — naguravanje na stubištu. Učiteljica ga pokuša uhvatiti za ruku, kako bi ublažila njegovo prgavo guranje i potiskivanje druge djece, no on se žestoko odupre i jednostavno otrči dalje.

Došavši do učionice, baci svoju školsku torbu nasred hodnika. Učiteljica uzme školsku torbu i stavi je na stranu — kako druga djeca ne bi posrtala preko nje, ili napravila isto to. Dok se druga djeca svlače, vješaju svoje jakne i spremaju svoje cipele u ormar, Niklas stoji po strani i promatra što se zbiva. Tek kada je većina djece već ušla u učionicu, on skine svoju jaknu i baci je prema vješalici.

Nakon toga pođe u učionicu. Budući da učiteljica još stoji na vratima, zadrži ga, uz primjedbu da treba skinuti i cipele. Niklas se glasno izdere: »Neću!«. Učiteljica ga upozori na dobar primjer druge djece i podsjeti na školsko pravilo. A on, tek kada uoči da je i njegova prijateljica Anne izula cipele, učini isto (no ipak odbije obući papuče). Sada smije ući u učionicu. No, ne odlazi na svoje mjesto poput druge djece, nego puzi koljenima po podu i za sobom vuče svoju školsku torbu. Došavši do svojega mjesta, bučno baci školsku torbu na pod i tek tada sjedne.

Nakon što su djeca zauzela svoja mjesta, svi se dignu da jedni drugima požele dobro jutro. Taj je ritual povezan s malom tjelovježbom. I dok sva djeca stoje okrenuta licem prema učiteljici, Niklas se popne na

stolac i licem se okrene prema učenicima. Kako bi izbjegla sukob, učiteljica promijeni svoje mjesto da Niklas ne bude u središtu pozornosti (on već ima svoje posebno mjesto — odmah do katedre). Ta ga učiteljčina reakcija, međutim, nije spriječila u tome da pozdrav za dobro jutro zamijeni glasnim urlanjem: »guzica, drkadžija« u ritmu pozdrava za dobro jutro. Učiteljica mu, smirujući ga, položi ruku na rame i on ponovno sjedne.

Tijekom sljedeće kraće vježbe čitanja (riječi s novim slovima čitaju se s ploče, a novo se slovo /glas/ pritom naglašuje) Niklas se ne javlja. No, ako koje dijete ne izgovori odmah očekivanu riječ, ili polako čita slovo po slovo, on glasno izvikne bilo koju od prije izgovorenih riječi što pojedinu djecu dovodi u zabunu. Učiteljica ga zamoli neka i on odabere neku riječ i pokaže je na ploči. On odgovori da je upravo tren prije izgovorena riječ zapravo njegova riječ, za njega rezervirana. Kada je smije pročitati, uspije mu to tek uz pomoć učiteljice.

Izradu pismenoga zadatka koja je zatim slijedila on odbije. On to ne može i neće. Ponudenu pomoć grubo odbije i pođe u obilazak razreda. Kada učiteljica ustraje na izradi zadatka i zabrani mu ustajanje s njegova mjesta, Niklas ostane sjediti za svojim stolom, ali stalno ga gura prema ploči i od ploče. Kada je time prestao privlačiti pozornost, kratko je vrijeme mirno promatrao kako druga djeca pišu. Nakon toga iz svoje školske torbe uzme bilježnicu namijenjenu predškolskoj dobi koju je ponio sa sobom i hoće u nju pisati. Učiteljica pogleda bilježnicu i odabere za njega odgovarajuću stranicu sa zanimljivim zadacima. Niklas ih pogleda, odbije to raditi i nametne svoju volju — radi zadatke koje sam odabere.

Sljedećeg sata njegovi suučenci idu u športsku dvoranu na sat tjelesnog odgoja. Učiteljica je kao temu odabrala skakanje i održavanje ravnoteže. Niklas obično uopće ne sudjeluje u nastavi tjelesnoga odgoja, nego se uglavnom pokušava zavući iza plavih strunjača, ili bez plana i cilja luta dvoranom. No, kada je na putu u kabine za presvlačenje ugledao postavljene sprave, brzo obuče trenirku i otrči u športsku dvoranu. Djeci je vježbanje na spravama već poznato. Nakon presvlačenja mogu se odlučiti za jednu od sprava — po vlastitu izboru. Niklas odabere spravu za skakanje i bez problema počne s vježbom. Nakon nekog vremena neki se učenici požale da se stalno gura preko reda. Učiteljica ga zamoli da se pridržava redosljeda i da obuje obvezatnu športsku obuću. Nakon toga će moći nastaviti s vježbom. Njega to toliko razljuti da se na učiteljicu izdere s: »Guzica!«. Ona ga uzme za ruku i izvede u predvorje športske dvorane. Tamo mu objasni da se zbog takvih uvreda osjeća povrijeđenom i da ne

dopušta takav ton. Osim toga, ona njega ne vrijeđa. Tada mu opet objasni koje su opasnosti skakanja bez odgovarajuće športske obuće. On na to uopće ne reagira, nego ukočeno i bezizražajno bulji u športsku dvoranu prema ostaloj djeci.

Kad se vratio u razred, sjedne na svoje mjesto i izvadi svoj doručak iz torbe. Dok doručkuje — miran je. Tek pri kraju doručka nekoliko puta glasno podrigne što djeca više uopće ne primjećuju.

U podne je Niklasova majka, ovoga puta iznimno, osobno došla po njega. Učiteljica joj ukratko ispriča o poteškoćama tijekom prijepodneva. Majka je takvim ponašanjem posve iznenađena, ali ipak prigovori svojem sinu. On je sluša bez vidne reakcije i pogled mu pritom luta dugim hodnikom.

Takve i slične situacije i ponašanja događaju se svakoga dana, svakoga sata. Nema nekakvih posebno dobrih, ni posebno loših dana. Svi su, na neki način, isti. Obilježeni Niklasom.

Samo — Niklas nije usamljen slučaj. Djeca poput njega postoje u gotovo svakoj skupini i svakom razredu i, nažalost, na izrazito primjetan način obilježuju stanje današnje školske nastave.

2. poglavlje

Što se to događa s našom djecom – o kolačićima i neizvršenim domaćim zadaćama

Već više od dvadeset godina radim kao liječnik-psihijatar za djecu i mladež. To znači da u svojoj praksi svakoga dana susrećem djecu i mladež čiji su roditelji, uglavnom nakon ozbiljnoga promišljanja, došli do zaključka da u njihova djeteta u ponašanju postoje osobine koje izazivaju zabrinutost i zahtijevaju liječenje. Uglavnom obično nije riječ o obiteljima koje žive u teškim socijalnim prilikama, nego pretežno o pripadnicima građanskoga srednjeg i višeg sloja. Roditelji te djece uopće nisu zapustili odgoj i brigu za dobrobit svoje djece, dapače, zabrinuti su, trude se i učinili bi sve da odgoje sretnu i zadovoljnu djecu.

Kako bismo se upoznali s tipičnim razgovorom s roditeljima, kao primjer nam može poslužiti slučaj desetogodišnjeg Sebastijana. Njegova majka u intervjuu govori o razgovoru, vođenom na roditeljskom sastanku u kojemu ju je nekoliko učitelja upozorilo na to da njezin sin pokazuje zabrinjavajuće nedostatke u učenju koje bi valjalo ispraviti.

Gospođo Schulze, rekli ste da ste prošloga tjedna bili u Sebastijanovoj školi na roditeljskom sastanku. Što ste od učitelja doznali o svojem sinu?

Nekoliko me učitelja obavijestilo o zamjetnim nedostacima u njegovu učenju. Ne pazi, pokazuje znatne poteškoće kad treba slijediti njihove upute i, općenito, imun je na njihove pokušaje da s njim razumno razgovaraju. To, međutim, uopće nije novo ili neobično.

Vama su, dakle, takva upozorenja već poznata?

Da, Sebastijan već neko vrijeme ima problema u slijeđenju školskoga programa. Pritužbe učitelja da se ne zanima za njihove upute također sam već češće čula.

Zabrinjava li vas to?

Pa, znate, naravno da bi bilo ljepše da je dobar na svim područjima. No, kao njegova majka također znam da Sebastijan uči na sebi svojstven način i da poteškoće u školi potječu uglavnom od toga što njegovi učitelji to dosta ne cijene.

Što to točno znači?

Kod njega se nikako ne smije primjenjivati bilo kakva prisila ili pritisak, nego ga se mora pustiti da ide vlastitim putem. On je, naime, po svojoj osobnosti takav da mu je teško poslušati kada mu neka osoba, poput učitelja, mogli bismo reći nametne bilo kakav radni zadatak.

Ali, u školi mora naučiti raditi u razrednoj skupini i biti na istoj razini s ostalim učenicima. Zar to za vas nije važno?

Meni je važnije da je on što zadovoljniji jer će samo tada imati volje za učenje. Ako ga učitelj u školi prisiljava, a određeno ga gradivo ne zanima, nije nikakvo čudo što ne surađuje kako se od njega očekuje.

Kako procjenjujete upozorenja njegovih učitelja na nedostatke u učenju?

Sebastijan zna puno toga, ja to znam, no on to ne pokazuje jer se ne može pomiriti s klasičnom situacijom u školi. Pretpostavljam da mu učitelji gradivo ne objašnjavaju tako da bi ga on shvatio. Djelomično se to može dogoditi zbog ostalih učenika u razredu koji ga smetaju.

Ali, nedostaci su nesumnjivo prisutni. Što u vezi s tim kanite poduzeti?

Dakako, htjela bih pomoći Sebastijanu da dobije bolje ocjene. Upravo sam ga prijavila u jedan popodnevni program u kojemu djeca uče u igri. To bi za njega moglo biti ono pravo jer je tamo zadovoljstvo u prvom planu.

Iz odgovora Sebastijanove majke vidi se da se ona trudi kad je riječ o njezinu sinu, razmišlja o načinima na koje bi se mogle prevladati poteškoće u njegovu učenju i uopće joj nije svejedno što se s njim u školi događa.

Preuzima čak i znatno financijsko i vremensko opterećenje koje zahtijevaju posjeti popodnevnom programu, samo da bi Sebastijanu bilo dobro.

Njezini su odgovori višestruko tipični za razgovore s takvim roditeljima:

— Za poteškoće djeteta odgovorni su učitelji.

— Dijete je zapravo posve drukčije, samo što to ne pokazuje.

— Djetetu nedostaje zadovoljstva i stoga ne može pokazati što zapravo zna i može.

— Pokušaj uključivanja »stručne« pomoći u popodnevnom programu može dovesti do ispravljanja dječjih nedostataka.

Gospođa Schulze, kao i drugi roditelji u sličnim situacijama, zdvojno traži objašnjenja za ponašanje svojega djeteta i svim se silama trudi udovoljiti svojoj roditeljskoj odgovornosti. Pa ipak, te obitelji kad-tad sjede u mojoj ordinaciji. Često se događa da prethodni pokušaji terapije, neovisno o tome o kojoj je vrsti terapije riječ, nisu postigli nikakav uspjeh, pa se psihijatrijsko liječenje čini krajnjim izlazom.

Ipak, bavljenje ljudskom, ovdje ponajprije dječjom, psihom zapravo nije krajnji izlaz, nego ga se — upravo suprotno — mora promatrati kao polazište bilo kakvih daljnjih terapijskih pokušaja. Jer, spoznaje do kojih sam došao u dugogodišnjem radu nužno dovode do zaključka da su znatni nedostaci osoba koje djeluju u društvu ključni za veći dio naših društvenih problema.

Djecu na vlast! Djecu na vlast?

Kada je Herbert Grönemeyer 1986. godine glazbeno zahtijevao da se vlast preda djeci jer ona nisu vođena pohlepom za vlašću i beskrupuloznošću odraslih, to se, pod posebnim dojmom černobilске katastrofe, moglo shvatiti kao prosvjed protiv pogrešaka naraštaja roditelja, no istodobno je zrcalilo sliku čovjeka — bolje rečeno djeteta — koja se danas na upravo groteskan način razvila u društveni stav.

Na prvi se pogled danas, u zapadnom prosvijećenom društvu, više

nego ikada, čini da je dječji svijet u redu. Danas više nema desetogodišnjaka koji moraju naporno raditi u rudnicima kako bi brojna obitelj kod kuće imala što jesti. I dok je književnost oko 1900. godine još mogla iznjedrati poseban stil školskoga romana koji je učitelje prikazivao kao nasilnike — sjetimo se samo knjiga Frühlings Erwachen (Buđenje proljeća) Franka Wedekinda, Der junge Törless (Mladi Törless) Roberta Musila ili odgovarajućih kratkih priča Rainera Marie Rilkea — danas su stranice knjiga ispunjene pedagoškim konceptima i izobrazbenim teorijama koje imaju samo jedan cilj: omogućiti učeniku da na što lakši način postigne višu školsku naobrazbu i živi uspješnim, samosvojnim i ispunjenim životom.

Dječja su prava iznimno važna tema, pa se tako, primjerice, na komunalnoj razini u mnogim općinama udomaćilo uvođenje takozvanoga dječjeg parlamenta. Djeca tamo, slično kao odrasli, u parlamentarnim raspravama smiju sudjelovati i zauzimati stavove o općinskim odlukama koji se, onda, u gradskom vijeću uzimaju u obzir u procesu pronalaženja rješenja općinskih problema.

Danas nam dijete gotovo slični spasitelju. Taj je dojam još pojačan sve manjim brojem djece u suvremenom društvu. Činjenica da se već nekoliko desetljeća rađa sve manje djece čini dijete, kao u tržišno—gospodarstvenom procesu, rijetkim i poželjnim, odnosno vrijednim dobrom prema kojemu se valja ponašati s posebnom pozornošću.

Djeci se na taj način nameće uloga koja im je neprimjerena jer im nedostaju sva psihička svojstva za ispunjenje te uloge. Uloga koja im se dodjeljuje je uloga partnera odraslim ljudima.

Sretnu li se odrasli u razgovoru o djeci u dobi dječjega vrtića ili školskih početnika, često se mogu čuti rečenice poput: »Moje dijete ima jaku volju, uspijeva se nametnuti jer zna što hoće!«. Takvim se karakteriziranjem djetetu pripisuje osobnost kakvu ono u tom ranom životnom razdoblju još jednostavno ne može posjedovati jer razvoj osobnosti počinje tek u osmoj ili devetoj godini života. Razvitak osobnosti ovisi i o genetskom naslijeđu koje djeca dobivaju od roditelja, i o individualnoj potpori pojedinim dijelovima te osobnosti.

Ono što roditelji ovdje zamjenjuju s osobnošću obični su načini dječjega ponašanja kakve svako dijete u toj dobi pokazuje. Tako se čini da mala djeca uvijek imaju »jaku volju« jer, psihički promatrano, žive kao da su sama na svijetu i misle da mogu živjeti kako upravo ona žele — prema

vlastitoj volji i raspoloženju. Ona, naime, još nisu naučila svoje okružje i druge ljude promatrati kao ograničenje vlastitoga Ja.

Problem je u tome što su mnogi roditelji, ali i odgojitelji i učitelji, izgubili osjećaj za prenošenje toga ograničenja djeci. Oni dijete doživljavaju u njegovoj predmnijevanoj osobnosti i čak još potpomažu jačanje pretpostavljenih značajka. Tako se, međutim, sprečava razvoj djeteta u skladu s njegovom životnom dobi, ono ostaje u psihičkom razdoblju ranoga djetinjstva i trajno će imati poteškoća u snalaženju u svakidašnjici u kojoj se uvijek traži uočavanje i priznavanje granica.

Kako je to izraženo u stvarnosti, vidi se na primjeru sedmogodišnje Sare.

Sara

Sara je kći Luise Falkenberg i njezina je majka jako ponosna na nju. Već je od ranoga Sarina djetinjstva gospođa Falkenberg njegovala jasno načelo: Sara je trebala biti samostalna, trebala je razviti vlastitu osobnost i nikako nije smjela dopustiti da joj netko drugi propisuje što treba ili ne treba raditi.

Tako je Sara uvijek, i bez zadržke, bila poticana i podržavana u svojoj samosvojnosti, pa je već u dobi kad je išla u dječji vrtić samostalno odlučivala što će odjenuti, u koje će doba dana jesti i što će se pripremati za jelo. Dakako, sama je birala i svoje društvo za igru. Onaj tko, prema njezinu mišljenju, to nije zaslužio — jednostavno više nije bio pozivan u društvo.

Ako se Sara ipak ponekad trebala pridržavati nekih pravila u roditeljskoj kući, ta su se pravila sitničavo zajednički sastavljala i o njima se opširno raspravljalo.

U školi se ona također ponaša vrlo samostalno. Doduše, situacije koje pritom nastaju u gospođe Falkenberg baš i ne izazivaju osjećaj ponosa na vlastitu kćer. Ona, naime, često odbija napisati domaće zadaće, a rado izbjegava i nužne vježbe u učenju sviranja violine (što je sama izabrala).

Gospođa Falkenberg, međutim, ne shvaća u čemu je razlog takvoga odbojnog stava i sva je očajna zbog ponašanja svoje kćeri koja u načelu

ljutito reagira na zahtjeve da se izrade domaće zadaće ili obave vježbe sviranja. Pritom galami na svoju majku, katkad je čak i fizički napadne i udara rukom ili nogom. Bacanje stvari jedan je od omiljenih načina reakcije u konfliktnim situacijama, a pritom pretežno razbija stvari koje majka posebno voli. Pokušaje gospođe Falkenberg da svoju Saru privoli na nešto djevojčica uglavnom odbija.

Ovaj primjer jasno pokazuje što se dogodi kada roditelji poželjnu samostalnost svojega djeteta zamijene izostankom svih pravila u njegovu svakidašnjem ponašanju. Sari nikada nitko u kući nije rekao što je dobro, a što loše, što smije, a što ne smije raditi. Njezini su roditelji, misleći da poštuju antiautoritaran odgoj, takvo ponašanje držali najboljom mogućnošću za rano sazrijevanje samosvojne osobnosti svoje kćeri. Pritom se, međutim, nikada nisu zapitali može li Sara, sama od sebe, uopće doći do spoznaje da ona ne snosi odgovornost samo za sebe samu nego i za ljude s kojima živi, da je, dakle, tek poštovanje ljudi i njihova vlasništva ono što nju samu čini čovjekom.

Gospođa Falkenberg i njezin muž vjeruju da pomažu Sari u nužnom uvodu u samostalnost, no ne primjećuju da njihova kći pritom ostaje bez spoznaje da samostalnost nema ništa zajedničkoga sa samoostvarenjem koje se postiže »glavom kroz zid«. Time što su joj od početka davali do znanja da sve važne odluke u životu može donositi sama uskratili su joj mogućnost da osjeti ostvarenje s drugima i tako nauči da mora djelovati u skupini.

O normalnom postupanju s djecom i njihovu normalnom razvitku

U nastavku ću često govoriti o tome da odrasli, kad je riječ o djetetu, moraju nastupiti razgraničeno, tj. tako da postave granicu. Time na prvi pogled činim svetogrđe. Razgraničenje u ušima mnogih roditelja zvuči poput manjka ljubavi, hladnoga autoritarnog nastupa i podcjenjivanja djeteta. Kako bih taj nesporazum već u začetku razjasnio, htio bih navesti nekoliko načelnih činjenica.

Djeci uvijek treba pristupati s ljubavlju. Ona nužno trebaju pažnju, primjerice u obliku tjelesnoga dodira pri maženju, uzimanju u naručje,

gladañju po glavi — što bi sve bilo primjereno njihovoj životnoj dobi. Čitanje i igra su osnovne pretpostavke za zdrav kognitivan razvitak djeteta. Sve to — važno, dakako — uopće nije dovedeno u pitanje spoznajama koje ovdje pokušavam predstaviti.

To znači: kada se god bude govorilo o strukturama, uvježbavanju postupaka ili postavljanju granica, to nikako ne protuslovi zahtjevu i potrebi da s djetetom postupamo s ljubavlju i da mu budemo bliski. Tek to, jedno i drugo zajedno, dovodi do stvaranja svih onih sposobnosti koje djeca u životu trebaju.

Zamjećuje se, međutim, da mnogi odrasli, pa i oni koji očito sve čine za svoje dijete, gotovo nisu svjesni posve običnih razvojnih stupnjeva koje bi njihovo dijete trebalo proći. To se odnosi na sva područja — od govora do motorike. Tako bi, primjerice, dijete u dobi između deset i dvanaest mjeseci života trebalo znati govoriti rečenice s jednom riječi, a s dvanaest do četrnaest mjeseci trebalo bi biti u stanju uspravno hodati.

S tri godine života govorni je razvoj u normalnom tijeku dospio do rečenica s dvije do tri riječi, a higijenski je odgoj doveo do toga da dijete danju ostane suho. Ponajprije, ono je naučilo da ga, kad su roditelji odsutni, vode ozbiljne, njemu strane, osobe i da neupadljivo boravi u većoj skupini djece. A to znači upravo to da dijete može poći u dječji vrtić. Odgovarajući daljnji razvitak u govornom i socijalnom području napokon dovodi do toga da bi dijete sa šest godina trebalo dosegnuti zrelost za pohađanje škole.

Uz taj razvitak, ono i na psihičkom području prolazi kroz razne faze i pritom doseže različite stupnjeve zrelosti. Oni se očituju u tome kako dijete doživljava svijet oko sebe, pa ću stoga te pojedine stupnjeve razvitka nazvati »slikama svijeta«.

Kako dijete doživljava svijet oko sebe — slike svijeta

Kada se razmisli o tome kako bi psiha jednoga djeteta, idealno, trebala izgledati, cilj mora biti da 20-godišnji čovjek bude psihički zreo primjereno svojoj životnoj dobi, usporedivoj s drugim odraslim zdravim ljudima.

Kao psihijatar koji se u svojem svakidašnjem radu susreće samo s poremećajima, ja gotovo zanemarujem individualne i uglavnom nasljedne

dijelove psihe i oni, po mojem mišljenju, za pogrešan razvitak o kojemu je ovdje riječ nisu nimalo važni. Osnovna pitanja u mojem poslu su: koji su dijelovi psihe, koji se mogu oblikovati, važni kako bi odrastao čovjek mogao samostalno živjeti? Kako se psiha mora razvijati da bi ljudi mogli živjeti u odnosima s drugim ljudima, da bi mogli uspješno obavljati svoje poslove i da bi mogli ispravno procijeniti i kontrolirati vlastite osjećaje?

Kako bi to postigao, čovjek treba dva dijela psihe. Jedno su psihičke funkcije poput, primjerice, podnošljivosti frustracija, savjesnosti, odnosa prema radu ili spremnosti za rad. Te se funkcije moraju oblikovati postupno, kako bi jamčile najpovoljniju izgradnju psihe. Osim toga, ne manje važne, potrebne su slike svijeta, dakle posve određen način na koji doživljavamo i tumačimo svijet oko sebe i svoj položaj u njemu.

U našem, zapadno usmjerenom, kršćanski obilježenom suvremenom društvu slika svijeta uglavnom je ovakva: mi sebe doživljavamo kao pojedince u okviru većega društva. Prije nego što se takva slika svijeta u odrasloga čovjeka stvori, dijete, u normalnom razvitku, prolazi kroz tri različita razdoblja u kojima se, svaki put, njegova slika svijeta mijenja. To su oralno, analno i magično-edipalno razdoblje.

Oralno razdoblje

Oralno razdoblje traje od rođenja do dobi od oko jedne i pol do dvije godine života. U tom se razdoblju dječja slika svijeta može opisati rečenicom: »Ja sam ono što dobijem!«. To je vrijeme u kojemu je trenutačno zadovoljenje djetetovih potreba najvažnije. Još maleno dijete mora u oralnom razdoblju steći iskustvo da postoji osoba, povezana s njim, koja se brine za zadovoljenje njegove potrebe za tjelesnom bliskošću i brzo zadovoljenje gladi i žeđi. Tako novorođenče uglavnom neće odmah plakati ako je gladno jer još ne može vidjeti jesu li objekti koji bi mogli utažiti njegovu glad — majčina prsa ili bočica s mlijekom, u blizini. Ono, međutim, zamišlja blizinu prsa i uglavnom je uvjeren da će njegova potreba biti trenutačno zadovoljena, odnosno, majka će ga odmah staviti na prsa i dojiti, ili će mu dati bočicu s mlijekom. Tipičan bebin plač počinje tek nakon četiri do šest tjedana života, kada dijete raspoznaje više od svjetla i tame, pa može vidjeti nalazi li se izvor hrane u dostupnoj blizini ili ne. Ako prsa ili bočica tada nisu dostupni, plač je izraz ljutnje zbog toga.

U tom razdoblju dolazi i do važnih promjena u motorici djeteta. Ono svijet otkriva najprije puzanjem, a zatim početnim koracima. Iskustvom

svijeta koji postaje sve »veći« dijete počinje razlikovati samo sebe od onoga što se pred njim u svijetu nalazi. Ono, dakle, doživljava »samo sebe« i doživljava »ono drugo«, to jest, pojednostavljeno rečeno, postojanje drugoga.

Prema mišljenju Sigmunda Freuda, djetetova usta u ovom razdoblju imaju ulogu erogene zone jer ono sisanjem, oblizivanjem i ugrizom doživljava veliko zadovoljstvo. To obilježuje kasno oralno razdoblje jer u njemu dijete dobiva prve zube, pa grizenje ima važnu ulogu.

Analno razdoblje

Analno se razdoblje odvija obično u dobi između druge i treće godine života. Za dječju sliku svijeta to je razdoblje obilježeno rečenicom: »Ja sam ono što zadržavam ili puštam!«. Preneseno na ponašanje djeteta prema vlastitu okružju, to znači da ono u ovom razdoblju otkriva da se samoodređuje i može odlučivati o tome hoće li dopustiti vanjsko određenje o sebi. Popularno govoreći, dijete dolazi u »prkosno razdoblje«, sve više pokušava provesti svoju volju i dovesti odrasle do toga da u svemu zadovoljavaju njegove potrebe.

Magično-edipalno razdoblje

Freud Edipovim razdobljem označuje rani stupanj genitalnoga razdoblja koje vrhunac doseže u popularnom prikazu takozvanoga Edipova kompleksa — pojave u kojoj djeca osjećaju privlačnost prema roditelju suprotnoga spola. Suvremena teorija dodaje da se djeca, zbog iznenada nastaloga suparništva koje doživljavaju u istospolnom roditelju, udaljavaju od usmjerenosti prema samo jednoj osobi i u tom se trenutku prvi put integriraju u sustav obitelji.

Opsežne Freudove studije ovdje vode predaleko, a za moju je postavku važno da se djeca u magično-edipalnom razdoblju, koje nastaje u dobi od četvrte do pete godine života, definiraju rečenicom: »Ja sam ono što sebi predočim«. Ona se, dakle, ponašaju u skladu s izrekom: »Izgradit ću sebi onakav svijet kakav trebam!«. Djeca u toj dobi žive, znači, u svijetu mašte koji je za odrasle nestvaran i stvarima mogu dodijeliti ona svojstva koja te stvari, u tom trenutku, za njih trebaju imati.

Pri zdravom psihičkom razvoju djeteta ta razdoblja, u kojima nastaju ovakve dječje slike svijeta, slijede jedno za drugim, i na kraju toga razvoja

dijete može shvatiti da njegova reakcija u drugoga može izazvati protureakciju. U sukobima, tada, primjerice, može procijeniti vlastiti udio i ravnati se prema tome. U klasičnom smislu, dijete je time doseglo školsku zrelost. Ono taj razvojni put može proći samo ako se roditelji ponašaju specifično za svako razdoblje. Oni se, dakle, moraju pobrinuti za to da se svako razdoblje zaključi — kako bi se moglo prijeći u sljedeće. Taj postupak nije utemeljen ni na kakvom automatizmu. I poslije, dakle i nakon šeste godine života, slijede razdoblja razvoja, a u konačnici, s početkom u kasnom mladenačkom razdoblju, nastaje odrasla slika svijeta.

Te slike koje prikazuju razvoj odnose se na pitanje: »Kako ja, iz samoga sebe, doživljam sebe u ovom svijetu?«. Istodobno, pak, u drugom području psihe nastaje drugo gledište koje odgovara na pitanje: »Kako doživljam ovaj svijet kao takav?«.

Čim dijete počne puzati i hodati, ono istražuje funkcionalnost svega u svojem okružju — opipom, mirisanjem ili lizanjem. Stolac se, primjerice, u početku prepoznaje kao predmet koji se može gurati, a zatim kao sprava na koju se može penjati. Ulogu stolca kao namještaja namijenjenoga sjedenju dijete će spoznati puno poslije.

Osobe s kojima dijete dolazi u dodir također se istražuju na sličan način. Pritom dijete u ranom dječjem narcističkom razdoblju, u dobi između desetoga i šesnaestog mjeseca života, podliježe iluziji da svime i svakim može upravljati i o svemu odlučivati, da, dakle, posjeduje posvemašnju autonomiju.

Do treće godine života ono u daljnjim koracima otkriva da su djeca, jednako kao i odrasli, samostalne osobe. Sada može shvatiti da je odrastao veći, jači i moćniji. Od tog trenutka malo dijete u sukobima reagira na postupke odrasloga, klasičnim rječnikom rečeno — »ono sluša«. Kad ovo razdoblje završi, dijete doseže zrelost za dječji vrtić i reagira na pedagoške intervencije odrasloga.

Ono što u svojem svakidašnjem poslu u međuvremenu uočavam pokazuje da, čini se, odgajamo sve manje djece koja prolaze kroz razvoj primjeren djetetu. Moram reći da mi se čini da sve manje djece zadovoljavajuće oblikuje psihičke funkcije. A posljedica je — u posljednjih petnaest godina golemo je povećanje broja poremećaja u dječjoj i mladenačkoj dobi i ti su poremećaji vrlo, vrlo raznoliki.

Tako postoje različite poteškoće u području motorike. Ne mogu se izvesti usklađeni pokreti, a često su posebno zakržljali i nerazvijeni pokreti

fine motorike, nužne za pisanje. Kako bi se dobila predodžba o razmjerima toga poremećaja, moramo se sjetiti da je prije petnaest godina poremećaj motorike u dječjoj dobi bio zamijećen u oko 20 posto djece. Danas je zid od 50 posto već odavno probijen, uz pokazatelj rasta.

To dovodi i do pojava koje se čine apsurdnima. Tako znam dječji vrtić u kojemu je još do prije nekoliko godina postojao običaj da se s djecom odlazi na izlet u gradski botanički vrt. Prema riječima voditelja dječjeg vrtića, na takve izlete već neko vrijeme više ne mogu ići jer većina djece više nije u stanju propješačiti oko kilometar puta između dječjega vrtića i botaničkog vrta. Djeca se, naime, nakon toga žale da ih bole noge, pa ih više ne mogu time opterećivati. Takve bi vijesti morale zvoniti na uzbunu, i to ne samo u svezi s poremećajima motorike u djece nego i zbog stava osoblja dječjega vrtića koje je tu činjenicu očito prihvatilo kao nešto normalno i samo po sebi razumljivo.

Zatim, možemo primijetiti silne nedostatke u području opažanja. Podražaji mozga nastali slušanjem, gledanjem ili opipom više ne mogu biti preneseni u druga područja mozga — što bi bilo potrebno kako bi se, primjerice, jedna riječ pročitana s ploče odgovarajućom finom motorikom mogla prenijeti u bilježnicu.

Golemi su poremećaji i u području govornoga razvitka. Tako su djeca u dobi od pet godina života u većem broju zaostala na govornom stupnju koji im danas jedva omogućuje razumljivo artikuliranje elementarnih potreba. Gramatičke su posebitosti dobrim dijelom nepoznate, glasovi se krivo izgovaraju, oblikovanje cjelovitih rečenica je postalo rijetkost. Osim toga, dolazi do šuškanja i mucanja koje djecu izlaže opasnosti izolacije u socijalnom okružju. Govorne smetnje u jednoga djeteta mogu se, u nesretnoj konstelaciji, susresti s nedostacima u socijalnom ponašanju u druge djece, a to bi za posljedicu moglo imati izrugivanje, izolaciju, tjelesno nasilje i daljnja psihička oštećenja.

I dok su takvi govorni nedostaci u mojoj praksi prije bili iznimka, danas su gotovo postali pravilo. Uzmemo li u obzir istraživanja koja su pokazala da petogodišnje dijete, nakon preseljenja u neku stranu zemlju u roku od pola godine, u načelu, može bez stranoga naglaska govoriti novi jezik svojega okružja, dodatno postajemo svjesni sve dramatičnosti ovakvoga razvoja.

Uz navedena usporavanja u razvoju posebno je uočljivo područje higijenskoga odgoja jer sposobnost kontroliranja tjelesnih izlučina

predstavlja važan sastavni dio dječjega razvitka. Kada bi danas neki dječji vrtić još doista tražio da djeca, koja polaze vrtić, preko dana treba biti suha, vjerojatno bi imao ozbiljnih problema s popunjenošću kapaciteta.

U školskoj se dobi javljaju, na kraju, poteškoće u ponašanju u svezi s učenjem i radom. Već u osnovnoj školi učenici uopće ne paze i imaju silne poteškoće u tome da se, barem na kratko vrijeme, usredotoče na postavljen zadatak, ili da za neko duže vrijeme zapamte gradivo i to znanje primijene u nekom drugom kontekstu.

Socijalno ponašanje mnoge djece vrlo je problematično. Oni su u svojem okružju doista pravi mali nasilnici, nastupaju i ponašaju se prema svojim vršnjacima tjelesno i verbalno krajnje agresivno i ne dopuštaju niti naslutiti da bi se mogli integrirati u skupinu.

No ta se djeca ne ponašaju problematično samo prema drugoj djeci i mladima. Niti vlastiti roditelji, ili djedovi i bake, niti osobe koje su stalno uključene u njihov odgoj — poput odgojiteljica ili učitelja u školama, ne predstavljaju za njih nikakvo ograničenje u iskazivanju egoizma. Kako bih predočio kakve posljedice to može imati, predstavit ću vam Claudiju, kćer obitelji koja živi u sređenim prilikama. Ona nešto manje od dvije godine pohađa dječji vrtić u blizini roditeljskoga doma.

Claudia

Claudia ima pet godina i majka je gotovo svakoga jutra dovodi u gradski dječji vrtić, a u podne dođe po nju.

Jednoga se dana u vrtiću odigrala ovakva scena: Claudijina majka u podne dolazi u vrtić po svoju kćer. Odlazi najprije do odgojiteljice — kako bi se raspitala je li došla na vrijeme. Claudia se, naime, već dva puta osoblju dječjega vrtića žalila da se po nju dolazi prekasno. Odgojiteljica umiruje majku — Claudia je još uvijek u zajedničkoj prostoriji, pa stoga ne prijete nikakva nepravilnosti.

Otvore se vrata, Claudia među prvima jurne iz zajedničke prostorije i, vidno obradovana, odmah primijeti da je njezina majka već tu. Odmah se razvije mala igra: Claudia dotrči do majke i pruža joj ispruženu ruku kako bi joj dala zamišljen kolačić koji je ona, prema vlastitu ponosnom pričanju, ispekla specijalno za mamu.

Majka se upušta u igru svoje kćeri, saginje se prema njoj, zahvaljuje na lijepom i ukusnom kolačiću i... zagriže u njega. To izaziva dramatične posljedice. Claudia gotovo doživljava šok jer to da majka zagriže kolačić nije bio sastavni dio njezina plana o odvijanju igre. Ona je zamišljeni kolačić samo trebala predati svojoj majci — kako bi ga ponijela kući i tamo u miru pojela. Reakcija djeteta je drastična: Claudia počinje plakati, ali ne samo to! Ona se istodobno baca na pod i neprestano ponavlja, glasno vičući, da majka nikako nije smjela već sada zagristi kolačić. Idućih se petnaestak minuta s djetetom uopće ne može razgovarati. Ono glasnim jecajima nadglasava sve pokušaje smirivanja, a udaranjem i ritanjem odbija sve pokušaje tjelesnog približavanja. Tada majci na pamet pada spasonosna zamisao. Uspijeva uvjeriti Claudiju da je samo jedanput zagrizla kolačić i da ostatak još uvijek drži u ruci. Može ga, dakle, ponijeti kući, pa će kod kuće pojesti kolačić kada Claudia odredi.

Dijete ovaj prijedlog prihvati, no uz opomenu majci da se tako nešto više nikada ne smije ponoviti. Kada majka i kći napokon pođu iz vrtića, majka nosi i torbu i jaknu svoje kćeri, a, dakako, i zamišljeni kolačić!

Ovo što se zbilo zorno pokazuje kako majka dopušta da njezina petogodišnja kći manipulira njome. Claudia, na prvi pogled, nije zaostala u razvoju, ideja sa zamišljenim kolačićem pokazuje maštovitost i draž u igri kakva je normalna za petogodišnje dijete.

Ali, problem je u njezinoj reakciji na neočekivan postupak majke. To što ona nehotice ne sudjeluje u igri prema Claudijinoj zamisli dovodi do frustrirajućeg doživljaja za dijete: njezino očekivanje da će se majka samo diviti kolačiću, a ne ga odmah i zagristi — naglo se rasplinulo.

Uz normalnu psihičku razvijenost petogodišnjega djeteta, Claudia bi se, unatoč spontanoj ljutnji, morala znati svladati i biti svjesna da je ekstremna reakcija kakvu je ona pokazala — pretjerana. Takva bi, normalna, reakcija bila, međutim, moguća samo kada bi Claudia svoju majku shvaćala i priznavala kao prirodni autoritet. Tada ne bi, svojim prkosnim ponašanjem, pokušavala propisivati postupke svoje majke i tražiti njezinu ispriku. Vrlo je važno da dijete svoju majku shvati kao ograničenje vlastitoga. Ja jer se samo tako oblikuju psihičke funkcije koje omogućuju da se poslije, osim majke i oca, prihvate i drugi autoriteti koji u životu donose odluke.

Majčino ponašanje istodobno pokazuje nekoliko postupaka koji pogrešno usmjeravaju psihu njezine kćeri. To počinje već raspitivanjem je

li stigla na vrijeme, nakon što se Claudia očito žalila odgojiteljici, a možda i majci, da se po nju kasno dolazi. Claudia bi, u normalnim prilikama, morala prihvatiti da ne određuje ona trenutak u kojemu će se majka pojaviti u vrtiću, nego da o tome odlučuje majka. Majka, međutim, prepušta Claudiji da ona odredi vrijeme kada mora doći po nju. Pritom, u uvjerenju da Claudiji mora dopustiti pravo suodlučivanja, dovodi sebe u ovisnost o vlastitoj kćeri. Što je tu pogrešno? Nije li prosvijećeno i pedagoški ispravno ponašanje da se djetetu dopusti mogućnost donošenja odluke, pa tako i pravo na kritiku? Mišljenje koje danas u svijetu prevladava na to bi pitanje odgovorilo jasnim »da«, pa bi i dijete i majku oslobodilo odgovornosti za pogrešno ponašanje.

Ovdje je ipak riječ o pogrešnom ponašanju. Jer, Claudijina psiha u dobi od pet godina nije sazrela. Kako bi u kasnijim životnim razdobljima stekla osjećaj za to kada se netko pojavljuje točno ili kasni (npr. na dogovoren susret), njezin se psihički osjećaj mora uvježbavati. To je pak moguće samo na jedan način — da majka odredi što je »točno«, a što »prekasno«. Claudia u svojoj životnoj dobi slijedi tek svoj samovoljan impuls koji danas određuje jedno, a sutra neko drugo vrijeme kao »pravo«. Tek uz pomoć vođenja majke, koja taj rok poznaje i pridržava ga se, Claudia će naučiti objektivno odrediti taj trenutak.

Ono što se na prvi pogled čini nevažnim u kasnijim godinama ima važnu ulogu koju ne bismo smjeli podcijeniti. Situacije poput ove su važne za uvježbavanje primarnih vrlina bez kojih je jedva moguć kasniji skladan suživot u društvu. Netočnost se danas gotovo drži nekakvim ljupkim svojstvom ljudi koji redu ne poklanjaju baš previše pozornosti. To u privatnom životu još može i proći, čak ako katkad izazove ljutnju, no mora se priznati da takvo ponašanje na poslu može dovesti do i te kako ozbiljnih komplikacija. Psiha, međutim, ne pravi razlike između zvanja i privatnoga života. Psihički promatrano, netočnost se (a time i vrlo opipljive posljedice u stvarnom životu) rađa iz situacija kakvu su nam pokazale Claudia i njezina majka u navedenom primjeru.

Promotrimo tu scenu s »kolačićem« malo pomnije. I ona sadrži puno sitnih detalja koji, u svojem skupnom djelovanju, ometaju pozitivan razvoj dječje psihe. Claudijina zamisao igre sa zamišljenim kolačićem pokazuje živahnu maštovitost i zdrav nagon za igru. Njezina reakcija na neočekivan postupak majke je, međutim, znak manjkavo oblikovanih psihičkih funkcija. Zabrinjavajući u ovoj tvrdnji nije samo nedostatak tih funkcija nego — uvjetovana majčinom reakcijom — i nemogućnost djeteta da te

funkcije uvježbava. Claudijina se majka u početku prema situaciji postavlja argumentativno. Ona se smireno obraća djetetu i pritom verbalno pokušava doći do rješenja. Budući da dijete na to reagira negativno, radnjom usmjerenom na samu sebe, naime glasnim jecanjem, pokušaj uspostavljanja tjelesne bliskosti — kako bi se na taj način pružila majčinska utjeha, čini se posve ispravnim. Rezultat su obrambeni mehanizmi u obliku udaraca i ritanja.

Claudia iz čitave ove scene, koja traje 15 minuta, uči da ona može određivati majčine postupke. Jednostavno preuzima inicijativu i majku, prema načelu »trial and error«, pušta da se praćaka na udici — dok joj se, napokon, njezin prijedlog, da se kolačić ponese kući, ne učini prihvatljivim kako bi se primirila. Vrhunce prema sebi usmjerenoga ponašanja predstavlja, sama po sebi razumljiva, majčina pomoć pri dizanju, iako se sama bacila na pod, jednako kao i upozorenje i opomena majci da se takvo što više ne smije ponoviti. Posebno ovo posljednje odnos majka-dijete posve izvrće i postavlja naglavačke: Claudia postaje odgojiteljicom svoje majke.

U normalnim bi prilikama ova situacija bila pogodna za uvježbavanje psihičkih funkcija, primjerice tolerancije frustriranosti u Claudije. Ona bi majčino ponašanje trebala doživjeti kao prirodnu granicu svoje frustriranosti — što bi pak bilo moguće samo kad bi se majka postavila samosvojno. Ali, kako se ona ravna prema svojem djetetu i reagira na njegovo ponašanje, Claudia ne može naučiti da mora izdržati doživljenu frustraciju i reagirati na nju na primjeren način.

Nikakav pojedinačan slučaj

Claudia nije nikakav pojedinačan slučaj. Djecu poput nje u svojoj praksi susrećem svakoga dana, a porast zabrinjavajućih slučajeva je tako velik da će se njihovi učinci sljedećih godina znatno odraziti na naš društveni suživot. Ja ću brojnim primjerima uvijek iznova pokazivati kakav pogrešan razvoj djeca i mladež danas pokazuju i zašto pedagoškim konceptima i teoretskim nastojanjima samo djelomično možemo prevladati takav razvoj.

Kako bismo shvatili razmjere pogrešnoga razvoja, važno je imati na

umu da je situacija izrazito promijenjena. Usporedim li, naime, djecu koja mi danas dolaze s onima otprije 20 godina, nedvojbeno mogu ustanoviti da današnja djeca ne pokazuju više »samo« pojedinačne poremećaje nego da uglavnom imaju smetnje na više područja. Što to znači u stvarnosti — pokazuju testovi koje je nedavno proveo jedan, meni poznat, ravnatelj škole u svojoj osnovnoj školi. Tamo se prije početka nove školske godine ispituju odstupanja i upadljivosti u ponašanju i razvoju prvoškolaca. Rezultate toga ispitivanja pokazuju pregledne tablice. Na sljedećoj je stranici, kao primjer, prikazana takva pregledna tablica.

Pregled rezultata nastavnoga testa pri prijavi učenika prethodne školske godine (2006.)

Legenda: X označuje jako odstupanje + označuje malo odstupanje

Dio	Fina cena	Oglasac	Logika aritmetika	Matematika	Orniti poremećaji	Glasni poremećaji	Radno opisano poremećaji	Bez opisanih poremećaja	Sevremeni poremećaji	U školskim poremećajima, opisano
21		3						1		
22	5	3	X		3	X		1		
23		3	+					1		
24	5	3	3	+	3	3	X	2		X
25	5	3			3			1		
26	5	3	3	3	3	3	X	3		X
27	5	3	3		3	3		2		
28	5	3	X	+	3	3		3		
29		3	3					1		
30								1		
31								1		
32								1		
33							X	1	X	
34		3	+		3			2		
35	5	5	3	3		X		2		
36	+	3	3					1		
37	5	3	3	3	3			2		
38	5	3					X	1		
39	3	3	X		3	3		2		
40	3	3		+				2		
41	5							1		
42	3				3			2		
43	+		+					1		
44	5	+	3			3	X	1		
45								1		

U tom je prikazu jasno vidljiv spomenut veliki problem. Riječ je o tri razreda. Primjerno prikazana tablica pokazuje pritom rezultat razreda 1x. Samo četvero od 25 učenika razreda 1x i razreda 1z (troje od 23 u razredu 1y) ne pokazuje nikakve smetnje, a po jednu izoliranu smetnju pokazuje četvero djece u razredu 1x (osmero u razredu 1z, odnosno troje u razredu 1y). Svi ostali učenici odstupaju na više područja, a dvoje učenika postiže čak najveću brojku od sedam poremećaja. 47 od 73 učenika u tri razreda pokazuje više od jednoga poremećaja — što odgovara veličini od 64 posto, dakle gotovo dvjema trećinama svih učenika. Nije potrebno na ovome mjestu do u pojedinosti interpretirati rezultat testiranja, ali zamjetna je učestalost »jakih odstupanja« na području opažanja. Tu je u sva tri razreda

gotovo u svih učenika utvrđena smetnja. Učinke na ponašanje učenika u nastavi lako je zamisliti, odnosno, uredno odvijanje nastave, koje bi uglavnom trebalo služiti prenošenju znanja, uz ovakve je rezultate testiranja gotovo unaprijed neizvedivo.

Uostalom, svaki učitelj u svojoj školi može lako provjeriti je li, u poremećene djece, riječ o pojedinačnoj, ili o masovnoj pojavi. Kako bi to ustanovio, dosta je da na početku sata stane pred razred i zatraži od učenika da iz torbe izvade određenu knjigu. Reakcija će razreda biti dojmljiva i potvrdit će se spomenuti zaključak. Tek će pokoje dijete odmah udovoljiti ovoj jednostavnoj i jasno shvatljivoj molbi, za većinu će tu molbu biti potrebno ponoviti drugi, pa i treći put, a pojedini učenici navedenu knjigu uopće neće ni izvaditi iz torbe.

Nemaju samo učitelji u osnovnim školama u opisanim primjerima ove probleme s djecom. Poremećaji se odražavaju na čitav socijalni život djece, i na privatnom, i na društvenom području. Ova knjiga još prije nekoliko godina ne bi mogla biti objavljena jer opisan razvitak ne bi bio prihvaćen kao prepoznatljivo patološki, nego kao posljedica poželjnoga odgoja djece za samostalne pojedince. Drugim riječima: Claudijino bi ponašanje u širokim krugovima bilo vrednovano kao znak da se dijete samopouzdanu pokušava pobuniti protiv svijeta odraslih, a težnja za upravljanjem majkom njezina petogodišnjeg djeteta ostala bi previdena i potisnuta u pozadinu — kao nevažna.

Opravdanje za taj razvoj valja tražiti u odgojnim konceptima sedamdesetih i osamdesetih godina prošloga stoljeća koji su, polazeći od teoretskih društvenih koncepata naraštaja rođenih šezdeset i osme, svoju glavnu zadaću vidjeli u potiskivanju pojma autoriteta. Odgoj koji sadrži upravljanje i vođenje slovio je kao krajnje sumnjiv jer ga je, navodno, ratni naraštaj u prevelikoj mjeri prenio i u poratno doba i dalje primjenjivao odgojne koncepte iz fašističkoga vremena.

Nećemo sada raspravljati o tome što je u pedagoškim zamislama šezdeset i osme bilo dobro, a što zloslutno — za obje bi se tvrdnje mogli navesti mnogi primjeri. Važno je da postanemo svjesni da se u glavama osoba odgovornih za odgoj stvorila slika svijeta koja je pojedinog čovjeka, s njegovom samosviješću, izdvojila iz društvenoga sustava međuodnosa i željela mu dopustiti gotovo neograničene mogućnosti samoostvarenja. Odrasli više nisu trebali djeci govoriti što bi za njih moglo biti dobro, a što loše — jer to je uglavnom bilo tumačeno kao nedopustiva indoktrinacija.

Umjesto toga, djeca su se trebala slobodno razvijati, skupljati iskustva, dopuštati što manje utjecaja odraslih te tako odrasti u slobodne pojedince koji sami odlučuju o svojoj sudbini.

U međuvremenu je naraštaj šezdeset i osme izrastao iz svojega revolucionarnog vremena, odgojili su djecu i već su desetljećima zaposleni u svojim zvanjima, mnogi od njih kao vlasnici tvrtki, ili na vodećim položajima u poduzećima u kojima obavljaju poslove izbora i vođenja zaposlenika. I tek sada vide što su učinili duhovi koje su prizivali i pustili iz boce.

Imperij uzvraća udarac

Danas često razgovaram s vlasnicima zanatskih pogona ili voditeljima maloprodaje koji očajno traže naučnike uz pomoć kojih bi idućih godina mogli osigurati nastavak rada svojega poduzeća. Ali, potraga slični poslovičnom traženju igle u plastu sijena. Na raznim internetskim portalima odgovorni za izobrazbu u mnogim poduzećima iznose svoje jade u odnosu s učenicima, a usporedbe s primjerima koji su u ovoj knjizi opisani jednako su očite i zastrašujuće. Pogrešan razvoj u djetinjstvu u potpunosti se odražava na ponašanje mladih u izobrazbi i glavni je razlog za današnje žalopojke nad pojavom nesposobnosti za izobrazbu učenika koji iz škole prelaze na profesionalnu izobrazbu.

Koliko je ovaj problem u međuvremenu postao golem moglo se čuti nedavno, u razgovoru s vodećim članom sjevernonjemačke industrijske i trgovačke komore koji je, na pitanje na što se poduzeća najviše žale, jasno odgovorio da je to manjkava zrelost učenika, nužna za njihovu izobrazbu. Kad se danas poziva na brojku od 25-30 posto učenika nesposobnih za izobrazbu, taj je problem i brojčano više nego jasan. Ti su brojevi posebno dramatični upravo s obzirom na demografski razvoj, kaže se dalje u razgovoru.

Na predavanjima majstorima u pogonima, umjesto straha za nerazumijevanje mojih neobičnih postavka, doživljam jako puno potvrđivanja, pa čak i nešto poput »aha-efekta«. Jer, fenomen mladih koji jedva mogu do kraja izdržati svoju profesionalnu izobrazbu (da i ne govorimo o tome kako bi, nakon toga, trebali provesti godine i desetljeća u

svojem poslu) dobro je poznat svakom poduzetniku ili odgovornima za izobrazbu.

Tako mi je vlasnik jedne automehaničarske radionice nedavno govorio o svojem naučniku kojemu je rečeno da donese određena kliješta, kako bi se mogao obaviti potreban popravak. Naučnik to nije mogao učiniti i djelovao je kao da taj jednostavan zahtjev uopće nije razumio — pitao je što bi on zapravo trebao donijeti. Na kraju je to nesnalaženje dovelo dotle da je drugi zaposlenik donio potrebna kliješta. Takvi primjeri jasno pokazuju da postoji očit problem u komunikaciji s mladim ljudima. Jezik sugovornika može biti isti, ali on se ipak ne razumije.

Razlozi koji potječu iz dječjega razvoja i koji predstavljaju temelj ovakvoga, više nego zabrinjavajućega razvitka, ostali su dosada prikriveni, neovisno o brojnim pedagoškim konceptima koji razmatraju na koji bi se način moglo pomoći u »neraspoloženju« mladih ljudi.

Odgovornost za totalnu tamu u traženju razloga je u rješavanju tog fenomena, zadržavanju starih primjera i načina postupka te u prilagodbi opisivanja poremećaja (koje čine liječnici i terapeuti) vanjskom stanju — koja danas prevladava u mladim pacijenata.

To se na prvi pogled može činiti pomalo kriptičnim, no pri pozornijem promatranju pokazuje se nužno logičnim i uvjerljivim. Trenutačna rasprava o tome pogrešna je u samom središtu. Pogrešan razvoj, koji svoj vrhunac doživljava u medijski iskoristivim bjesomučnim ubilačkim napadima, kao poslastici sa znatnim odjekom, u središtu je zanimanja. Društvo još uvijek vjeruje da ima osjećaj što je »normalno«, kako se ponašaju zdravo razvijeni ljudi, pa tako i djeca i mladež. Pogled na aktualnu situaciju, međutim, pokazuje da je riječ o krivom uvjerenju.

Onaj tko malo bolje promotri razvitak posljednjih godina mora ustanoviti da se susrećemo s teškim pomicanjem svih mjerila koja primjenjujemo na razvoj ljudi. Što je normalno, a što nije — podliježe stalnoj promjeni procjene. Krbno je pritom da je riječ o stalnoj silaznoj putanji. To znači da se mjerila stalno snizuju. Još prije dvadeset godina držalo se normalnim da trogodišnje dijete, koje treba poći u dječji vrtić, može kontrolirati svoje tjelesne izlučine, dakle da je suho, a danas se, pri prvom posjetu roditelja dječjem vrtiću o toj temi gotovo uopće ne govori. I roditelji i odgojitelji prešutno se slažu u tome da dijete slobodno može pohađati dječji vrtić iako ni danju ni noću ne može bez pelena. Jedino se još u starijih odgojiteljica može zamijetiti lagana nelagoda pri spominjanju

te teme, no i one su se, u međuvremenu, prilagodile današnjim okolnostima, drugim riječima: kapitulirale su pred društvenim pritiskom. To se, dakako, ne odnosi samo na temu »suho ili ne suho dijete« nego i na drugo, primjerice na sposobnost reagiranja na zahtjeve, recimo pri pospremanju.

Kada dijete dođe k meni u ordinaciju, iz opravdanog se razloga u uvodnom razgovoru s roditeljima i djetetom ništa nije promijenilo tijekom proteklih dvadeset godina. Ja postavljam ista pitanja i ponašam se jednako kao i na početku — kada sam počeo raditi kao dječji psihijatar. Reakcije djece i roditelja tako su usporedive tijekom čitavoga tog vremena. Što to znači s obzirom na moju djelatnost, može se ukratko opisati ovako.

Ja se bavim djecom i mladima u kojih roditelji ili učitelji i odgojitelji primjećuju zabrinjavajuća odstupanja od normalnog ponašanja, što znači da njihovo ponašanje odudara od pravila koja, prema općem mišljenju, vrijede za odgovarajuću životnu dob. Pretpostavka za uspješno liječenje djece ponajprije je u opsežnoj dijagnostičkoj procjeni. U toj je procjeni, dakako, i cjeloviti pregled tijela, kako bi se odbacila neka bolest koja nije psihički uvjetovana. U okviru neurološkoga pregleda procjenjuje se rad živaca i pokretljivost. Nakon takvoga uvoda pristupam psihološkoj procjeni djeteta, utemeljenoj na različitim spoznajama. Ispitujemo sposobnost za odnose, stanje osjećajnosti, sposobnost razmišljanja ili stanje svijesti. Osim toga, na raspolaganju su i testovi za procjenu inteligencije. Testovima je također moguće izmjeriti psihički razvoj djeteta te područja motorike i opažanja. Uz objektivne rezultate mjerenja, visok je i udio stručno utemeljene procjene jer se visok postotak zbivanja u psihičkom području odvija nesvjesno. Za to područje u mojoj ordinaciji primjenjujemo priznate projektivne testove. Osim toga, u pojedinim neurološkim pitanjima mogu se služiti i takozvanim elektroencefalogramima (EEG).

Važno je također da se u toj opsežnoj pojedinačnoj dijagnostičkoj procjeni djeteta obavi i biografska anamneza roditelja. Pojam anamneza potječe iz grčkoga jezika i u prijevodu znači isto što i sjećanje. S dodatkom »biografska«, to znači da bi mi roditelji, po mogućnosti, trebali što točnije iznijeti vlastitu životnu priču, kako bi se, na temelju nje, mogli izvući zaključci koji se mogu dovesti u vezu sa slikom dječjih poremećaja. Važna je, zatim, i što točnija procjena odnosa roditelji-dijete: kako protječe kućna svakidašnjica, kako su organizirane školske i privatne obveze, kakav je način međusobnog ponašanja, što obje strane drže normalnim, a što nenormalnim. Sve to, i još puno toga ima određenu svrhu. Ponekad

uključivanje braće i sestara i te kako ima smisla — da bi se ispitala i procijenila neka pojava.

Ovdje se mora upozoriti na jednu poteškoću. Na području dječje psihologije postoje različita znanstvena mišljenja. To procjenu rezultata, pa i način pristupa i postupanja, čini težim nego, primjerice, dječje liječenje pri kojemu se primjenjuju jedinstveni standardi. Stoga je posve moguće da se opisan način postupanja u mojoj ordinaciji razlikuje od načina mojih kolega koje ste, kao čitatelj, možda već negdje upoznali. To, međutim, ništa ne mijenja na stvari — kako ja mislim.

Ja, dakle, najprije procjenjujem dijete s psihijatrijskoga gledišta, upoznajem roditelje i ispitujem anamnezu. Dijete zatim uglavnom dolazi još pet puta i pritom ga pogledaju i dvije suradnice — kako bi se dobio što širi raspon mišljenja. Svi se nalazi zatim, u okviru ekipnoga razgovora, skupe u jednu cjelinu iz koje slijede daljnji postupci.

Samo u tome, opisanome, u posljednjih 20 godina nepromijenjenome načinu postupanja može se vidjeti kobna tendencija, samo sam na taj način mogao spoznati kakve je strahovito pogrešne razvoje dječja psiha proživjela u posljednjih dvadeset godina.

Najvažniji zaključak iz toga nalaza glasi: mora se promijeniti način razmišljanja! Kako bismo mogli suvislo analizirati i liječiti, moramo znati kamo želimo stići, što znači: koje psihičke funkcije naša djeca moraju imati. Samo izgrađene psihičke funkcije mogu dovesti do osmišljeno življenoga života pojedinca koji će tako postati temelj funkcionirajućega društva, ili, drugim riječima, dovesti do zadovoljnoga i sretnog života za sebe i naraštaje koji slijede.

Nama odraslima mora biti jasno da je cilj odgoja djece mogućnost njihova osamostaljenja, a u to se ponajprije ubrajaju važna područja kao što su izbor zvanja i sposobnost za uspostavu odnosa. U opći pojam odgoja ubraja se i oblikovanje psihe, čak i ako se time udaljujemo od pedagoški označenoga pojma odgoja. Oblikovanje psihe podrazumijeva postojano uvježbavanje njezinih funkcija, i to i u roditeljskom domu, i u dječjim vrtićima, školama i drugim pedagoškim ustanovama. Nažalost, kad je riječ o tome, upravo u školama se radi vrlo kontraproduktivno. Jer, učenje osnovnih načina ponašanja, poput »slušanja«, »pozornosti«, »sudjelovanja«, može smisljeno uslijediti samo ako postoje pravila koja omogućuju učinke učenja. Stoga mora biti jasno da učenici govore samo kada su na redu i kada su se javili za riječ, da ostaju sjediti na mjestu, a ne

da šetaju razredom te da je razgovor mobitelom tijekom nastave zabranjen.

Od zdravoga k bolesnom — ili: zašto aktualne rasprave polaze od krivih pretpostavka

Osnovni problem rasprava o pogrešnom razvitku naše djece je u tome što se, načelno, sve dokazuje patologijom. To rezultira dvjema bitnim posljedicama. Prvo, naše opažanje izgleda ograničeno samo na bolesno i, očito, ne normalno razvijeno, a istodobno ono zdravo promatramo kao nešto prirodno i samo po sebi razumljivo. Drugo, čim je jedan razvoj dijagnosticiran kao bolestan, odmah počinjemo razmišljati o mogućnostima terapije. To, doduše, služi na čast onome tko je poremećaj uopće otkrio, no u konačnici nas ne vodi dalje jer izoliran pogled na patološki nalaz zaklanja pogled na zdrav oblik. Liječe se simptomi, a uzroci ostaju u tami. Razlog takvu ponašanju je u zamjeni koja simptome pretvara u uzroke.

Osim toga, mora se, nažalost, ustanoviti da su se mjerila pomaknula i na području dijagnoze i terapije. Ono što bi se prije držalo patološkim, pa tako i nalagalo potrebu liječenja, danas je djelomično poprimilo status normalnoga. I djeluje prema većinskom načelu: što više djece pokazuje poremećaj koji se prije dijagnosticirao kao pogrešan razvoj, to će prije taj poremećaj potihio biti prihvaćen kao manje loš, prihvatljiv, a poslije čak i kao posve normalno ponašanje. Analitički postupci mnogih stručnjaka prilagođuju se takvom stanju, pa se mnoge zabrinjavajuće pojave više uopće ne registriraju.

Kako bismo našli primjere za ovu promjenu opažanja, ne moramo dugo tražiti. Dosta je samo tijekom normalnoga školskog sata sjesti u bilo koji razred neke gimnazije. Stalna razina buke koja tamo vlada prije bi bila nezamisliva i, zapravo, ona čini gotovo nemogućim normalno odvijanje nastave. Bilo koje dijete uvijek govori tijekom nastave, sluša glazbu ili izvodi druge glasne stvari koje s nastavom nemaju baš nikakve veze. Čak ako se to negdje u podsvijesti i osjeća kao neugodno, ipak se drži prihvatljivim, pa, dakle, i »normalnim« ponašanjem.

U jednoj studiji sveučilišta u njemačkom gradu Passau prije nekog su vremena detaljno istraživani učinci velike brojnosti učenika u razredima. Da razina buke u takvim razredima ima važnu ulogu — to se moglo

pretpostaviti. No, zanimljivo je bilo da Fritz Haselbeck, pedagog, docent didaktike i odgovoran za studiju, u razgovoru s novinarkom dnevnika *Süddeutsche Zeitung* uopće nije ukazivao samo na problem prevelikih razreda, nego je, među ostalim, govorio o načelnim problemima sposobnosti koncentracije učenika (za koju preveliki razredi predstavljaju dodatnu poteškoću). U daljnjem razgovoru, u jednom je važnom dijelu upozorio na činjenicu odlučujuću za fenomene prikazane u ovoj knjizi. Na pitanje novinarkе zašto veliki razredi šezdesetih godina nisu dovodili do takvih problema, Haselbeck je odgovorio ukazivanjem na »temeljite promjene čitavoga stanja u školstvu«. Osim toga, nastavio je znanstvenik, djeca su danas »nemirnija i više egocentrično usmjerena«. Postoji potreba za »novim vrednotama i nastavnim sadržajima, koji [...] nude orijentaciju u nesigurnom svijetu«.

U vezi s novim vrednovanjem problematičnih ponašanja svakako je zanimljivo ukazivanje na promjenu stanja u školstvu — to, naime, ne znači ništa drugo nego da se danas normalnim drži ne samo povišena razina buke nego i sklonost vandalizmu, objesno ponašanje učenika i općenito niža razina opće naobrazbe.

Može se, dakle, zaključiti i doći do odgovarajućih zapažanja u stvarnosti — da je škola u opasnosti da se još samo prilagođuje promijenjenom stanju i da se pokorava zahtjevima promijenjenoga ponašanja učenika. Ljestvice za procjenu zahtjeva koji se postavljaju pred učenika, jednako kao i one za procjenu socijalnoga ponašanja, stalno se mijenjaju, i to stalnom prilagodbom lošijemu. To, međutim, nije zaključeno ni na jednoj školskoj sjednici i poslije radosno objavljeno, nego se događa potihom, izvana jedva primjetljivo ako se ne promatra u cjelini, nego ako se živi u trenutku — kao što se danas većinom radi. Za djecu je u tome velika opasnost, a roditelji to ne primjećuju. Tako niti djeca ne dobivaju poticaje primjerene svojoj životnoj dobi, niti roditelji imaju pravo mjerilo i orijentaciju. U konačnici se svi uljulkuju u sigurnost i lažnu spoznaju da je sve u najboljem redu.

Intervju s djelatnicom — kako učitelji danas doživljavaju školu

Što se sve posljednjih godina događalo u školama nitko nije bolje osjetio od učitelja koji u svojem svakidašnjem radu često moraju riskirati svoje psihičko i tjelesno zdravlje. Susanna Möller, učiteljica u jednoj osnovnoj školi, kaže u razgovoru o svojim zapažanjima:

Kako se, s vašeg gledišta, posljednjih godina razvijalo ponašanje učenika?

Pa, kada bih i rekla da se većina mojih učenika još uvijek može opisati normalnima, ipak moram priznati da je došlo do znatnoga porasta neprimjerenog ponašanja.

O kakvim je neprimjerenostima uglavnom riječ?

Krajnje su, primjerice, poteškoće u koncentraciji, a s time ujedno, vjerojatno povezan, i velik nemir učenika. Mnogi teško izdrže, pa im se čak čini i nemogućim, makar i kratko vrijeme mirno sjediti na svojem mjestu i pratiti nastavu, koncentrirati se, dakle, na nastavno gradivo i na mene kao učiteljicu.

Koji su razlozi tomu?

Postoje različiti uzroci. Kada, primjerice, vidim kako su, posebice ponedjeljkom prijepodne, čitavi razredi zapravo nesposobni pratiti nastavu, mogu zamisliti kako je izgledao vikend. Neprekidno gledanje TV-programa i istodobno, dakako, nedovoljno kretanja. Djeca prekasno odlaze spavati i roditelji ih u tome premalo kontroliraju. Učinke toga mi, onda, osjećamo u školi.

Otkud vam spoznaje o tim uzrocima?

Jesu li to vaše pretpostavke?

Ne, to nisu pretpostavke, djeca o tome govore u školi kao o nečemu što je samo po sebi razumljivo. Oni drže posve normalnim da imaju sva prava kao i odrasli i da se njima služe. Ponekad je ponašanje djece teško svesti na takve, uvjetno rečeno banalne, uzroke jer se, kad je riječ o neprimjerenim ponašanjima djece, odmah pomišlja na ADHD (Attention Deficit/Hyperactivity Disorder — nedostatak pozornosti/hiperaktivni poremećaj). Medijsko potpirivanje i pritisak roditelja (da je upravo tako)

doista su jaki, tako da je čovjek sklon svoja zapažanja povezati baš s tom dijagnozom — kako bi sâm sebi objasnio ono što se pred njegovim očima događa.

Vi ste se obraćali roditeljima. Kakva je njihova uloga?

Između učitelja i roditelja vlada silna napetost. Često, naime, susrećem roditelje koji mi na razgovor dolaze s već čvrstim, izgrađenim stavom, primjerice koji su već unaprijed uvjereni da njihovo dijete ima ADHD i da mu treba odgovarajuća pomoć. Moje mišljenje, dakle mišljenje učiteljice, uopće se više ne traži. Ili, u drugih se pak očituje druga krajnost — roditelji, naime, odbijaju svaku odgovornost i kompetenciju i od mene očekuju konačno rješenje svih problema. Kada im ja to ne mogu pružiti, dolazi do predbacivanja krivnje.

Kako se roditelji odnose prema svojoj djeci?

Također podijeljeno. Često doživljavamo potpuno pretjerane (u obliku kazne) reakcije na svoje kritičke primjedbe. No, isto se tako često događa da se susretnemo s izjavama poput: »Pa, to je posve normalno!«, ili »Kod kuće se dijete ponaša isto tako, zašto je to nenormalno?«. Primjerena reakcija sve više postaje iznimkom, iako, dakako, ima i takvih.

Kako škola reagira na opadanje spremnosti za učenje u učenika?

Razina je u učenika opala, a škola se tomu prilagođuje. Postoje službene smjernice koje propisuju koliko najviše učenika u jednom razredu smije biti ispod prosjeka u razrednim radovima. Učitelji se tomu prilagođuju i automatski podižu opći prosjek — kako bi razredni radovi mogli biti vrednovani.

Ti radovi, dakle, kad se promatra izvana, izgledaju bolji nego što zapravo jesu?

Da, svakako. Kad bismo primjenjivali mjerila koja su vrijedila još prije nekoliko godina, pojedini razredni radovi uopće ne bi mogli biti vrednovani.

Kako bi, prema vašem mišljenju, trebalo reagirati, što se mora promijeniti?

Osim stvaranja manjih razreda, kako bi se učitelj mogao bolje brinuti o svakom pojedinom učeniku, trebalo bi, prema mojem mišljenju, nastojati u školama zaposliti više terapeuskoga stručnog osoblja, ponajprije više socijalnih pedagoga. To bi rasteretilo učitelje i oni bi se mogli više usredotočiti na sadržaje svojih predmeta. Ponekad bi, za početak, dosta bilo bolje opremiti prostorije. Ali i u roditeljskom domu se također puno toga mora promijeniti.

Kako to mislite?

Često imam dojam da su roditelji izloženi nečemu što nadilazi njihove sposobnosti i mogućnosti. Preopterećeni su brzim tijekom promjena, mogućnostima u tehničkom i socijalnom području koje se uopće ne mogu sve ostvariti. Djeca se tada jedva primjećuju i moraju jako brzo odrasti sama.

Imate li kakav primjer?

Imala sam u svojem razredu jednu četrnaestogodišnjakinju koja je kod kuće, svojoj majci, moglo bi se reći, morala igrati ulogu majke. Majka ju je uključivala u sve, tražila od nje savjete — kad je bila riječ o muškarcima, ili o popravku automobila. Njoj je njezino dijete služilo samo za to da uvede nekakav red u vlastiti život. Nakon dvije godine, dakle kada je imala šesnaest godina, ta je djevojka i sama postala majkom. Dakle, to dijete uopće nije imalo djetinjstva.

Koliko ste se vi, tijekom svoje izobrazbe za učiteljicu i današnje djelatnosti u tom zvanju, bavili psihičkim razvojem djece?

Mogu se sjetiti tek jednoga jedinog seminara na sveučilištu — koji je, tijekom moje izobrazbe, obrađivao tu temu. Inače, to zapravo i nije bila tema. Danas sâma pokušavam proširiti svoja znanja na tom području, a ponekad nam se nude odgovarajuće mogućnosti dodatne izobrazbe koje vrlo rado prihvaćam.

Razgovor s učiteljicom Susannom Möller otkriva različite probleme. Govori o roditeljskim nedostacima, ali pokazuje i načine mišljenja i

ponašanja učitelja. Tako se činjenica snižavanja opće razine i kriterija vrednovanja opisuje kao posve normalan postupak koji sprečava potrebu suprotstavljanja korijenu problema. Umjesto tog suprotstavljanja, na neprimjeren se način reagira samo na simptome.

Spremnost na prihvaćanje očigledno lošijih promjena u ljestvici vrednovanja i na udomaćivanje znatno niže razine zahtjevnosti ima kobne učinke na profesionalno područje rada na kojemu se zahtjevnost u raspoloživim poslovima razvija u upravo suprotnom smjeru, odnosno ona postaje sve većom, bilo zbog stalnoga porasta stupnja složenosti tehnologije, bilo zbog učinaka globalizacije koja je u međuvremenu zahvatila i domaće gospodarstvo, i to i u najmanjim gradovima i općinama. Tako primjerice premještanje pojedinih pogona, koji su nekada bili čvrsto ustaljeni u pojedinom području, odnosno preseljenje dijelova proizvodnje, dovodi do sve manjega broja radnih mjesta i do sve većih zahtjeva koji se postavljaju pred one koji traže radno mjesto. Kakvoća radnika s novijom izobrazbom sve češće ne može držati korak s takvim razvitkom.

Roditelji danas sve više ne žele neobično ponašanje svoje djece prepoznati kao takvo, nego ga promatraju ublaženo, ili primjereno njihovoj životnoj dobi. Kako bi se shvatilo što to znači, opisat ću tipičan primjer ponašanja u dječjoj dobi koji bi, po osnovnom uzorku, mnogim čitateljima mogao izgledati dobro poznat. Ovoga puta riječ je o sedmogodišnjem Philippu.

Philipp

Philipp je dvije godine stariji od Claudije o kojoj smo govorili, pohađa drugi razred osnovne škole i suočen je s domaćim zadaćama — činjenicom koju naraštaji učenika ne vole.

Njegova učiteljica govori što se događa kada se u školi kontroliraju domaće zadaće: »Obično zamolim učenike da izvade svoje bilježnice iz torbe i stave ih na stol, kako bih mogla pogledati zadaće. Takva molba u Philippa u početku gotovo ne nailazi ni na kakvo razumijevanje. Nedavno me, nakon ponavljanja moje molbe, pogledao i samo upitao: ›Zašto?‹, a ja sam mu strpljivo objasnila: ›Zato što sada kontroliram zadaće.‹ U tom se trenutku nije dogodilo baš ništa, nikakva reakcija djeteta od sedam godina.

Čovjek u takvom trenutku obično postane malo nestrpljiv, no kako su mi takve situacije poznate, zamolila sam ga treći put da napokon izvadi bilježnicu iz torbe. I što mi to dijete odgovara? ›Jok, nemam volje!‹. Budući da takvo odbojno ponašanje ne želim prihvatiti, pokušavam i dalje navesti Philippa da mi pokaže svoju domaću zadaću. Učinak je da je dijete ustalo i, bez ikakva daljnjeg komentara, sjelo pod stol. Tijekom čitavoga sata se odatle nije maknuo i nikako ga nisam uspjela nagovoriti da sjedne na svoje mjesto i sudjeluje u radu razreda.

Nakon tog događaja zamolila sam njegovu majku da dođe na razgovor tijekom kojega mi je ispričala da se Philipp i kod kuće jednako ponaša i da ona sama više ne zna što bi trebala poduzeti. Svoju je zbunjenost, na kraju, pokušala prikriti veličanstvenom izjavom da sam ja, napokon, pedagog i da bih, dakle, trebala moći izvući iz džepa i primijeniti odgovarajući recept.«

Philipp i učiteljica, općenito, Philipp i drugi oko njega — njegovo ponašanje ometa, naime, redovito odvijanje nastave u čitavom razredu — dva su posve različita svijeta.

Sedmogodišnjak je prepoznatljivo zahvaćen fazom rane djetinje narcisoidnosti, on u određenom trenutku vidi samo sebe i svoje potrebe i uopće nije u stanju reagirati na zahtjeve vanjskoga svijeta. Njegov odbojan stav prema učiteljici, dakle, nije uopće nikakva svjesna zloća, s namjerom da je povrijedi, nego Philipp jednostavno u svojoj učiteljici ne prepoznaje nekoga tko bi za njega trebao imati bilo kakvo značenje.

Stoga ni zahtjev da pokaže svoje domaće zadaće njemu ništa ne znači — jer on jednostavno ne može prepoznati učiteljicu kao osobu koju treba poštovati. Osim toga, on se uvijek iznova potvrđuje u uvjerenju da svoju učiteljicu drži u šaci jer se ona, pri svakom daljnjem pokušaju privole na nešto, stavlja na raspolaganje njegovim pokušajima upravljanja.

U vezi s tim važno je shvatiti da u potpuno odbojnom djetetovu ponašanju nikako nije riječ o svjesnom činu njegove volje, nego o nesvjesnom postupku izazvanom nedostatkom psihičke zrelosti.

Učiteljičino dvoumljenje dolazi do izražaja već u njezinoj spremnosti da više puta ponavlja nalog. Ona time pojačava pogrešnu sliku svijeta koja je odgovorna za djetetovo ponašanje. Jer, samo je prvi nalog svjestan čin, upućen od osobe koju valja poštovati. Već prvo ponavljanje, a pogotovo svaka daljnja molba, postavljaju učiteljicu na mjesto predmeta kojim dijete može upravljati po svojoj volji. Philipp »učić« da se zbog odbijanja nekog

zahtjeva ne mora bojati nikakvih posljedica, nego da mu s lakoćom uspijeva upravljati određenom odraslom osobom. Majčina reakcija (»Kod kuće je isto takav.«) posve jasno pokazuje da dječak svagdje primjenjuje ovaj uzorak ponašanja, iako bi u dobi od sedam godina već morao znati uklopiti se u skupinu i pridonijeti svojim udjelom u funkcioniranju zajednice.

Uopće nije riječ o tome da se djecu poput Philippa odgoji u bezvoljne primatelje i izvršitelje zapovijedi koji će svaki nalog prihvatiti bez komentara. Riječ je, zapravo, o sposobnosti interakcije, dakle o tome da se djecu osposobi da se, unutar određenih skupina (a time, u konačnici, i unutar društva), mogu kretati tako da to jednako služi njima sâmima i ostatku skupine.

Za uspostavu takve sposobnosti interakcije nužno je da uvijek budemo svjesni činjenice da se bavimo djecom i da ih kao djecu moramo promatrati i tako se prema njima ponašati.

To, s jedne strane, znači postupanje s puno ljubavi i obzira, ali, s druge strane, svijest odrasle osobe o potrebi vođenja i upravljanja, dakle autoriteta u posve pozitivnom smislu. Drugim riječima: djeca moraju smjeti biti djeca, a odrasli moraju htjeti biti odrasli. Te pretpostavke za zdrav razvoj u odrasle koji će biti sposobni za uspostavu odnosa i obavljanje radnih zadataka ne postoje u djece koja odrastaju pod utjecajem triju poremećaja u odnosima. Ponovna uspostava tih pretpostavki bila bi veliko dostignuće čitavoga društva za koje bi ova moja analiza mogla biti važan temelj.

Nekoliko primjera iz moje prakse

Timo, 16 godina, gimnazijalac, na tjelesnom pregledu. Zamolim ga: »Molim te, svuci sa sebe sve osim gaća!«. Odmah slijedi protupitanje: »Cipele također?«. Mladić djeluje kao da se trudi, ali ne shvaća. Ja nisam reagirao. On zadržava cipele i spusti hlače, pa mi se približava poput djeteta od pet godina koje se vraća sa zahoda.

Nico, 14 godina, na pitanje zašto dolazi u našu ordinaciju odgovara: »Riječ je o nesporazumu. Ne trebam ja terapiju, moja majka hitno treba vašu pomoć. Potpuno je bespomoćna i ne zna više što bi sa mnom počela!«.

Arndt, 8 godina, opisuje mi, kao da čita iz priručnika, svoje trikove koje primjenjuje kako bi izbjegao pospremanje. Majka mu najprije naredi da pospremi za sobom u dnevnom boravku, a on se popne u dječju sobu. Ako majka pođe za njim u dječju sobu, on ode u podrum. Ako ga majka slijedi u podrum, on se ponovno vraća u dnevni boravak. Ja, načelno, uvijek iznova pitam: »I onda pospremiš svoje stvari?«. Odgovor: »Ma ne, onda još idem u vrt.« Kraj priče glasi: Arndt uopće ne posprema za sobom, to radi njegova majka.

Razlog dolaska u ordinaciju je taj što se majka jako brine zbog izražene strašljivosti svojega sina. On se, nažalost, bez svoje majke ne usuđuje provesti prijedodne u razredu (drugi razred). Majka stoga čitavo prijedodne prosjedi pokraj njega.

Razgovor s roditeljem — onemogućen od djeteta

Jonasova je majka zamolila za razgovor. Jonasa su roditelji premjestili u drugi vrtić jer su se, prema riječima njegove majke, u njegovu posljednjem vrtiću odgojiteljice pogrešno odnosile prema njemu, ili mu nisu posvećivale dosta pozornosti. U dogovoreno je vrijeme majka Jonasa dovela sa sobom. On izgleda jako umorno, stalno se naslanja na majku i hvata je rukama za lice. Ona u početku ne reagira, pokušava dalje govoriti, no onda ipak prekine razgovor i zapita ga što želi. Jonas odgovori da je umoran i da želi spavati. Majka ga uzme na krilo, kako bi se mogao priljubiti uz nju. Nakon toga ona nastavlja s opisom situacije u bivšem dječjem vrtiću. Jonasove želje i potrebe tamo nisu bile prepoznate i on je bio preopterećen. Ali, Jonas je opet počinje hvatati za lice i opipavati ga. Ona makne na stranu njegovu ruku i upozori ga da razgovara s doktorom. Jonas počinje plakati i žaliti se da je umoran i da bi želio ležati. Ona mu predloži neka legne pod stol i tamo spava. On joj se sklupča kod nogu. Majka nastavlja sa svojim opisom i objašnjava da je umor, koji Jonas stalno pokazuje, također znak njegove preopterećenosti. On bi se, naime, morao odmarati kada to traži njegovo tijelo. Jonas u međuvremenu počinje gladiti i stiskati noge svoje majke. Ona ga pokuša uhvatiti za ruke i odmaknuti ih. Zamoli nas bi li bilo moguće da Jonas donese svoju ovčju kožu koja mu i kod kuće služi kao pokretni ležaj. U međuvremenu je, međutim, toliko zauzeta Jonasom da prekida razgovor, uz napomenu da razgovor za Jonasa

predstavlja preveliko opterećenje. Dogovaramo se o novom terminu.

3. poglavlje

Zašto psiha ima tako važnu ulogu

Psiha je bila prekrasna kraljeva kći koja je Erosa, Afroditina sina, toliko zaludjela da je on zbog nje sve ostavio — kako bi mogao biti s njom, iako ju je, prema želji svoje majke, zapravo trebao odvesti jednom ružnom čovjeku, kako bi Psiha, kao Afroditina suparnica, nestala. Tako grčka mitologija objašnjava lik koji je svoje ime dao pojavi s kojom se u suvremenom svijetu bave i psihologija i psihijatrija.

Pojam psihe sve do danas u sebi ima nešto tajanstveno. Psiha, posve uopćeno, znači protutežu tijelu. Riječ je, dakle, u posve doslovnom smislu, o razlici između nečega (do)hvatljivoga (tijela) i nečega (nes)hvatljivoga (psihe). Grčka riječ ψυχή (psyhein) znači nešto poput »dašak« ili »disanje«, a poslije je značenje apstrahirano i, kako čovjek živi dok može disati, to se značenje izjednačilo sa životnim načelom.

Životno načelo, ali neshvatljivo. Ta oprečnost određuje našu definiciju psihe. Jednostavnije rečeno: psihu se ne može vidjeti, ne može je se opipati niti rastaviti na sastavne dijelove, ili secirati i analizirati na laboratorijskom stolu. Tu poteškoću valja uzeti u obzir kada se psihu pokušava opisati kao temelj problema koji danas nastaju s djecom i mladeži i koji u znatnoj mjeri negativno utječu na društveni razvitak.

Problem pred kojim se nalazimo je, najprije, u tome što psihu ne možemo vidjeti kao što, primjerice, vidimo bolesni vanjski poremećaj na tijelu. Vanjske ozljede krvare, očituju se kao prepoznatljive rane i čine očitim sputavanje sposobnosti funkcioniranja čovjeka s takvim ozljedama. Pogrešan psihički razvoj nije dohvatljiv i u svijetu koji vjeruje samo ono što vidi nije prihvatljiv kao »rana«.

Osim toga, postoji i predodžba da se psiha razvija sama po sebi, da svaki čovjek ima psihu i da, dakako, ovisno o životnoj dobi, može raspolagati određenim funkcionalnostima. To je pogrešno jer se pozitivne psihičke funkcije, do kojih je meni stalo, oblikuju tek tijekom djetinjstva, i to uopće ne automatski i bez utjecaja okružja, nego naprotiv, ponajprije tako da dječja psiha odraslu osobu pred sobom doživljava kao ograničenje

vlastite individualnosti. To je središnja točka koja me, među ostalim, dovela do slike o »živčanoj stanici čovjeku« koju poblize opisujem u poglavlju o trećem poremećaju odnosa, simbiozi.

S odmicanjem životne dobi postaje sve važnije da se umjesto ograničenja pojavljuje primjer — da djeca, dakle, psihičke funkcije prepoznaju primjerice u svojih roditelja, kako bi one, stalnim uvježbavanjem, mogle u njima sazrijevati.

Neurološki gledano, sazrijevanje tih psihičkih funkcija odvija se preko živčanih stanica, kao što su i inače svi procesi u tijelu čovjeka potaknuti pojedinim živčanim stanicama. Način funkcioniranja tih živčanih stanica slijedi jednostavan sustav: živčana stanica koja je izložena određenom podražaju može odlučiti jedino između: »poznajem« ili »ne poznajem«. Ona, dakle, reagira prema jednostavnom dualnom načelu. Znači, ako se neka živčana stanica nalazi u stanju »ne poznajem«, odgovarajućim podražajem može biti aktivirana i od tog trenutka može postati ovlaštenom za uskoeffiniranu zadaću.

Kao zoran primjer može nam poslužiti centar za čitanje u mozgu. U njemu su, prema načelu slučajnosti, pojedine živčane stanice opremljene ovlašću za pojedina slova. Živčana stanica koja je na takav način aktivirana mora se idućih godina vrhunski specijalizirati kako bi uvijek iznova prepoznala »svoje« slovo, i to jednako u tiskanom obliku i u različitim rukopisima — tako da se u odrasloj dobi određeno slovo može čitati nesvjesno i samo po sebi.

Odlučujuće je da sposobnost živčane stanice ovisi o učestalosti protoka kojima je vježbana u svojoj specifičnoj funkciji. Što je više vježbanja, to je i radnja koju stanica mora obaviti — automatiziranija.

To, bez zadržke, vrijedi i za živčane stanice koje svoje funkcije ispunjavaju u području psihe. Samo stalnim vježbanjem i bezbrojnim ponavljanjima tijeka istoga događaja postaje moguće stjecanje potrebnih psihičkih funkcija u odrasloj dobi, obvezatnih za opstajanje kao bića uklopljenoga u društvene procese.

Kada je riječ o psihičkim funkcijama, ja načelno govorim samo o onima koje se mogu stvarati u komunikaciji odraslih s djecom. Osim toga, postoji čitav niz urođenih i naslijeđenih individualnih dijelova psihe koji za mene, kao psihijatra, nemaju veće značenje jer su nepromjenjivi i nemaju nikakvu ulogu u slikama poremećaja koje su važne za moj rad.

Djeca se optimalno mogu razvijati samo preko emocionalnoga

odnosa i odgovarajuće povezanosti sa svojim roditeljima. Ona djeca koja su sposobna za odnose razvijaju se, stoga, u početku samo za svoje roditelje. To, primjerice, znači da jedan petogodišnjak koji pomaže pri postavljanju stola ne čini to funkcionalno, dakle, ne radi to zato kako bi stvorio pretpostavke da se, u konačnici, za tim stolom može jesti, nego to čini jedino za svoje roditelje. Isto tako, dijete u školi uči za svojega učitelja a — još — ne za život (to slijedi tek u kasnijoj životnoj dobi).

Važno je da preko roditelja dođe do zrcaljenja djeteta, uz odgovarajuće emocije. Zrcaljenje se u psihoanalitičkoj praksi ubraja u jedan od važnih postupaka pri kojemu se način ponašanja jednoga sugovornika objašnjava tako da njegov sugovornik zauzme njegovo gledište. Na taj način osoba čiji problem valja analizirati dobiva, na neki način vanjski, pristup sebi samoj i može prepoznati vlastite pogreške. To, dakle, ne znači ništa drugo do jasno iskazivanje pozitivnih i negativnih reakcija na ponašanje djeteta. A to znači da se ja, kad se moje dijete pozitivno ponaša, jasno i prepoznatljivo radujem, a kad se ponaša negativno, jednako jasno pokazujem svoju ljutnju, primjerice odgovarajućom bojom glasa. Pritom, svakako, pozornost valja obratiti na pravilo da bi osoba koja je s djetetom, u svojim reakcijama morala, prema mogućnosti, biti jasna i s jednakim reakcijama — jer će dijete tako brže i bolje moći naučiti pravila igre. Pozitivan sporedan učinak koji pritom nastaje je taj da time djetetu pružamo i svojevrсну sigurnost, a vrlo promjenjive reakcije mogu u njega dovesti do iritacije, posljedica čega je izostanak aktiviranja odgovarajućih psihičkih funkcija.

U prvim je godinama života ponajprije važno djetetu pružiti mogućnost procjene osjećaja onoga tko mu ih pokazuje, kako bi ono, na temelju toga, moglo odrediti vlastite osjećaje. Odlučujuće je pritom da odrasla osoba svoje osjećaje djetetu izrazi spontano i primjereno. Dođe li do sukoba s djetetom, reakcija odrasle osobe mora biti povezana s odgovarajućim osjećajem. U malene djece ti osjećaji uvijek moraju biti popraćeni riječima, pa roditelji moraju jasno izgovoriti da se u određenom trenutku ljute ili raduju. Isto tako, i pokazivanje djetetovih osjećaja mora biti popraćeno odgovarajućim riječima.

Kako bi se objasnilo što se pod tim podrazumijeva, valja to opisati uz pomoć nekog primjera. Treba, naime, vidjeti što načelno znači živjeti kao mlad odrastao čovjek zdrave psihe. Stoga promotrimo konstruiran tipičan primjer. Ja sam to dvoje nazvao »Marco« i »Claudia«, mladi par koji bi, bilo gdje u Njemačkoj, mogao živjeti posve običnim životom.

Komadići zdrave psihe

Marco ima 19 godina, završio je srednju školu i pohađa izobrazbu za automehaničara u pogonu jedne tvrtke. Već dvije godine živi sa svojom djevojkom Claudijom s kojom se nedavno uselio u prvi zajednički stan.

Marco nije rođen ranoranalac i voli, jednako kao i njegova djevojka, vikendom dugo izležavanje u krevetu koje završava opuštenim i obilnim doručkom. Ali, tijekom tjedna njegovo radno vrijeme u radionici počinje ujutro u 8.00 sati. Marco, zato, mora rano ustati i, osim toga, voditi računa o tome da prethodne večeri ne ostaje dugo vani i ne zabavlja se s društvom, kako ujutro ne bi bio iscrpljen. Ne može se baš reći da voli zvuk svoje budilice, no još nikada nije zakasnio na posao i svakog mu jutra uspije doručkovati barem toliko da bez problema izdrži tjelesno naporan rad u radionici. I njegov šef, vlasnik pogona, kao i majstor koji nadgleda njegovu izobrazbu, cijene njegovu pouzdanost i već su mu nagovijestili da bi, nakon završene izobrazbe, mogao dobiti stalno radno mjesto u pogonu. Njihovo je mišljenje potkrijepljeno prosudbom Marcovih nastavnika iz srednje škole koji se ne sjećaju neopravdanih izostanaka, a uz to su potvrdili njegovu pozornost i volju za učenjem.

Kada se navečer vrati kući, Marco je često umoran, a i njegova djevojka Claudia nije baš uvijek najbolje raspoložena kada se vrati sa svojega posla liječničke pomoćnice. Ono što Marco, međutim — uz mnoge druge stvari — posebno cijeni kod svoje Claudije (a i ona kod njega) je činjenica da ona vodi računa o njegovu poslu i razumije njegove potrebe. On se ponaša jednako tako i uglavnom im uspijeva radni tjedan provesti bez nepotrebnih svađa.

U slobodno su vrijeme oboje zabavljeni različitim stvarima. Marco u svojoj župi vodi brigu o organizaciji slobodnog vremena za mlade i sličnim priredbama, a Claudia daje satove gitare. Dakako, oni se katkad i posvađaju, tu i tamo padne koja nepromišljena riječ i svatko od njih dvoje ima vlastite mušice.

Naš par u ovom primjeru, dakle, nikako nije savršen i ne funkcionira poput programiranoga stroja. Ono što svakako valja primijetiti je sljedeće: oboje posjeduju psihička svojstva za dobru organizaciju života, u skladu s

društvenim zahtjevima.

Kada Marco, koji je zapravo spavač, ujutro rano ustaje kako bi pravodobno stigao na svoje radno mjesto, time nesvjesno dokazuje funkcioniranje važnih psihičkih funkcija. Primjerice, posjeduje izraženu podnošljivost frustracija, smisao za točnost i svijest za potrebe u pogonu u koji odlazi na izobrazbu. Želja da se još jednom okrene u krevetu i nastavi spavati, ili da se mazi s Claudijom, potiskuje se u korist zahjeva i obveza koje donosi svakidašnjica. To, doduše, izgleda normalno i tako bi i trebalo biti. No, žalopojke mnogih poslodavaca o ponašanju njihovih naučnika i namještenika pokazuju danas drukčiju sliku. Upravo u području zanatske izobrazbe rasprava o načelnoj sposobnosti za izobrazbu budućih djelatnika i namještenika ima sve veću ulogu, a točnost predstavlja jednu od važnih točaka.

Istodobno s visokom podnošljivošću frustracija, Marco svojim ponašanjem pokazuje još jedno važno svojstvo zdrave psihe. On, naime, ima određenu sliku svijeta. Ona je ovakva: shvatio je da njegovo ponašanje unutar zajednice uvijek proizvodi uzajamni učinak s drugim partnerima te zajednice. To ne znači da se on ne doživljava kao pojedinac koji nastoji zadovoljiti svoje potrebe, pa i osjetiti užitak. Pojedinačno je, međutim, ograničeno činjenicom da ljudski suživot može funkcionirati samo ako svatko onoga drugoga shvaća kao potrebno ograničenje vlastite individualnosti.

Vježba čini majstora — zašto se psihičke funkcije oblikuju samo stalnim uvježbavanjem

Možda se bavite nekim športom i u njemu želite postići određen uspjeh. Što ćete poduzeti kako biste ostvarili taj cilj? Vježbate, po mogućnosti uz upute iskusnoga trenera koji će vas naučiti tehnikama izabranog športa i objasniti vam taktičke finese koje vam, u eventualnim natjecanjima, mogu priskrbiti prednost pred protivnicima.

Kad je riječ o vrhunskim športašima, čovjek rado njihova izvanredna postignuća obilježuje riječima »veliki talent« i zadovoljava se tim objašnjenjem.

No, je li Steffi Graf postala pobjednicom Wimbledona zato što

slučajno raspolaže velikim talentom za igranje tenisa? I je li Jürgen Klinsmann postigao karijeru u međunarodnom nogometnom svijetu zato što je, umjesto da u pogonu svojih roditelja peče žemlje i kolače, bolje izlazio na kraj s okruglim napuhanim komadom kože? Talent je u oba primjera odigrao veliku ulogu, u to nema nikakve sumnje, no odlučujući je pomak u obje karijere postignut opetovanim usmjerenim i intenzivnim treniranjem.

Ako odlučite poći stopama Steffi Graf, morat ćete, što je moguće češće, uvježbavati početne udarce, nastojati usavršiti držanje reketa u ruci — kako bi loptica letjela onamo kamo biste je željeli poslati. Predodžba da biste mogli jednostavno izlaziti na teren i da biste, s vremenom, pobjeđivali svakoga protivnika — izgleda, nasuprot tomu, posve apsurdnom.

Odlučujući trenutak u treniranju je, dakle, što češće ponavljanje uvježbavanja osnovnih funkcija. Upravo se to događa kada roditelji prema svojoj djeci nastupe s ograničenjima i kada im, jasnim ponašanjem, predoče strukture koje su važne za oblikovanje psihičkih funkcija. Roditelji koji sa svojom djecom stalno raspravljaju o temama za odrasle, koji već maloj djeci dopuštaju široku autonomiju i samostalnost, djeluju upravo poput trenera tenisa koji svojem igraču početniku ne daje u ruke lopticu i reket, nego s njim odmah započne raspravu o taktičkim finesama i strategijama igre. Taj će se učenik, doduše, praviti kao da sve razumije i te će upute na terenu pokušati provesti u djelo, no, zbog nedostatka tehničke izobrazbe — u igri može samo izgubiti.

Preneseno na djecu, može se na primjeru pristupa radu pokazati što to znači. Taj se pristup uvijek iznova mora tražiti od djeteta, kako bi se u njegovu psihu urezao kao osnovna funkcija. Moraju ga oblikovati i roditelji i učitelji, ali to ne djeluje ako djetetu najprije dopustimo da ono odluči kada će izvršiti neki zadatak i, zatim, ako s njim pokušavamo raspravljati o sadržajno teškim zadacima, a ono još ima problema s procesom učenja, znači, s prihvaćanjem osnovnoga znanja. Naučiti učiti je, dakle, pretpostavka da bi se naučeno znanje uopće moglo primijeniti.

Potreba stalnoga vježbanja ne ograničuje se, uostalom, samo na stvaranje psihičkih funkcija nego se, jednako tako, odnosi i na svakidašnje radnje, primjerice na pospremanje stola nakon doručka, ili na osobnu tjelesnu higijenu. Tako će, primjerice, trebati nevjerojatne četiri godine da dijete samostalno pospremi svoj tanjur sa stola, odnosno da to učini nepovezano s nalogom, ili nekim drugim sudjelovanjem roditelja. Tu

sposobnost dijete počinje razvijati s oko pet godina, no tek će devetogodišnje dijete, stalnim vježbanjem, naučiti da to pospremanje tanjura u kućanstvu ima određen logistički smisao i da je zato potrebno. Prihvatanje i poistovjećivanje s radnjama u vezi s tjelesnom higijenom traje znatno dulje.

Da ne bude nesporazuma: djeca su željna znanja i rado bi učila, čak se izrazito vesele tomu, žele se proširiti, htjela bi se što brže razvijati. Ipak, mora ih se upućivati. Učenje se, pritom, često sastoji od ponavljanja. To je pak često dosadno, a još češće doista naporno. Zbog toga djeca taj napor izbjegavaju — ako se od njih ne traži. Dobar primjer za to, kojega se većina nas može prisjetiti još iz doba vlastita školovanja, mučno je učenje riječi u nastavi stranoga jezika. Bez opetovanog ponavljanja riječi nikada neće biti moguće stranim jezikom ovladati tako da se njime možemo služiti.

Dijete, međutim, uopće ne može samo shvatiti ovu vezu u postupku učenja. To znači: psihičke pretpostavke za uspješno učenje, primjerice odgovarajući stav prema učenju, moraju biti uvježbane, i to jednako u sve djece. Dijete samo od sebe ne može mirno slušati, sjediti, pričekati, govoriti samo kada ga se pozove. Sve to mora naučiti, uvježbati, opetovano i uvijek ponovno. Tako bi, pri izradi domaćih zadaća u prvom razredu, uz dijete uvijek trebao sjediti netko od odraslih i upućivati ga s puno ljubavi, no odlučno i s puno nutarnjega mira. Nakon toga bi bilo dobro kada bi dijete, tijekom čitavoga školovanja u osnovnoj školi, svoje domaće zadaće izrađivalo u blizini te osobe kojoj vjeruje — jer u toj se životnoj dobi posao obavlja s usmjerenjem na osobu. Lijepo načelo »non scholae sed vitae discimus« (ne učimo za školu nego za život) dijete u osnovnoj školi još ne može razumjeti. Ono će svoj posao još uvijek raditi za roditelje, za učitelja ili za neku drugu blisku osobu iz svojega učeničkog okružja. Odrasla bi osoba odlučivala o redosljedju i količini gradiva (a time i o potrebnom broju ponavljanja gradiva) i, dakako, procjenjivala kakvoću rada.

Ti primjeri mogu, donekle, pokazati koliko je apsurdno pretpostaviti da se ljudska psiha automatski razvija i da je, jednoga dana u odrasloj dobi, toliko sazrela da je čovjek, sâm po sebi, dorastao životnim zahtjevima. Kako, međutim, razvoj psihe i njezinih funkcija ne možemo vidjeti, većina ljudi upravo to pretpostavlja.

Primjer: Adrian

Adrian je pokazivao poremećaje još puno prije nego što je pošao u školu. Često je pratio svoju majku kada je ona u podne odlazila u školu po njegova starijeg brata. Pritom je obično, na parkiralištu ispred škole ili u školskom dvorištu, dolazilo do glasne svađe s majkom. Adrian se derao i divljao, plakao i glasno kukao ako mu nešto nije bilo po volji. Prema opažanjima drugih, majka nije nikada poduzimala ništa kako bi zaustavila mučno i neugodno ponašanje svojega djeteta.

Adrian je i na takozvanom testu prije polaska u školu pokazao neprimjereno ponašanje. Nije rješavao postavljene zadatke, nego se zaposlio na drugi način. Ipak je pošao u školu — i to na navaljivanje roditelja i preporuku dječjega vrtića.

Već od početka se nije mogao uklopiti ni u jednu skupinu. Za vrijeme nastave s pola bi tijela ležao na stolu i ometao svojega susjeda za stolom. Dobio je poseban stol, no najbolje je radne rezultate postizao kada je smio raditi ležeći na strunjači ispred školske ploče. Bilo je čudno kakvim se sve strategijama Adrian služio kada je učiteljica tražila nešto od njega. Najprije bi svoje uši namjestio »na propuh« i posve ignorirao zahtjeve izgovorene normalnim glasom. Reagirao bi tek nakon vrlo energičnih, glasnih i upornih »obraćanja«, a onda je počinjala faza pregovora i raspravljanja. Molio je, glumio malu bebu i živcirao sve oko sebe. Čini se da do sada još nikada nije upoznao krajnje dosljedno ponašanje. Adrian zapravo nije agresivno dijete, on je prije posve neprilagođen i zato dolazi u sukob sa svojim kolegama u školi. Posebno je žalosno što zbog svojega ponašanja ne može pokazati rezultate koji bi, prema njegovoj inteligenciji, bili mogući i očekivani.

4. poglavlje

Stupnjevito nazadovanje – od intuitivnoga odgoja do simbioze

Bacimo li pogled na tržište knjiga, vidjet ćemo da jedno područje već godinama pokazuje stabilnost u prodajnom smislu: to su savjetnici. Unutar toga područja može se uočiti posebna sklonost prema razvoju: savjetnici kojima je tema odgoj doživljavaju velik uspjeh — brojni stručnjaci na različitim područjima našli su u njima područje djelovanja na kojemu zaista mogu pokazati što znaju.

Neovisno o smislu takvoga djelovanja i ozbiljnosti pojedinih naslova na tom tržištu, postavlja se pitanje zašto je toliko zanimljiva tema za koju bi se, zapravo, trebalo pretpostavljati da se, predajom i intuicijom, može srediti gotovo sama po sebi.

Posljednjih je godina stvoren dojam da je odgoj djece nešto što se mora naučiti kao vožnja automobilom. Ne spominje se uzalud, vrlo često, i to već odavno, i ne samo u vrijeme kada je potrebno ispuniti ljetnju medijsku prazninu, »roditeljska dopusnica« — tj. zahtjev da školovano osoblje na posebnim tečajevima pouči roditelje kako bi trebali postupati sa svojom djecom.

Čudno, ako se sjetimo da je svijetu dosada uspjelo dovesti milijarde djece do sazrijevanja u normalne odrasle ljude bez ijedne takve ustanove. Kako su se, međutim, društvene pretpostavke, a time i odnosi između roditelja i djece radikalno promijenili — čak i država, odnosno njezine ustanove, počinju razmišljati o mogućnostima zahvata u autonomiju roditelja u odgoju vlastite djece.

Škole se aktiviraju

Roditeljska dopusnica, kao državno propisan preduvjet da bi se smjelo dobiti dijete, još, hvala Bogu, ne postoji. Kako bi, međutim, moglo

izgledati praktično primjenjivanje takve dopusnice — pokazuje primjer osnovne škole Nikolaus-August-Otto u Berlin-Lichtenfeldu. Tamo je uprava škole 2003. godine uvela obvezatne seminare za roditelje koji, bez pohađanja takvoga seminara, nisu svoje dijete mogli upisati u školu. Tijekom seminara koji je trajao više od dva mjeseca obrađivana su posve načelna pitanja. Tako je, primjerice, jedno pitanje glasilo: »Koja odgojna sredstva poznajete?« ili »Koje su metode prikladne kako bih svoje dijete odgojio u sretnu, samopouzdanu i kooperativnu osobu?«. O čemu je tu riječ, još jasnije pokazuju točke o kojima se na početku seminara pojedinačno razgovara s roditeljima: »Mi smo sami odgovorni za svoje ponašanje!«, ili također posve jednostavno, ali posebno uočljivo: »Mi dolazimo na vrijeme!«.

Lichtenfeldska ustanova je zasada jedina škola koja je uvela takve obvezatne preduvjete za primanje učenika. No, u međuvremenu više ustanova održava takve tečajeve na dobrovoljnoj osnovi, a oni se uglavnom temelje na STEP-programu (Systematic Training for Effective Parenting), u SAD-u razvijenom »sustavnom treningu za roditelje«.

Govori se: ono što nam se, u svezi s »roditeljskom dopusnicom«, danas još čini apsurdnim, možda će, zbog uznapredovaloga razvoja psihičkih nedostataka u naše djece, jednoga dana postati nezaobilaznim.

Što to znači za sliku o roditeljima?

Do sada opisane probleme djece i mladeži valja promatrati ponajprije u obliku odnosa između roditelja i djece, no, isto tako, i odnosa između djece i drugih osoba koje sudjeluju u njihovu odgoju, poput odgojitelja, učitelja, djedova i baka, dadilja itd. Problemi koji dovode do preopterećenosti odraslih znatno utječu na to kako danas odrasle osobe u odnosu s djecom doživljavaju tu djecu.

Ja sam razradio trostupanjski model odlučujućih poremećaja odnosa prema kojemu se može pokazati razvoj toga doživljavanja, a ponajprije naslutiti prava dimenzija problema. Taj model obrađuje odnos između djece i odraslih te opisuje kako je taj odnos malo-pomalo postavio naglavačke sve ono što u klasičnom smislu označuje odnose među naraštajima i kako sve negira. Ono što je neizostavno, poput poštovanja i

savjesti, na pojedinom stupnju modela biva zanemareno i, u konačnici, dolazi do posvemašnjega gubitka čovjekove sposobnosti za odnose. Povjerenje i socijalni suživot postaju potpuno nemogući jer ljudi za to više nisu sposobni.

Tri stupnja modela opisuju stanja kakva su danas dosta prisutna u društvu i koja se već često drže normalnima. Pomnijim promatranjem, uz uvažavanje psihičkoga zaleđa, otkrivaju se upravo oni ponori prema kojima ide društvo koje svoja mjerila vrednovanja ljudskoga ponašanja sve više snizuje i koje čak i za očigledno pogrešno ponašanje uvijek nalazi nova objašnjenja, nevažna za pravo stanje.

Djeca su voljena, o tome nema sumnje. Ako se ona ne ponašaju onako kako se od njih očekuje, odmah se razvija rasprava o oblicima odgoja, obiteljskoj politici, ali i problematičnoj pozadini izobrazbe osoba odgovornih za odgoj u kojoj se može pronaći mnoštvo isprika i obrazloženja koja stoje na staklenim nogama. Te rasprave izazovu napetost i uvijek se ustraje na nekoj drugoj temi, od rasprave o vrtićima, preko roditeljske nadoknade, do teme o očevima. Začudujuće u svemu tome je što se tako malo toga mijenja.

Dakako, ne treba podcijeniti pohvale vrijedna nastojanja političke i pedagoške prirode. Ona su nužno potrebna i vjerojatno je u tom području još uvijek premalo doista dobrih zamisli. A odgovorni moraju misliti na to na što se ta nastojanja uopće mogu osloniti, odnosno da je to zdrava psiha djece i mladeži čijoj bi dobrobiti sve trebalo služiti.

Prije nego što počnem govoriti o tri stupnja svojega modela odnosa, htio bih se još jednom osvrnuti na klasičan način dječjega odgoja koji je, sve do osamdesetih godina prošloga stoljeća uglavnom još bio prihvaćan. Ovo što ću reći ne služi nekakvom glorificiranju prošlih vremena i metoda — u smislu »prije je sve bilo bolje«, nego treba stvoriti svijest za ono što se, u tri stupnja sustava, promijenilo u negativnom smislu.

Klasičan odgoj — o vrijednosti ljudske intuicije

»To te se ne tiče!« Sjećate li se još s jezom ove rečenice koju ste u vrtiću vjerojatno jako često čuli? Uvijek kada su odrasli razgovarali o nečemu što je djeci izgledalo posebno tajanstveno i zanimljivo, izgovorene

su bile te nepodnošljive riječi.

Zacijelo je svatko u svojem djetinjstvu mrzio ovu rečenicu, isto kao i niz sličnih roditeljskih uskraćivanja, i čeznuo za što bržim završetkom tog djetinjstva kako bi, napokon, mogao otkriti posljednje tajne svijeta koje su roditelji, djedovi i bake te učitelji tako uporno skrivali.

Roditelji koji su takvim i sličnim riječima nastojali svoju djecu držati dalje od »odraslih stvari« intuitivno su postupali ispravno. Svoju su djecu tako poštedjeli tema koje bi ih emocionalno i psihički preopteretile i pokazali im ograničenja — tako da su ona mogla prepoznati jasnu hijerarhiju koja je značila: postoje teme za odrasle i teme za djecu. Koje su teme pripadale čijem djelokrugu — o tome su odlučivali jedino odrasli i nitko nije ni pomislio kako bi o tome trebalo raspravljati s djecom.

Još je bolje bilo kada dvojbene teme nisu uopće dospijevale do dječjih ušiju. Problemi partnerstva među roditeljima, teška pitanja o bolesti i smrti, odluke o budućnosti financijske naravi, rat i, dakako, mnoga pitanja o seksualnosti — bile su teme o kojima se razgovaralo po mogućnosti navečer, kada bi djeca već bila u krevetu. Tom je naraštaju roditelja intuitivno bilo jasno da postoji niz tema koje nadilaze dječje sposobnosti shvaćanja i koje bi ih, u njihovoj svakidašnjici, opterećivale. Držanje djece podalje od takvih rasprava imalo je, dakle, posve pozitivan razlog: trebalo je očuvati bezbrižnost djetinjstva, djecu je trebalo zaštititi i ona su trebala zbrinuto odrastati.

Moglo bi se naći još puno primjera za ovakav način postupanja s djecom. Kad je bila riječ o posjetu odraslih, djeca su često bila nazočna samo pri pozdravljanju, a iz kasnijih su razgovora bila isključena, obično jednostavnom metodom — da ih se poslalo na igru. I gledanje televizijskoga programa svodilo se na to da djeca uglavnom nisu smjela gledati vijesti ili filmove s prikazima nasilja ili ljubavnim scenama. Osim toga, postojala su čvrsta pravila za odlazak u krevet koja su onemogućivala gledanje kasnovečernih filmova, namijenjenih osobama starijih godišta.

Ukratko: većinu važnih odluka donosili su odrasli, a djeca su morala te odluke prihvatiti. Razlog tomu uvijek je bilo uvažavanje nevidljive granice između svijeta odraslih i dječjega svijeta koje se, primjerice, očitovalo u činjenici da djeci nisu bile dopuštene vrijednosne izjave o odraslima — ako je trebalo, bilo im je rečeno da to sebi ne smiju dopustiti. I to jednostavno, u obliku konstatacije (»Tako se o odraslima ne govori!«), a ne pokušajima opširnoga objašnjavanja zašto to mora biti tako.

Sve te odgojne strategije u ono vrijeme nisu uopće shvaćane kao »strategije« jer ta riječ, kao rijetko koja druga, podrazumijeva promjenu do koje je došlo postupno. Strategije nastaju nakon dugoga promišljanja, one uvažavaju riječi »za« i »protiv«. Onaj tko djeluje strateški procjenjuje i pokušava, u konačnici, donijeti razumnu odluku.

Primijenjeno na odgojna pitanja, to načelno ne znači ništa negativno — naravno, odgoj djece mora se provoditi u skladu s razumnim smjernicama. No, ta medalja ima dvije strane. Samo premještanje odgojnoga djelovanja znači udaljavanje od onoga tipa intuitivnoga odgoja koji je, primjerice, razlikovanje između svijeta odraslih i dječjega svijeta držao svojevrsnom osnovnom postavkom i koji nikada ne bi dovodio u pitanje činjenicu da između odraslih i djece postoji hijerarhijski odnos koji prve postavlja iznad drugih.

Sve se to događalo u doba u kojemu su se tehnološke promjene provodile puno opuštenije nego što se to danas čini. Oko 1990. godine samo se moglo naslućivati kakvo će značenje računalo dobiti u bliskoj budućnosti. Ipak, početkom 90-ih godina prošloga stoljeća taj se razvitak postupno razmahao. Tehnika je počela sve bliže povezivati svijet, informacije iz najzabačenijih krajeva svijeta postale su u svako doba dostupnima u našem dnevnom boravku, polako se počela buditi slutnja o onome što danas pokušavamo objasniti pojmom globalizacije. Sve većim približavanjem vanjskoga svijeta u vlastito pregledno područje izbrisane su granice svijeta odraslih koje su prije bile razumljive same po sebi. Pojavio se osjećaj da je čovjek »u nekom smislu« odgovoran za čitav svijet (a ponajprije za bijedu u tom svijetu).

Te promjene u odnosu čovjeka prema vlastitu okružju nisu mogle ostati bez utjecaja na postupanje s djecom. Polako je došlo do mijenjanja koje je općenito prihvaćeno u društvu i čijim se učincima na dječju psihu danas sve više moramo baviti.

Društvenim promjenama preopterećen čovjek koji je, u pokušaju da održi korak s drugima, već izgubio mnoge kontakte s drugim odraslim osobama, potražio je nekakav nadomjestak — i našao ga u djetetu. Stoga se razvio odnos prema djetetu koji se zorno može prikazati pogledom na ponašanje Manuela, 13-godišnjega učenika koji živi u stanu sa svojom samohranom majkom.

Primjer: Jedna učiteljica govori o svojoj svakidašnjici

Upravo stojim na hodniku s jednom kolegicom, želeći se s njom o nečemu dogovoriti. Usred razgovora prilazi nam jedan dječak i prekida nas. Kažem mu da upravo sada — kao što i sâm može vidjeti — nemam vremena. Dječak se ne da zbuniti i nastavlja govoriti ono što je započeo. Na moje, ponovljene, riječi — neka malo pričeka — odgovara: »Kada ćete napokon završiti, sada sam ja na redu?! Moram pitati nešto u vezi s domaćom zadaćom. Sada sam tu, a ti nemaš vremena. Moja mama također misli da to nije dobro!«. A odgovor majke, s kojom sam o tome razgovarala, bio je: »On je, eto, željan znanja i htio bi odmah sve razumjeti. Tako je to kod zainteresirane i napredne djece — ona su pomalo nestrpljiva!«.

5. poglavlje

Prvi poremećaj odnosa: partnerstvo – djeca nasilno bivaju oslobođena podređene uloge

Sljedeći primjer pokazuje znakovit prizor u jednoj njemačkoj obitelji: Manuelova majka je dobila pismo od Službe za mladež. To pismo leži otvoreno na stoliću dok majka razgovara sa znanicom koja je upravo navratila na kavu. Tijekom razgovora dolazi Manuel, obraća se majci i kaže joj da želi poći van. Nazočnost majčine znanice posve ignorira te istodobno uzima službeni dopis i čita ga.

Majka bi rado znala kamo njezin sin želi poći te ga to i pita. No Manuel prečuje to pitanje i, umjesto odgovora, komentira sadržaj službenog dopisa. Kada napokon pođe van, a nije odgovorio na pitanje kamo ide, majka ponovi pitanje. Tek sada, vidno uzrujan, reagira osornim odgovorom i iziđe iz prostorije, ne zatvorivši vrata za sobom.

Tijekom čitavoga ovog prizora majčina znanica još uvijek sjedi u sobi, no Manuel se ponaša kao da ona ne postoji.

Zanimljiva je reakcija majke, zapitane da kaže nešto o ponašanju svojega sina. Ona uopće nije primijetila da je Manuel čitao pismo koje je bilo namijenjeno njoj, a nije je prethodno zapitao za dopuštenje. Razlog je, jednostavno, u tome što se češće događa da njezin sin otvara i čita njezina pisma, pa ih čak i komentira. Majka kaže da ona i inače često razgovara s Manuelom o važnim stvarima i misli da je »promućuran« te ima osjećaj da »često pogađa u srž stvari«.

Čak ni odbojno i nepristojno ponašanje pri izlasku iz prostorije, kao ni reakcija na njezino pitanje kamo ide, majci ne izgledaju neobično i ne ljute je.

No, istodobno se brine što je popustio u školi i žali se što uopće više ne dopušta da mu kaže išta u vezi s domaćim zadaćama.

Na pitanje kako bi opisala odnos prema svojem sinu, ona gotovo programatski odgovara pojmom koji označuje prvi stupanj mojega modela: Ponašanje s Manuelom je »partnersko«.

Manuel je partner svoje majke. Ova kratka rečenica je zapravo tragična. Manuelova se majka već dobrono oprostila od uloge odgojiteljice svojega sina. Ona je, doduše, još odgovorna, ali jedva sposobna za odgoj. Njezin socijalan položaj samohrane majke, svakidašnji pritisak zbog zbrinjavanja dvočlane obitelji zacijelo u tome ima određenu ulogu. Time je, naime, stvorena pojedinačna situacija preopterećenosti koja joj znatno otežava obavljanje prirodnih zadataka.

Normalan odnos između Manuela i njegove majke bio bi hijerarhijski odnos — on bi morao znati prepoznati i prihvatiti tajnost pisma, morao bi znati da na jedno normalno, opravdano pitanje mora normalno odgovoriti. I morao bi, isto tako, vidjeti da njegova majka, u trenutku njegova dolaska, razgovara te da je prekidanje razgovora nepristojno i neprimjereno.

Njemu očito nedostaju psihičke funkcije poput pristojnosti (kad je riječ o razgovoru), ili svijest o pojmovima »moje« i »tvoje« (kad je riječ o čitanju tuđe pošte). A njegova bi majka, u normalnim okolnostima, trebala biti prva osoba od povjerenja koja bi mu morala pomoći u oblikovanju tih psihičkih funkcija. Ona bi morala prepoznati Manuelovo pogrešno ponašanje, upozoriti ga na to i, ako on na to ne bi reagirao, morala bi na odgovarajući način postupiti — bilo bi to, dakle, klasično zrcaljenje. No, ništa se od toga ne događa jer ona se već spustila na razinu svojega sina i time razbila hijerarhijske strukture. Ona svojega malodobnog sina prihvaća kao vlastita partnera jer više nije sposobna intuitivno prihvatiti svoju ulogu odgojiteljice, pa razumski pokušava dječaku pripisati zrelost koju on, u svojoj životnoj dobi, još uopće ne može imati.

Primjer Manuela i njegove majke pokazuje da je problem u pomicanju razina. Odrasla osoba i dijete postavljaju se na istu razinu i u izjednačenom su položaju, pa nijedno od njih ne može usmjeriti drugo. Takvo suvremeno postupanje s djetetom danas se u društvu drži posve normalnim. Isključenje iz razgovora odraslih predstavlja posvemašnju iznimku — djeca su u gotovo svakoj situaciji nazočna i samo je po sebi razumljivo da smiju čuti sve o čemu odrasli razgovaraju. Razgovori, njima neprimjereni, prije su se odgađali za večernje sate, ali danas se o svemu razgovara odmah, neovisno o bilo kakvim okolnostima. I u tome se očituje sve izraženija nesposobnost odraslih za suočavanje sa svakidašnjim opterećenjima. Dijete, koje se drži partnerom, treba, naime, u tome pomoći. Njegove se izjave vrlo ozbiljno shvaćaju, bilo da je riječ o problemima partnerstva, financijskim pitanjima ili drugim temama koje bi, zapravo, trebale biti izvan njegova dosega. Djecu koja se u takvim situacijama

izjašnjavaju više se ne upozorava da još nisu dorasla takvim pitanjima, nego se njihovo sudjelovanje shvaća znakom zrelosti što je, zapravo, postupak moguć samo u odnosu partnerstva s vlastitim roditeljima. Čak i kada je očito da se dijete još ne može razumno očitovati o problemu, ili da uopće nije shvatilo smisao problema, partnerski odnos ne prestaje. Tada se čak dobronamjerno još pozornije sluša, još opširnije sve objašnjava i dijete se još dublje uvlači u ono za što su odrasli već odavno morali spoznati da nadilazi njegove mogućnosti. Prijatelji i znanci roditelja koji se tako ponašaju prema svojoj djeci također, obično, vrlo velikodušno reagiraju kad je riječ o takvu razgovoru. Tako znanica Manuelove majke nije nju upozorila na to koliko je neugodna situacija stvorena ponašanjem njezina sina.

Kad bi problem bio samo u roditeljima, još bi i postojala mogućnost da se u ustanovama, poput dječjega vrtića ili škole, protiv toga nešto poduzme. Ali, stanje je posebno problematično jer se i suvremene zamisli na tom području temelje na shvaćanju partnerskoga odnosa s djetetom. Pogledajmo malo dječje vrtiće — kako bi nam bilo jasnije do kakvih je sve promjena došlo i kakve učinke te promjene donose!

Ponuda se ravna prema potrebama djece — shvaćanje partnerstva u dječjim vrtićima

U kolovozu 2007. godine naišao sam na članak u dnevnim novinama koji ću ovdje u dijelovima citirati:

»Nema, doduše, zlatnih slavina, no zato postoji fitness-dvorana sa zidom obloženim zrcalima, ljupki wellness-dio, uključujući saunu, a pred vratima je na raspolaganju usluga vozača. [...] U novom luksuznom dječjem vrtiću je velika navala, unatoč mjesečnom plaćanju od 980 eura. [...] Djeci u dvojezičnom dječjem vrtiću na raspolaganju su, među ostalim, rani glazbeni odgoj, plivanje, balet ili sati kineskoga jezika — djelomično uz nadoplatu. Prezaposleni roditelji mogu se, uz to, poslužiti posebnom službom za dovoženje i odvoženje djece, a jedna je posebna prostorija opremljena za fizioterapiju. [...] Voditeljica dječjega vrtića ne vidi nikakve opasnosti od preopterećenja jer ponuda se ›ravna prema potrebama djece!«.

Pretjerano ponašanje? Sigurno. Izraz dekadencije određenoga sloja društva s kojim većina građana ima malo toga zajedničkog? Naravno, izvan svake sumnje. No, nije riječ o tome. Upravo zato što u ovom dječjem vrtiću financijska strana nema nikakvu ulogu, posebnu pozornost moramo obratiti na zahtjevnost koju ovaj vrtić zastupa. Osnovne postavke rada u vrtiću su, prema izjavi voditeljice, »potrebe djece«. Potrebe djece? Wellness-dio, vozač i sauna? Nije teško prepoznati da su (ispunjive) potrebe roditelja i (zamišljene) potrebe odgojiteljica ovdje odigrale odlučujuću ulogu. Djetetu se nameće zadovoljenje tipičnih potreba odraslih i ono se, s gledišta tih odraslih, mora ponašati jednako kao i oni, osjetiti želju za raskoši i pretpostavljenim opuštanjem. A partnerski usmjereni, kako to ovi roditelji i voditelji vrtića jesu, oni djeci, dakako, ispunjavaju sve želje koje su im sami nametnuli.

Potpuno besmislen svijet, nedvojbeno, no, nažalost, i izraz promjena u području dječjega vrtića koje, na dramatičan način uz pomoć shvaćanja partnerstva, negativno djeluju na psihički razvoj djeteta.

Takozvane elitne ustanove, kao ova opisana, postojale su i prije, ali njihova su se zahtjevnost i rad temeljili na drugim postavkama. Struktura i shvaćanje dječjega vrtića temeljito su se promijenili. Osamdesetih godina prošloga stoljeća odgojiteljice su se još jasno držale osobama za vođenje i usmjeravanje, i to i u odnosu prema djeci, i u odnosu prema roditeljima. Prije nego što je dijete pošlo u dječji vrtić, ono je, prema svojem cjelokupnom stupnju razvoja, odgojiteljicama moralo izgledati spremnim za pohađanje vrtića.

Redoslijed zbivanja u dječjem vrtiću bio je obilježen radnjama ponavljanja, dakle čvrstim ritualima koji su svemu davali jasnu strukturu. Uglavnom su dvije odgojiteljice vodile skupinu od 20 do 25 djece. One su dobile jasne formalne i sadržajne svakidašnje smjernice, primjerice određeno vrijeme do kojega je skupina trebala biti potpuna — kako bi se moglo započeti s određenim rasporedom, određeno vrijeme za doručak ili slobodno provođenje vremena na kraju dnevnoga boravka u dječjem vrtiću.

Dakako, u takvoj su strukturi mogućnosti odlučivanja pojedinog djeteta bile razmjerno male. One su se mogle izraziti u sporednim odlukama, nakon što su odgojiteljice već odredile jasne strukture. U području odgovornosti odgojiteljica nedvojbeno se nalazilo i izvanobiteljsko poticanje djeteta u svakom pogledu: i u području socijalnog osposobljavanja, i u području motorike, opažanja i govornoga razvitka.

Tim je zadaćama bila jasno određena funkcija dječjega vrtića: priprema djece za pohađanje osnovne škole.

Upravo u toj pripremnoj funkciji u završnoj godini dječjega vrtića bio je obvezatan svakidašnji predškolski program. Djeca su, u okviru toga programa, tijekom otprilike jednoga sata, uz upute odgojiteljice crtala, izrađivala i sastavljala male predmete od kartona ili drva. Podrazumijevalo se, dakle, da se od petogodišnje djece očekuje da to vrijeme provedu sjedeći za stolom i izrađuju zadaće koje im je odgojiteljica zadala. Učinak takvoga rada nije bio samo praktične naravi, naime, da se nauči sigurnom služenju škarama i olovkama. Djeca su, uz to, morala steći i jedno važno iskustvo — da ponekad i preko volje moraju obaviti pojedine zadatke i da u to vrijeme moraju potisnuti vlastite potrebe. Bilo je to, dakle, svjesno uvježbavanje podnošljivosti frustracija u djece, uz pomoć relativno teških zadataka koji su ih, barem neko vrijeme, priječili u zadovoljenju vlastitih želja, potaknutih jedino vlastitim raspoloženjem.

Dijete se, osim toga, moralo prilagoditi skupini, pa je, primjerice, moralo učiti pričekati ako bi odgojiteljica upravo bila zauzeta drugim djetetom. Ono se moralo prilagoditi i odgojiteljici i poslušati je, ako je, primjerice, upravo objašnjavala sljedeći postupak u radu.

U svim su tim postupcima ispravljane neprimjerenosti u ponašanju i pokušavalo se, koliko je bilo moguće, posebnim poticajima ispraviti uočene nedostatke. Roditelji su pritom bili informirani o djetetovu ponašanju u vrtiću, upozoreni na krivo ponašanje i savjetovani.

Nakon završetka pohađanja dječjega vrtića, djeca su stekla visok stupanj socijalne osposobljenosti. Bila su u stanju dopustiti da ih odrasli vode i prihvatiti vani postavljena pravila. U području opažanja i motorike raspolagala su velikim iskustvom i mogla su usklađeno izvesti mnoge radnje fine motorike. Svako je dijete, pri odlasku iz dječjega vrtića primjerice, znalo zavezati cipele. Govorno ta djeca nisu pokazivala nikakve nedostatke.

Promatram li pak današnji rad u dječjim vrtićima, moram ustanoviti da je došlo do znatnih promjena u shvaćanjima koje se svode na primjenu partnerskoga ponašanja prema djeci.

Ponajprije, pri prijamu u vrtić nema više nikakvih preduvjeta kad je riječ o određenom razvojnom stupnju koji dijete mora postići. Tomu se protivi već zakonski zajamčeno pravo na mjesto u dječjem vrtiću koje odražava ponajprije društveni pritisak da bi se majkama, što je moguće

prije, ponovno omogućilo zapošljavanje. U svim trenutačnim raspravama o mjestima za zbrinjavanje djece koja još nemaju tri godine lako je uočljivo kako stupanj razvoja djeteta gotovo nema nikakvu ulogu, odnosno, kako je postao žrtvom političkih »prepućavanja«.

Promotrimo li što se zbiva u dječjim vrtićima, vrlo ćemo brzo uočiti da je u dnevnom rasporedu sve manje određenih programa. Ono što je nekada bilo važno danas se drži suvišnim i sputavajućim, pa je, stoga, isključeno. Uz fleksibilnost kakva se danas primjenjuje u mnogim dječjim vrtićima, dijete može sâmo izabrati s kojom odgojiteljicom želi provesti prijedodne i u kojoj se skupini želi zadržavati. Prevladava načelo takozvanih skupina prema sklonosti — djetetu se tako prepuća samostalno odlučivanje o važnim dijelovima odvijanja njegova boravka u vrtiću.

Pri takvom obliku rada u vrtiću često se stječe dojam da je glavni cilj tih ustanova da se djeca dobro zabave, odnosno, da se mogu »slobodno« razvijati. Nitko djeci ne želi uskratiti radost, no veselo društvo dječjega vrtića postavilo je preduvjet da se osoblje više ne bavi vođenjem i da malo, ili gotovo ništa ne određuje. Naravno, odgojiteljice će primijetiti neprimjerenosti u ponašanju povjerene im djece. No, one se, na svojoj partnerskoj razini, više ne osjećaju odgovornima za ispravljanje takvih ponašanja, nego se postavljaju u ulogu dijagnostičara koji takvu neprimjerenost samo primijeti i zatim prenese roditeljima ili terapeutima.

Pokazatelj položaja odgojitelja je, osim toga, i u tome da se djeci danas rado priznaje vlastita »osobnost«, i to već u vrlo ranoj životnoj dobi. Izreka poput »On/ona je već prava mala osobnost« — danas je često odraz priznanja partnerskoga položaja male djece od odraslih osoba. Kako se danas gotovo svi roditelji i pedagozi nalaze, barem, u partnerskom odnosu s djecom, takva izreka djeluje poput posebnoga priznanja dječje sposobnosti, odnosno njihove socijalne sposobnosti. Odrasle osobe time dijete podižu na svoju razinu i izričito mu priznaju psihičku i emocionalnu zrelost osobe dorasle najvećim zahtjevima.

Površnim se promatranjem, međutim, vidi da dijete ne može ispuniti tražena očekivanja. Ali, tu spoznaju, u razdoblju partnerskoga načina razmišljanja, a pogotovo u projekciji, danas se više ne preporučuje spominjati.

Danas su ljudi koji se bave pedagogijom često skloni promatranju i dijagnosticanju, umjesto da djecu zrcale i ispravljaju u njihovu ponašanju, iako bi upravo to trebalo činiti kako bi se nezreloj psihi maloga djeteta,

stalnim ponavljanjima, dala mogućnost da uvijek iznova prolazi kroz procese sazrijevanja i tako oblikuje psihičke funkcije. Samo će tako težište biti na razvoju djeteta. Drugim riječima, istraživanje uzroka pogrešnoga ponašanja djeteta ne smije biti u prvom planu. Dakako, nije loše da odgojitelji razmišljaju o tome zbog čega je određeno ponašanje takvo kakvo je. No, agresivno dijete, koje stalno baca stolce, treba najprije jednom biti zrcaljeno u svojem ponašanju. Umjesto toga, problemi se odviše često traže u njegovu okružju — ponekad je to ljubomora zbog novoga brata ili sestre, ponekad pak problemi među roditeljima. Kada se tako postavi odgovarajuća dijagnoza, dolazi do upućivanja odgovarajućem terapeutu — i problem se uopće ne shvaća niti rješava, nego samo prenosi.

Postoji opasnost da se takvim ponašanjem odraslih djetetu uskrati njegovo prirodno pravo na snalaženje i sigurnost među osobama u vlastitu okružju. Njegovo se ponašanje, bez daljnjih rasprava, proglašuje patološkim i ubacuje ga se u svojevrstan začaran krug terapije i lijekova. Nedostatak primjerenoga odgovora na potragu za snalaženjem, koji se odražava u agresivnom ponašanju, dovodi obično do toga da se dijete i dalje tako ponaša. Dolazi, dakle, do daljnjih, eventualno čak jačih provala agresivnosti koje odraslima, upravo zbog već započete terapije, izgledaju posve nerazumljivima.

Tako se, prema preporuci svoje odgojiteljice u dječjem vrtiću, u mojoj ordinaciji našla i četverogodišnja Sonja. Razlog je bio ovaj: Sonja se uglavnom igra sâma u jednom kutu i jedva ili uopće ne traži kontakt s ostalom djecom. Kako se odgojiteljica, prema vlastitoj izjavi, zabrinula za dijete, preporučila je hitno psihoterapeutsko liječenje, nakon što je prije toga, u razgovorima s roditeljima, pokušala istražiti razloge za Sonjino ponašanje.

Razgovori s roditeljima, preporuka terapije — odgojiteljica se samo prividno služi raznim mogućnostima koje su joj na raspolaganju. Na najjednostavniju zamisao, koja bi još prije desetak ili petnaest godina bila posve normalna reakcija, ona nije došla — da, naime, povede dijete iz kuta, potakne ga na igru s drugom djecom i pouči ga u tome.

Drugi je primjer petogodišnji Tom koji je kod mene završio jer je u dječjem vrtiću razbacivao stolce. U razgovoru s roditeljima zapitao sam ih o reakciji odgojiteljice na takvo ponašanje. Tomovi su mi roditelji odgovorili da je odgojiteljica razmišljala o razlozima njegova ponašanja (dakle, da je pokušala udovoljiti svojoj predmnijevanoj ulozi

dijagnostičarke) i da se raspitivala o mogućim problemima u braku.

Još jednom naglašujem — ne osuđujem ponašanje odgojiteljice kao loše. Ona, naravno, mora razmišljati o tome što bi mogao biti razlog nekoga djetetova ponašanja. Međutim, posve nedostaje poticaj da se Tomovu razuzdanom ponašanju postave jasne granice.

U oba se slučaja jasno očituju oblici partnerskoga odnosa u dječjem vrtiću. Odgojiteljice sebe odviše rijetko vide kao voditeljice djece. One povjerenu djecu prihvaćaju kao partnere, daju im svu slobodu u odlučivanju o tome kako bi dan u dječjem vrtiću trebao proći, a kad se pojave poteškoće, reagiraju tako da promatraju, dijagnosticiraju i, na kraju, prenose sve na stručno osoblje. Činjenica da bi i same trebale biti stručno osoblje (što bi, na temelju svoje izobrazbe, i mogle i morale biti) koje će djecu uputiti na pravi put, iz njihova je načina razmišljanja gotovo izbačeno. U konačnici, tako silne mogućnosti u prevladavanju problema s djecom ostaju neiskorištene.

To dovodi do toga da se razvojni stupanj djeteta, pri polasku u školu, više ne može usporediti sa stanjem koje je postojalo početkom devedesetih godina prošloga stoljeća. Razina koja se prihvaća kao »normalna« vidno je pala, ali općenito je prihvaćena kao zadovoljavajuća. Roditelji, stoga, od svoje djece mnoge stvari više i ne zahtijevaju u dostatnoj mjeri, bilo u motoričkom, ili govornom području. Osim toga, i mnogi oblici ponašanja koji bi prije bili označeni kao neprimjereni danas se drže normalnima i zdravima.

Roditelji se tako ili uljuljavaju u varljivu sigurnost da se njihovo dijete razvija u skladu sa svojom životnom dobi i da je primjereno u svojem ponašanju, ili pripadaju sve rjeđoj vrsti normalnih odgojitelja, pa su posve zbunjeni »obradom« djeteta u dječjem vrtiću. Ovo posljednje je upravo kobno jer iz toga mogu nastati poremećaji odnosa između roditelja i djece do kojih u roditeljskoj kući inače nikada ne bi došlo.

Još jednom posve jasno — ne tražim da odgojiteljice ne razmišljaju o tome bi li neko dijete možda trebalo nekakve posebne poticajne mjere u pojedinim područjima. Ali, primjećuje se opasna težnja da takve misli, dakle istraživanje uzroka i potraga za objašnjenjima, danas zauzimaju puno više prostora od profesionalne reakcije na dječje pogrešno ponašanje. Često razgovaram s osobljem dječjih vrtića i pritom moram ustanoviti da potpuno prevladava stav kako se stalnim objašnjavanjem i prizivanjem boljega razumijevanja može pomoći djetetu u njegovu razvoju. Nažalost, takvi

postupci, zbog navedenih razloga, ne dovode do očekivanih učinaka što se, u konačnici, vidi i po tome kako mnoge odgojiteljice same doživljavaju svoju djelatnost — naime kao frustrirajuću, zbunjujuću, onu koja više nema nikakvoga smisla. Nisu rijetke među njima koje osjećaju posvemašnju nesposobnost za posao, a same ne znaju dublje razloge takvom stanju.

Imate li što jednostavnije? — shvaćanje partnerstva u školi

Sljedeća mala scena iz jedne knjižare vjerojatno će vam najprije izmamiti smiješak na lice, kao što se i meni dogodilo. Majka jedne devetogodišnjakinje ulazi u knjižaru i obraća se prodavačici ispred police s priručnicima, tražeći pomoć: »Nužno trebam nešto za matematiku, moja će kći inače ponavljati razred!«. Nakon što joj je prodavačica ponudila nekoliko knjiga, majka joj se opet obraća: »Ove su sve tako komplicirane. Imate li što jednostavnije?«.

Ta scena s jedne internetske stranice, koja opisuje knjižarsku svakidašnjicu, čini se na prvi pogled bezazlenom i šaljivom, no, ako malo razmislimo, vidjet ćemo da ona pokazuje koliko se u glavama roditelja udomaćio pad razine znanja koje se drži normalnim. Majka ne traži pomoć kojom bi svoju kćer podignula na razinu koja se u školi od nje traži, nego i ona tu razinu drži previsokom, odnosno, brani svoju kćer i uopće je ne želi suočavati s tom razinom. Pritom ne misli na to kako svojoj kćeri time uopće ne pomaže.

Možda je ovdje riječ o posebnoj, neuobičajenoj reakciji, ali, kao i uvijek, tek ekstremni primjeri skreću pozornost na neko pravilo.

U ovoj bi pričici još nešto moglo biti posebno kobno — što ja, zbog nepoznavanja onoga što se događalo, ne mogu znati. Za školu, naime, posebice za osnovnu školu, vrijedi slično što vrijedi i za dječji vrtić: razina zahtjevnosti je već godinama u stalnom padu. Kad bi je ova majka još više snižavala, postavlja se pitanje koja bi matematička znanja njezina kći još uopće trebala imati. Odgovor majke vjerojatno bi bio: »Ako moja kći može biti sretna bez matematike, to je u redu, ne treba je ni na što prisiljavati!«.

Škola se često doživljava kao nešto neugodno jer je povezana s obvezama. Ono što ja, u slobodnoj interpretaciji Wilhelma Buscha, navodim, opisuje tu problematiku. Majka iz knjižare obveze bi vjerojatno

zamijenila težim pojmom — »prisila«, sjećajući se svojega školovanja, odnosno ne tako davnih vremena u kojima se nastava u školi odvijala u određenom, danas mnogostruko osuđivanom obliku.

Taj je oblik predviđao, kao nešto samo po sebi razumljivo, da je učitelj osoba za vodstvo i integraciju. Nastava se uglavnom odvijala frontalno. Vremenski, sadržajni i formalni slijed dnevnoga rasporeda bio je sličan. Učiteljima je bilo savršeno jasno da njihova djelatnost, uz prenošenje stručnih znanja, obuhvaća i uvježbavanje mnogih funkcija, primjerice onih vezanih uz finu motoriku i koordinaciju. Osim toga, posvećivala se pozornost uvježbavanju odnosa prema radu i načinu učenja, socijalne su se sposobnosti držale važnima, između ostaloga i zato da bi se pravila suživota, koja su vrijedila u školi, mogla usvojiti kao vlastita pravila. Djecu se prije poticalo da zauzmu svoje mjesto u razredu, dakle u većoj skupini, i da vlastitim ponašanjem poštuju odgovarajuća ograničenja.

Učitelju je, za provedbu pravila ponašanja, na raspolaganju bila posve određena pedagoška oprema, od središnjega instrumenta — davanja ocjena, do raznih oblika kažnjavanja, primjerice duljega ostajanja u školi, zadavanja dodatnih domaćih zadaća ili upisivanja u dnevnik s odgovarajućim posljedicama.

Promjene do kojih je došlo u usporedbi s tom klasičnom slikom škole pokazuju određenu partnersku težnju u odnosu između učitelja i učenika. Pritom je obično riječ o onome što, površno promatrano, izgleda inovativno, primjerice o promjenama u opremanju prostora u školama. Teži se ovdje tome da škola što više sliči »stambenom prostoru«, pa tako postane bližom, potiče na želju za boravkom u njoj. Iako ništa ne govori protiv toga da se oskudan prostor ugodnije namjesti i oblikuje, mnogo toga što se danas nalazi u razredima nauštrb je pozornosti. Učenici su u razredu ometani različitim podražajima i ne mogu se usredotočiti na nastavu. Tomu pridonose i zidovi ukrašeni svakojakim učeničkim radovima, slikama itd. U mnogim razredima postoje otvoreni regali s materijalima za nastavu koji nameću pitanje s kakvom su svrhom, zapravo, na tom mjestu.

Posebna je novost u vezi s organizacijom nastave skupni stol. Djeca više ne sjede frontalno, nasuprot učitelju, nego se okupljaju za jednim stolom, obično po četiri ili osam učenika. Tako je onaj tko je izravno postavljen pred učenika i kojega se gotovo stalno gleda — jedan razredni kolega, a ne više učitelj. Ta naizgled bezazlena promjena uvjetuje, nažalost, i odgovarajuće usmjerenje djeteta. Ono se više ne usmjeruje prema

»vodećoj osobi« učitelju, nego prema drugoj djeci koja, kad je riječ o nastavi, zapravo ne bi trebala imati nikakvu ulogu.

Neovisno o tome, nov oblik sjedenja ima u sebi i neurološke opasnosti — kraljeznica se krivo opterećuje ako učenici sjede postrance ili leđima okrenuti ploči što, pri sjedenju za skupnim stolovima, prirodno pogađa tri četvrtine učenika. U pojedinim razredima pokušavaju to spriječiti tako da učenici češće mijenjaju svoja mjesta za stolom, ali time se odmah upada u novu zamku jer je često mijenjanje susjeda za stolom suprotno strukturiranom tijeku zbivanja u školi i njime se djetetu oduzima još jedna mogućnost snalaženja.

U snalaženje se ubraja, primjerice, i nešto posve jednostavno, poput jasno određenoga početka nastave. No, postoje i škole s takozvanim »slobodnim početkom nastave« u kojemu djeca, unutar određenoga vremenskog ograničenja, sama mogu odlučivati kada im počinje nastava. Drugim riječima — svatko dolazi kad hoće.

Porast slobode u odlučivanju utječe i na postotak nastave koja se treba odvijati slobodnim sudjelovanjem. Taj postotak raste. Djeca, dakle, sve više odlučuju kada i s kim žele raditi u školi. Utjecaj učitelja kao onoga koji poučava i vodi tako se sve više gubi, a cilj postaje da se dijete dovede u položaj da samo uči nastavno gradivo. Primjer su takozvane slovne tablice u osnovnoj školi na koje djeca uče poredati slova nad slikama i tako bi trebala steći dojam da sama mogu naučiti čitati.

Nastava u današnjoj školi više nije smisljena u svojem slijedu jer sadrži premalo elemenata kontinuiteta. Tako se danas obrađuje jedna tema, sutra neka druga, uvijek vodeći računa o tome kako to — prividno—najbolje odgovara potrebama učenika. Pritom se mnogo toga ne dovede do svojega zaključka, pa je posljedica pomanjkanje smisla školskoga rada. Taj nedostatak kontinuiteta i strukture u nastavi dovodi do svojevrsnoga pedagoškog paradoksa. Zamišljeni kako bi djeca bila manje izložena pritisku, kako bi postigla bolje rezultate, takvi načini dovode upravo do toga da se stvara pritisak — jer se učenicima više ne nudi nikakvo snalaženje u školskoj svakidašnjici. Umjesto toga, oni bi uspjeh u učenju trebali postići »iz samih sebe« — a za djecu je to nemoguća misija.

Kad je riječ o domaćim zadaćama, više nije nikakva rijetkost da se roditeljima u školi savjetuje da djetetu uopće ne pomažu, nego da mu prepuste da samo napravi domaće zadaće. Cilj je tih savjeta veća samostalnost djeteta i, dakako, osiguravanje više slobode.

Mogao bih navoditi bezbrojne primjere s kojima se susrećem u svojim razgovorima s roditeljima i učiteljima, no vjerujem da je ovo što sam do sada napisao jasno pokazalo do čega mi je stalo.

Pomoć u izradi domaćih zadataka danas se često krivo tumači kao prisila, a djelomično se — to se doista događa — toliko izlazi ususret navodnim potrebama djece da se trajanje školskoga sata smanjuje na 20 minuta. To je zapanjujuća reakcija na nedostatak koncentracije u djece. Odrasle osobe pritom djetetu dodjeljuju ulogu ravnopravnoga partnera, odnosno, odrasli — posve svejedno je li učitelj u školi ili odgojitelj u dječjem vrtiću — više ne mora obavljati svoju funkciju kao točka snalaženja i vodeća figura, nego može biti zadovoljan veličanjem suvremenoga načina mišljenja koje dijete podiže na razinu koja mu prividno odgovara. Osim toga, takav postupak ispunjava i funkciju potvrđivanja samoga sebe — da je dorastao zahtjevima koje društvo postavlja pred učitelje i odgojitelje. To je, međutim, već znak najave drugoga poremećaja odnosa — projekcije, koja slijedi nakon partnerstva.

Kako bi se procijenilo koliko silno važno može biti naoko bezazleno uključivanje djece u probleme odraslih, dosta je samo pogledati ekstremne primjere. Takav je primjer 10-godišnjega Tima koji je, od malih nogu, bio svjedokom svakoga od žestokih sukoba vlastitih roditelja jer nitko nije ni pomislio da bi ga toga trebalo poštediti. Tijekom jedne posebno žestoke svađe roditelja, u kojoj je otac, potpuno pijan, svojoj supruzi prijetio pištoljem, Timo se zaštitnički postavio pred majku i tako i osobno bio doveden u životno opasnu situaciju.

Sličan je primjer i 14-godišnjega Maxa koji je majku, kako bi je zaštitio od ljubomornoga, razbješnelog oca, morao zaključati u sobu i onda, s ključem u ruci, pobjeći od kuće.

Ovdje je, doduše, riječ o istaknutim primjerima, no posljednjih su godina učestali izvještaji o sličnim događajima. To se vrlo jasno može ustanoviti samo površnim čitanjem novina i časopisa.

Primjer: Učitelj u osnovnoj školi govori o Martinu koji ne želi poslušati

»Martin, koji ima osam godina, od početka je imao poteškoća u

izvršavanju radnih zadataka. Moram mu se uvijek obratiti nekoliko puta prije nego reagira. On se, naime, radije zabavlja nečim drugim, primjerice stvarima iz svoje torbe, ili razgovorom sa svojim susjedom za stolom. Možda problemi sa sluhom? Pogotovo zato što je majka pričala o čestim obolijevanjima uha u ranom djetinjstvu.

Skeptičan sam postao kada je jednom, nakon što sam ga nekoliko puta pozvao, pogledao u mojem pravcu, ja sam ga gestama pozvao da dođe k meni, ali on nije reagirao. Nakon višednevnoga pregleda kod liječnika ustanovilo se da je s njegovim sluhom sve u redu. Izjava majke, pune razumijevanja, glasi: ›Pa on čuje samo ono što želi čuti!‹.

6. poglavlje

Drugi poremećaj odnosa: projekcija – roditelji se podređuju djetetu

Partnerski odnos prema djetetu danas je uobičajen. Počelo je u devedesetim godinama prošloga stoljeća, a danas još jedva postoje obitelji u kojima se suživot ne odvija prema pravilima partnerstva. Puno se objašnjava, dijete se shvaća kao da je na istoj razini s odraslim i uključuje se u procese odrasloga svijeta.

Razvitak društva, koje je već u partnerskom postupanju s djecom djelovalo kao važan oslonac, odrasle izlaže sve većim zahtjevima i tako snažno utječe na ponašanje prema djeci i na postupanje s djecom.

Okvirni uvjeti suvremenoga društva sve više odrasloga dovode u situaciju u kojoj mu se nameće uloga osobe kojoj je potrebna pomoć.

Pokušat ću na primjeru objasniti što to znači. Još osamdesetih godina prošloga stoljeća bilo je prilično jednostavno doći do telefonskog priključka. Priključak se morao zatražiti na pošti, pa, iako se čovjek katkad možda i ljutio zbog tipične sporosti u radu takve ustanove, ipak je mogao biti siguran da će, nakon relativno kratkoga vremena, u svojem stanu imati telefon, priključen na posve normalan priključak koji funkcionira. Telefonski je aparat obično bio sastavni dio ugovora s poštom o najmu, pa tako nije trebalo kupovati telefon.

Telefonirati danas znači nešto posve drugo. Moraju se donijeti različite odluke: Koji telefon želim imati, s kojim funkcijama? Što uopće znače sve te kratice i tehnički pojmovi u opisu pojedinih proizvoda? Za kojeg ću se ponuđača odlučiti, a ako sam to odlučio, koja je tarifa ponuđača za mene najbolja? Sve te »telefonske odluke« treba donijeti čak dva puta jer, ako fiksni telefon i funkcionira, pri ugovoru o mobilnom telefonu ponovno se mora razmisliti o istim pitanjima.

A kada se jednoga dana ipak odlučim, nabavim telefon i sklopim ugovor o priključku i tarifi, problemi obično ne prestaju. Naime, otprilike tjedan dana nakon zaključenja ugovora čovjek obično ustanovi da na tržištu postoje već puno povoljnije ponude, a onda se, ne tako rijetko, dogodi da

izabrani priključak, zbog tehničkih komplikacija, baš i ne funkcionira na željeni način. Posljednjih godina nikakva rijetkost nisu bila kućanstva koja su tjednima bila bez internetskoga, pa i telefonskog priključka. Priključivanje telefona danas se također ne obavlja jednostavnim utiskivanjem utičnice u odgovarajuću kutiju, nego se obično još mora »konfigurirati« na računalu.

Taj jednostavan primjer iz svijeta telekomunikacija, koji bi se mogao razrađivati još puno opširnije, pokazuje više toga. Danas čak naoko jednostavne stvari često nadilaze mogućnosti i sposobnosti čovjeka. Tehnička dostignuća, od kojih poneka pri detaljnijem razmišljanju zapravo ne ispunjavaju nikakvu svrhu, stavljaju nas svakoga dana pred zadaće koje se čine nerješivima. Telekomunikacijsko je gledište, uostalom, dobar primjer zbog još nečega. Sve veće uporaba tehničkih uređaja za komunikaciju među ljudima, dakako, znatno utječe na način međusobnoga ponašanja. Osobna razmjena mišljenja postaje sve manje važnom jer se sve može obaviti elektronski. Utjecaj na jezik također je golem. Primjerice, način slanja poruka (SMS) doveo je do niza skraćivanja u govoru. Još nedavno bi takav način »razgovora« bio posve nerazumljiv, ali danas je to sasvim normalno i uobičajeno.

Telefonski priključak samo je jedan od mnogih primjera, no svi oni govore o istome. Ljudi su preopterećeni razvitkom u svojem okružju, naoko gube »priključak« na suvremeno društvo, osjećaju se »glupima«, »nesposobnima« i očito se više ne mogu snaći u jednostavnim stvarima. Spomenuto smanjenje osobne komunikacije vjerojatno također pridonosi tomu — jer o takvim se negativnim iskustvima međusobno gotovo više ne govori, pa tako svatko uvijek misli da drugi mogu i znaju sve ono što on ne može i ne zna.

Kad razmišljamo o našoj temi, to znači sljedeće — u odraslih pojačano dolazi do nedostataka u važnim područjima ljudske svijesti: u snalaženju, priznavanju, ili sigurnosti. Pojavljuje se osjećaj izgubljenosti i odvajanja koji čovjeku više ne dopušta osjećaj prirodne pripadnosti društvu odraslih.

Partnersko postupanje prema djeci je prva reakcija na to. No, velik dio odraslih koji se partnerski odnose dosegnoo je, u međuvremenu, drugi stupanj. On se, s mojega gledišta, gledišta dječjega psihijatra, nalazi u projekciji.

Prirodno je i duboko ukorijenjeno da djeca vole svoje roditelje. Kako

bi se potvrdila potpunost te ljubavi, dosta je pogledati tipično ponašanje djece koja su bila ili jesu zlostavljana, pa ih se moralo odvojiti od roditelja. Ta se djeca, nakon kratkoga vremena, žele vratiti svojim roditeljima, izražavaju prema njima svoju privrženost i na neki ih način još uvijek vole — čak i nakon loših iskustava.

Ovdje je, međutim, riječ o nečemu drugome, naime o činjenici da roditelji, koji bi zapravo trebali biti oni na koje će se prenositi ljubav vlastite djece, dolaze u situaciju u kojoj svoju djecu trebaju za zadovoljenje vlastitih potreba. Isto vrijedi i za odgojitelje i učitelje koji bi za djecu trebali predstavljati osobe koje će ona poštovati, ali koji također žele iskoristiti povjerenju im djecu kako bi nadoknadili vlastite nedostatke.

Poštovanje i ljubav tu su, dakle, istoznačni pojmovni par koji pokazuje svu tragičnost situacije. Obje riječi označuju oblik priznanja pojedinca, priznanja koje odrasli u normalnim okolnostima moraju steći u odraslom svijetu. Stalna preopterećenost svih odraslih to, međutim, čini nemogućim, svaka se odrasla osoba uglavnom bavi sâma sobom i pokušava izići na kraj sa zahtjevima svakidašnjice. Ta je činjenica neovisna o socijalnom statusu — roditelji više naobrazbe i boljega materijalnog stanja jednako trebaju pomoć kao i oni s nižom naobrazbom.

Kad je riječ o projekciji u odraslih, načelno razlikujem dva različita učinka koji se dodatno očituju u roditelja, ili u širem okružju djeteta:

1. Dijete služi kao mjerilo koliko sam dobar (vrijedi za roditelje).
2. Dijete je tu kako bih bio/la voljen/a (vrijedi jednako za roditelje i, sve više, za vanjski svijet, dakle djedove i bake, odgojitelje, učitelje, djelatnike u domovima i službama za mladež).

Dijete kao mjerilo

Što znači kada roditelji svoju djecu shvaćaju kao zaslon za projekciju, pokazuje jednostavan primjer. Ponašanje djece u socijalnom i radnom području ubraja se u klasično upravljanje kojim se služe roditelji. U normalnim se okolnostima to odvija tako da pogrešno ponašanje djece u tim područjima izaziva kazne roditelja te da se drži da pravilno ponašanje još nije dosta uvježbano i da je potrebno daljnje uvježbavanje.

Roditelji u projekciji reagiraju drukčije. Oni socijalno ponašanje i uspjeh u školi svojega djeteta shvaćaju kao mjerilo toga slove li oni sami kao dobri ili loši roditelji. Ako se dijete na oba područja razvija pozitivno, znači da su roditelji dobro postupili, a dođe li do problema, za to su, posve sigurno, krivi upravo oni. U konačnici, upravo ovdje dolazi do kobne situacije. Nijedno dijete u školi ne postiže dobre rezultate bez ikakve iznimke, isto kao što se nijedno ne ponaša uvijek savršeno. Posljedica toga je da svi roditelji, koji se već nalaze u razini projekcije, kad se tako promatra, loše prolaze.

Dolazi, dakle, do izvrtanja stvarnih odnosa moći: odrasla osoba ovisi o djetetu, ona vlastito samopouzdanje određuje jedino ponašanjem djeteta.

Dijete je tu kako bih ja bio/la voljen/a

Dojenče u početku svojega zemaljskog života živi kao u raji. Na pritisak gumba stiže hrana i zadovoljenje svih želja, odnosno, dostatan je samo začetak plača kako bi se pokrenulo roditelje. Prijelaz iz toga raja u veću samostalnosti i u sposobnost djeteta da izdrži razdoblja u kojima želje neće biti trenutačno ispunjene ne zbiva se automatski, nego njime upravljaju roditelji i odrasle osobe koje se bave djetetom.

Mnogi roditelji koji podliježu projekciji odustaju od toga upravljanja jer posve prirodnu protureakciju svojega djeteta tumače kao uskraćivanje ljubavi koje, na temelju vlastite manjkavosti, ne mogu podnijeti.

To što moraju pričekati na zadovoljenje svojih želja djeca doživljavaju neprivačnim i suprotstavljaju se tome poznatim sredstvima — plačem, deranjem, kukanjem, ispadima tjelesne agresivnosti. Do svega toga može doći ako, primjerice, u dječjem vrtiću niti otac, koji je dijete upravo doveo u vrtić, niti odgojiteljica ne dopuste trenutačno ljuljanje na dragoj ljuljački — zato što ona još nije na dnevnom rasporedu.

Dobar je primjer i područje motorike. To se područje primjereno može poticati samo ako se od djeteta traže odgovarajući pokreti. Stoga dijete ne odlučuje o tome hoće li određenu razdaljinu prijeći na željeni način, ili ne. Djeca su katkada, iako tjelesno posve sposobna, vrlo lijena u trčanju, ili na zadanom putu budu toliko zabavljena drugim podražajima da ne žele nastaviti prema cilju. Roditelji se, u tom slučaju, moraju nametnuti i

protiv volje djeteta i potaknuti ga na nastavak trčanja. S odgovarajućom protureakcijom djeteta doći će do prirodnoga sukoba s roditeljima i taj sukob i jedni i drugi moraju otpjeti. Ovisnost u projekciji, tada, dovodi do toga da se takav sukob izbjegava — jer on prijeti uskraćivanjem ljubavi. Tako se često događa da se od djece ne zahtijeva da nastave s trčanjem, nego roditelji popuštaju. Jedan od najnepotrebnijih izuma posljednjih godina je takozvani Kiddy-Board, okvir s kotačićima koji se zakvači za dječja kolica kako bi se starija djeca na njega popela kada roditelji malo dijete guraju u kolicima. Industrija koja se bavi proizvodnjom takvih izuma potiče upravo onakav razvitak kakav opisujem, odnosno izmišlja stvari koje ne samo što nisu korisne nego koje upravo potiču daljnji pogrešan razvoj.

Često je udaljenost do dječjega vrtića tolika da bi se, zapravo, lako mogla prijeći biciklom, ali dijete se, ipak, svaki put dovozi autom jer ga se ne želi izlagati naporima vožnje biciklom. Ponekad se mogućnost vožnje biciklom načelno više ni ne traži jer projekcija već unaprijed udovoljava pretpostavljenoj želji djeteta koja, čak, nije ni provjerena.

Takvu se djecu, zbog odstupanja u području motorike, ubrzo može sresti na ergoterapeutskim vježbama, ili se nalaze u skupinama za poticanje psihomotoričkih pokreta. Na terapiju na kojoj bi morala naučiti kako se treba kretati, djecu se često dovozi autom, iako to zvuči kao loša šala. Jer, nakon što je terapeut pokušao postići nekakav učinak, on se, ponovnim povratkom automobilom, dovodi do besmisla. Takve se situacije na prvi pogled čine smiješnim, no one su često pravilo jer roditelji koji tu djecu razvoze, jednako kao i osoblje u dječjim vrtićima i školama, vide samo simptom (dijete pokazuje poteškoće u motorici), a posljedice žele riješiti drugdje.

Roditelji, osim u poznatim ustanovama za terapiju, rješenje problema traže ponajprije od odgojitelja u dječjem vrtiću i učitelja u školama. Posljedica toga je znatno povećanje broja djece s neprimjerenim ponašanjem u takvim ustanovama. Ona su tamo suočena s odraslima koji i sami žive u svijetu preopterećenosti. I, toj općoj preopterećenosti dodaje se sada još očekivanje roditelja da će njihovo dijete upravo tu ostvariti ciljeve koji su kod kuće ostali neostvareni.

Stoga se sve više pedagoškoga osoblja jednostavno prepušta odnosu projekcije, pa više ne može sebe doživjeti kao pedagoški djelatnu osobu. Razmišlja se gotovo jedino o tome kako se što bolje mogu zadovoljiti

potrebe djece. Pritom se dijete, upravo zato što i dalje postoji partnerski način razmišljanja, često uključuje u traženje načina rješenja. Dječji bi vrtić djetetu, zapravo, trebao ponuditi postojanost u kategorijama kao što su »osobe«, »prostorije«, »raspored«, kako bi stalnim ponavljanjem — što je također važna karakteristika postojanosti — uvježbavao psihičke funkcije koje će djetetu bez problema omogućiti integraciju u društvo (najprije u obliku zrelosti za pohađanje škole). Kako je došlo do izvrtanja odnosa moći kroz projekciju, ta je postojanost, čini se, postala otrcanom. Dapače — u poglavlju o partnerstvu je to opisano — odgovara se jedino na poticaje djece, kako bi se izbjegli sukobi s njima.

Odgovitelj u dječjem vrtiću na taj se način i sâm prepušta nadi da će od djeteta dobiti ljubav i priznanje koje mu društvo uskraćuje, on se također projicira u dijete i djeluje u skladu s postavkom: »Potrebnu ću ljubav dobiti od djece!«. Spoznaja da je riječ samo o površnom zadovoljstvu djeteta u okviru projekcije ne može nastati. Kobno je u tome to što takav odgojitelj više neće osjećati odgovornost i potrebu da djetetu pruži psihičke pretpostavke potrebne kako bi ono, sa svojih šest godina, bez problema moglo svladati prelazak u osnovnu školu.

Drama takvoga razvoja postat će jasna tek kada pedagoški djelatnici poput toga odgojitelja primijete krivo ponašanje u nekoga djeteta. U projekciji više nema prirodna poticaja odgojitelja da nastupi ispravljajući i tako se pokaže kao onaj tko ograničuje. Umjesto da djeluje, odgojitelj dijagnosticira — prepoznaje problem. Promatra dijete i postavlja dijagnozu. Tako često osoblje dječjega vrtića zapazi dijete koje uglavnom izbjegava drugu djecu, ali mu ne pomaže — ne izvodi ga iz izolacije i ne privodi drugoj djeci. Samo ga promatra i, u skladu s kriterijima odraslih, u skladu s partnerskim načinom razmišljanja, ustanovljuje da je depresivno.

Objasnit ću još jednom što se događa: odgojitelj koji to dijete uoči u specifičnom ponašanju ne vidi u njemu, s psihičkoga gledišta, sebi kao pedagogu podređeno dijete, nego vidi sâmoga sebe. Upravo to, naime, podrazumijeva pojam projekcije. Prirodna razdaljina između odrasle osobe i djeteta posve je ukinuta, odgojitelj više ne može izvršiti svoju pravu zadaću jer je već ispod razine djeteta. On djetetovo ponašanje mora shvatiti kao bolesno jer bi se stručnjak na njegovoj razini trebao drukčije ponašati i morao bi takvo ponašanje znati prepoznati, pa bi mogao pristupiti drugoj djeci.

Logična posljedica ovakvoga gledišta, utemeljenoga na projekciji,

upućivanje je djeteta terapeutu koji bi se trebao pozabaviti njegovom »depresijom«. Dijagnosticiranje depresije u male djece, ponekad čak i u dobi prije dječjega vrtića, doživjelo je posljednjih godina pravi zamah. Ta je dijagnoza posebno omiljena u SAD-u, iako i u nas ima sve više studija koje bi neprimjerenosti u dječjem ponašanju najčešće htjele svesti na depresivna psihička stanja. Nećemo sada o tome stručno raspravljati. Ali, navedeni primjer odgojitelja zorno pokazuje do kakvih krivih zaključaka može doći kada odrasla osoba koja je, na temelju društveno uvjetovanih nedostataka, dospjela u projekciju, svoj zadatak više ne vidi u pedagoškom djelovanju, nego počinje postavljati liječničku dijagnozu.

Osim svojega rada u ordinaciji, kao dječji psihijatar često obilazim domove i vidim da tamo zaposleni stručni djelatnici sve češće dopijevaju u projekciju. To se odnosi i na osoblje u službama za mladež, pa zahvaća cjelokupno područje rada s mladima. Posljednjih godina sve češće nailazim na pojavu da se izjave djece i mladih više uopće ne provjeravaju, nego da im se jednostavno vjeruje.

Što to znači? Postoji određen broj djece i mladih koji pokušavaju pobjeći od, po njihovu mišljenju, odviše ograničavajućega roditeljskog doma, pa se trude biti primljeni u stambenu skupinu mladih jer tamo očekuju bolje životne uvjete u obliku »više džeparca, više izlazaka, manje zahtjeva«. Ti se mladi, kako bi dobili mjesto u takvim skupinama, uopće ne ustežu tvrditi kako ih se kod kuće zlostavlja, uskraćuje jelo ili ih se zatvara — iako provjera njihovih riječi nikada to ne bi potvrdila. Zaposlenici u službama za mladež ili osoblje doma, koji se nalaze u projekciji, često misle da dječje riječi ne treba provjeravati jer oni, neposrednim predmnijevanim »pomaganjem«, nesvjesno ostvaruju vlastitu želju da budu voljeni.

Ma, pustite dijete! - pritisak izvanobiteljskoga okružja

Kupnja u veletrgovinama s djecom u dobi od oko pet godina govori o gotovo mazohistički nastrojenim roditeljima. Veletrgovina je idealno igralište za dijete koje je u fazi iskušavanja vlastite moći da provodi pritisak na roditelje i da izigrava maloga diktatora. Odjeli s dječjim igračkama u takvim veletrgovinama često se, ne bez razloga, nalaze u neposrednoj blizini blagajne, ili barem uz glavnu prometnicu unutar

veletrgovine. Nijedno se dijete ne može oduprijeti šarenim izazovima na policama. Nagovaranje roditelja da nešto od toga kupe postalo je gotovo neizostavnim dijelom svakoga odlaska u trgovinu.

Pritom se obično može uočiti sljedeće: dijete cendra i gnjavi roditelje da mu kupe određenu igračku — ništa veliko, možda mali autić. Roditelji znaju da kod kuće, u dječjoj sobi, već imaju punu košaru autića i kažu djetetu da ne može dobiti taj autić. I bilo bi normalno da je, nakon takvoga odgovora, razgovor završen. Ali, sada se u igru uključuje okolina. Prijekorni pogledi pogađaju naoko bezdušne roditelje, na licima im se jasno čita nezadovoljstvo zbog odbijanja djetetove želje. »Kuhinjska« psihologija u njihovim glavama doživljava vrhunac: možda su roditelji prezaposleni, pa nemaju vremena ni mira za dijete, a možda se pridržavaju davno preživjelih autoritarnih odgojnih načela. Situacija je za »gledatelje«, svakako, jasna: ponašanje roditelja je loše i nikako nije u redu odbiti djetetovu želju za malim, bezazlenim autićem. Uskoro slijedi i tipična opaska: »Ma, pustite dijete! Pa to je samo mali autić!«. S malo »sreće«, onaj tko prigovora dodaje još jednu, također tipičnu, rečenicu koja odlično odgovara našoj temi upravo na ovom mjestu: »Vi ste nekada zacijelo također željeli imati takav autić!«. Ta rečenica pogađa ravno u središte problema. Odrasla osoba koja tako govori nalazi se u projekciji. Njoj uopće nije stalo do djeteta koje bi trebalo dobiti autić. Ona, naime, projicira sebe sâmu u to dijete, osjeća da sâma želi taj autić koji roditelji djetetu ne daju. Spušta se, dakle, na razinu djeteta i dolazi u sukob s roditeljima. Za takav će postupak od djeteta, dakako, dobiti određeno priznanje. A to će priznanje, pak, biti upravo u onom obliku u kojemu ga odrasla osoba u projekciji više ne dobiva u svojem prirodnom okružju u društvu.

Partnerski način razmišljanja i odgovarajuće postupanje s djecom pritom su jedino pravilo. Stupanj projekcije je također zastupljen u takvu ponašanju, no još uvijek ima dosta roditelja koji svoju djecu odgajaju uglavnom tako da se zadrži određena hijerarhija. No, oni su, ovakvim primjerima, ugroženi u svojem ispravnom postupanju. U njihovu okružju žive mnogi ljudi koji se nalaze u projekciji i koji zapravo sabotiraju ispravne odgojne procese.

Ako pojam okružja malo proširimo, dvojba postaje još jasnijom. Tako je posljednjih godina rasprava o snižavanju razine u školama u Njemačkoj postala već standardnom pojavom. Pod motom »Izobrazba-za-sve« polazi se od toga da slabijim učenicima valja omogućiti da kroz izobrazbu prolaze bez problema. Pritom se svjesno ignorira lom do kojega

nužno dolazi pri prijelazu u svijet rada — na temelju nižega stupnja kvalificiranosti. To ignoriranje može, također, biti nesvjesna projekcija političara koji djeluju na tom području. Postupke, naime, određuje želja za priznanjem, a ne prava analiza situacije u izobrazbi koja bi se morala usporediti sa standardima prošlih dana i koja sigurno ne bi dopustila zaključak da su zahtjevi škole previsoki.

Danas mnoge škole postižu relativno dobru prolaznost razreda samo zato što se uspio nametnuti sustav pada zahtjevnosti. Tako mi je, još prije nekoliko godina, učiteljica u jednoj katoličkoj osnovnoj školi u pokrajini Nordrhein-Westfalen govorila o tome da njezini učenici u prosjeku dobivaju za čitavu ocjenu bolje ocjene od onih koje bi odgovarale njihovu stvarnom znanju. Da nije tako, svjedodžbe bi vrvile jedinicama i dvojicama i tek bi mali broj učenika prešao u viši razred.

Kad je riječ o učiteljima, može se govoriti o dva problema. Oni se, kao što je rečeno, često i sami nalaze u projekciji, uglavnom provode političke odluke, ili ih, u odgovarajućim razgovorima, čak i sami potiču.

No, ima, naravno, još dosta učitelja koji upravo to ne žele, koji bi, dapače, bili sretni da mogu održavati nastavu na temelju razumne i smislene razine zahtjevnosti. Tim se učiteljima često oduzimaju pedagoška sredstva kojima bi mogli održati željenu razinu i poučavati djecu u skladu s njihovom životnom dobi.

Oni su, ne samo od politike nego i od roditelja, izloženi opasnosti da budu onemogućeni u svojem radu. Jer, već je odavno postala društveno prihvatljivom želja za što manje pritiska i što nižom zahtjevnosću. Učitelji koji se tako ne ponašaju ubrzo budu osumnjičeni da su autoritarni tvrdokošci i da traže »bubanje umjesto partnerstva«.

Primjer iz veletrgovine nekima se možda čini nevažnim, iako nije tako. Ali, za zdrave roditelje još je važniji pogled u vlastito okružje jer u njihovoj neposrednoj blizini često vrebaju ozbiljan problem: djed i baka.

Bake i djedovi su tu kako bi razmazili — pritisak u vlastitoj obitelji

U naraštaju naših djedova i baka mogu se zamijetiti isti problemi koje sam već opisao za pedagoško područje i izvanobiteljsko okružje. Taj je

naraštaj vlastitu djecu, dakle današnje roditelje, u pravilu vodio i odgajao u realističnom odnosu moći, a većina među njima i na opisan intuitivan način. Djeca su u svojem krivom ponašanju bivala zrcaljena, poticana i mogla su se, na odgovarajući način, psihički normalno razviti.

Danas se, nažalost, često pokazuje kako se te iste osobe, u ulozi djeda i bake, nesvjesno trude srušiti i uništiti ustroj koji roditelji još eventualno nastoje održati. Oni podržavaju obijesno ponašanje djeteta tako što pokušavaju — na klasičan način djeda ili bake — ispuniti svaku želju svojega unuka ili unuke. Želeći podignuti spomenik vlastitu samoljublju, oni svojim unucima ostavljaju naslijeđe koje mladoga odraslog čovjeka može upropastiti.

Na takve se djedove i bake također odnosi opisana projekcija. Oni padaju pod utjecaj društvenih okolnosti kao i drugi odrasli, a možda su dodatno izloženi negativnim utjecajima okružja koje nije uvijek sklono starijim ljudima. Doživljavaju ista preopterećenja i popuštaju istim programima nadoknađivanja, a zbog blagosti kojom se u odgoju »bakici i djedici«
progledava kroz prste još im je lakše takvo ponašanje držati normalnim. Naravno, nikako ovdje ne smijemo brkati pojmove ljubavi i projekcije. Djedovi i bake koji se prema svojim unucima odnose s ljubavlju i pažnjom, koji ih dakle i maze, nisu automatski u projekciji. Često se događa da dijete kod djeda i bake smije činiti ono što kod kuće ne smije, ali zbog toga oni neće biti u suparničkom odnosu s roditeljima. Takvo se ponašanje odvija na temelju jasnoga ustrojstva što je kod djeda i bake dopušteno. Ako se dijete ponaša suprotno takvom ustrojstvu, bit će upozoreno i dobit će, unatoč programu maženja, potrebno usmjerenje.

Ako, pak, odnosi između djedova i baka i unučadi nisu takvi, nego među njima vlada poremećaj odnosa u obliku projekcije, dolazi čak i do kobne zamisli natjecanja između roditelja i djeda i bake. Djed i baka, koji se nalaze u projekciji, dolaze u napast da se pred svojim unučetom pokažu kao oni koji ga »vole još više«
nego roditelji. Primjerice, dijete u trgovini prilazi polici da bi s nje jednostavno nešto uzelo. I dok roditelji to pokušavaju spriječiti, djed i baka iskorištavaju situaciju i pred djetetom ispravljaju roditelje, postavljaju se pred njih i dopuštaju djetetu da uzme stvar s police. Razlozi za nastajanje takvih sukoba su u tome što između roditelja i djedova i baka postoji određen komunikacijski problem, utemeljen na različitim načinima mišljenja. Djedovi i bake su odrasli u vrlo krutom okružju, usmjerenom prema tradicionalnom načinu mišljenja, i svoju su djecu, upravo zbog toga, odgojili na strogo hijerarhijski način.

Moderan, partnerski način mišljenja na koji se njihova djeca, sada kao roditelji, odnose prema unucima, ne odgovara tomu i između ta se dva načina mišljenja ne može naći zajednički jezik — što dovodi do otuđenosti između roditelja i djedova i baka. Učinak je, u konačnici, sljedeći: djed i baka se prema roditeljima svojih unuka i dalje ponašaju kao prema djeci, a ne kao u međuvremenu odraslim ljudima, i misle da ih moraju ispravljati u njihovu postupanju. To, kad je riječ o unucima, dovodi do pogrešnoga ponašanja i natjecanja u raspravama o odgoju unutar obitelji.

Roditeljima tada često ne preostaje ništa drugo do upustiti se u to besmisleno natjecanje i stupiti u promašenu suparničku borbu s vlastitim roditeljima. Takva situacija pak djeci olakšava vladanje odraslima jer dobivaju mogućnost da roditelje, na jednoj strani, i djeda i baku, na drugoj strani, međusobno zavade i pritom budu sigurni da će oni to još držati dobrim. Jer, što više budu poticani na pokazivanje očekivanih znakova ljubavi, bez obzira na to u kojem obliku, više će se osjećati voljeni od djeteta i biti potvrđeni u vlastitu samopouzdanju.

Primjer: Sven i kutija s kompletom za kemiju

Sven (10 godina) sjedi pred svojom kutijom s kompletom za kemiju. Oko njega je rasprostrt pribor kojim je zauzeo čitav stol za jelo i četiri od šest stolaca. Sjedi na jednom stolcu, na drugom stoji njegova čaša i boca s colom, a dva su zatrpana epruvetama, pokusnim trakama itd.

Majka je već prije petnaest minuta upozorila Svena kako bi željela pripremiti stol za večeru. On na to nije reagirao.

Sada ona opet stoji pred stolom i kaže: »Sven, hoćeš li, molim te, napokon maknuti svoje stvari, ja bih htjela postaviti stol. Već je 19.15 sati, a ti se još moraš i tuširati!«.

Sven reagira nestrpljivo: »Odmah! Zar ne vidiš da upravo izvodim pokus? Ne mogu jednostavno prekinuti samo zato što ti želiš postaviti stol.« Majka pita s puno razumijevanja: »Kakav pokus radiš?«.

»To ti ionako ne razumiješ!«, promrmlja Sven i ponovno se okrene svojem mikroskopu.

Njegova majka bez komentara ode u kuhinju i sve što je potrebno za večeru složi na pomoćni stol. Njezina prijateljica, koja je upravo u posjetu,

misli da je Svenovo ponašanje bezobrazno i pita je zašto jednom desetogodišnjaku dopušta takvo ponašanje. Majka, međutim, ne razumije što je njezina prijateljica mislila reći. Ona ponašanje svojega sina uopće ne drži neprimjerenim, nego je čak ponosna na njegovu inteligenciju.

7. poglavlje

Treći poremećaj odnosa: simbioza – kada roditelji svoju psihu stope s psihom djeteta

Broj odraslih koji sa svojom djecom proživljavaju poremećaj odnosa u obliku projekcije posljednjih je godina, prema mojim zapažanjima, jako porastao. Počelo je to krajem prošloga stoljeća, a danas je glavni poremećaj odnosa — i na razini roditelji-dijete, i na razini pedagoškog osoblja. Dapače, tijekom posljednjih pet godina situacija se počela još više zaoštravati.

Prije smo bez problema razvoj djeteta mogli opisati linijom njegova psihičkog razvoja od rođenja do djetinjstva, a danas je to postalo nemoguće. Razlog je tomu u sve ranijoj razvojnoj fiksiranosti djeteta u psihičkim razvojnim stupnjevima. Djeca odrasla u partnerski usmjerenim odnosima nisu imala sreću da u svojem djetinjstvu budu intuitivno vođena od roditelja, odgojitelja i učitelja, ali ipak su imala više od djece odrasle u kristalno čistim projekcijskim odnosima.

U okviru projekcije, naime, dolazi do obrata moći, to jest odrasla se osoba spušta na razinu nižu od djetetove, njoj je potrebna pomoć, a dijete odjednom postaje sposobno za zadovoljenje potreba. Takva emocionalna zloraba djeteta dovodi do samoljubivoga porasta njegove vrijednosti i, s gledišta dubinske psihologije, do zadržavanja na psihičkom razvojnom stupnju u dobi od 18-30 mjeseci života.

Uza svu pogubnost razvoja na dva stupnja, roditelji i djeca su još uvijek, svaki za sebe, posebne osobe, a djeca druge ljude doživljavaju kao ljude. Međutim, u partnerstvu, osobito u višoj starosnoj dobi, djeca postaju moćna. Dijete se, naime, doživljava kao »najveće«, »najbolje«, »najljepše« itd. Ono ne može shvatiti da se u odnosima mora biti spreman na sukobe, pa i na mogućnost da se otrpi odbojni stav drugoga. Takve se psihičke funkcije u projekcijskom odnosu više ne oblikuju, ali dijete u odrasloj osobi još ipak prepoznaje »ono drugo« — koje se nalazi u nepredmetnom području. O pogrešnim ponašanjima djece na partnerskoj se razini još iscrpno raspravlja, ona se analiziraju, a u projekciji se još opažaju. No, u oba slučaja ona više ne bivaju odgovarajuće zrcaljena i ispravljana.

Na trećoj razini poremećaja odnosa, koju ja nazivam simbiozom, opažanje djeteta kao djeteta napokon posve otpada. Dolazi do stapanja roditeljske psihe s dječjom psihom i time do fiksiranja djeteta u još ranijoj fazi psihičkoga razvitka. Sljedeći primjer vrlo dojmljivo pokazuje koje učinke na suživot roditelja i djece može imati simbiotičan poremećaj odnosa.

Majka mi predstavlja svojega osmogodišnjeg sina Maxa. On je od početka dijete s posebnim potrebama. Već se s dvanaest mjeseci ponašao neprimjereno, grizao je i grebao roditelje, katkada do krvi. Takvo je ponašanje postalo još izraženijim u životnoj dobi od dvije godine. Otada su se roditelji djelomično branili, ali to nije dovelo ni do kakve promjene.

U dječjem ga vrtiću doživljavaju kao agresivnog. On, doduše, nije ni želio ići u vrtić i tijekom četiri godine svakoga se dana derao zbog toga. Odgojiteljice su tada mislile da on više tražeći pomoć, no ipak je u savjetovalištu za odgoj ocijenjen nezahthjevnim djetetom.

Od drugoga razreda u školi ima velikih problema. Ne izrađuje domaće zadaće, a ponekad čak tri sata sjedi nad knjigama. Ne sluša. Roditelji sebe drže dosljednima i strogima, ali s njim ne uspijevaju postići baš ništa. Spremanje sobe svakoga je puta prava drama. Spirala se pritom zavrti tako visoko da katkad dobije po turu. No ni to ništa ne mijenja. Max načelno ne prihvaća nikakva ograničenja i stalno traži sukob. Sada ima poteškoća s pisanjem, izvrcē slova. Učiteljica pretpostavlja da je riječ o legasteniji.

Stapanje psiha u djece dovodi do toga da ona osobu s kojom su suočena više ne raspoznaju kao takvu, nego upadaju u predmetnu reakciju koju sam ja, analogno upravljanju tjelesnim procesima, pojmovno opisao. Slikovito govoreći, takvoj djeci nedostaje »živčana stanica čovjek«, u njih postoji jedino »živčana stanica predmet«. Ali, što to točno znači?

Živčana stanica čovjek

Slikom živčane stanice čovjek problem odnosa djece prema njihovu okruženju može se opisati tako što se, unatoč nevidljivosti psihe, dobije predodžba o tome koji dojam vanjština ostavlja u dubinama svijesti. Djeca već u ranoj dobi uče da se oko njih nalaze razni predmeti, a primjećuju i to

da ti predmeti nisu živi. Primjerice, stolac koji djetetu koje puže, a poslije i hoda, stoji na putu — može biti gurnut u stranu kako bi oslobodio prolaz. Predmeti poput stolca mogu izdržati i grublje postupke, a da ne pokažu reakciju. Tu činjenicu dijete rano uoči na prirodan način, ono u sebi oblikuje — slikovito govoreći — »živčanu stanicu predmet« koja, stalnim ponavljanjima, stječe daljnja iskustva koja odražavaju predmetnost okružja.

Druge ljude koji se često nalaze u njegovoj blizini, najprije roditelje, zatim djedove i bake, odgojitelje, učitelje, prijatelje i znance roditelja, dijete u početku također određuje uz pomoć živčane stanice predmet. Razlika između stolca i čovjeka koji na njemu sjedi do daljnjega ne postoji.

To se mijenja tek u trenutku kada se odrasla osoba prema djetetu postavi razgraničeno, kada mu se suprotstavi ako ono, u svojem dječjem samoljublju, pokuša nametnuti svoju volju. Dijete tada, u razlici između ponašanja razgraničenih roditelja i beživotnoga stolca, shvati razliku između čovjeka i predmeta. Roditelji ne dopuštaju da se njima upravlja, a sa stolcem se to može učiniti. Kada ono, dakle, postane svjesno te razlike, u njegovoj psihi — slikovito rečeno — nastaje nova živčana stanica, »živčana stanica čovjek«.

Djeca i mladi u kojih se, odrastanjem u okviru simbiotičkoga poremećaja odnosa, ne uspije oblikovati živčana stanica čovjek, ponašaju se prema svojem okružju načelno na predmetan način, imaju nedostataka u svim područjima, pokazuju velike smetnje u odnosima i radnu nesposobnost — tako da je njihova integracija u društvo iznimno teška, gotovo nemoguća. Oblikovanje živčane stanice čovjek tijekom djetetova odrastanja odlučujući je korak na putu prema odrasloj osobi koja će normalno djelovati.

Marcel

Kako bih objasnio kakve učinke može imati simbiotički poremećaj odnosa u običnoj svakidašnjici, opisat ću primjer devetogodišnjega Marcela koji je mjesnim novinama bio toliko zanimljiv da su mu posvetili pola stranice svojega lista.

Marcelova se majka, očito, obratila za pomoć urednicima novina, kako bi izlaskom u javnost postigla ono što je htjela. Njezin se sin ozbiljno

ozlijedio kada se, zajedno s prijateljem pokušao popeti na toranj napravljen od sanduka s pićem koji su, u skladištu jedne veletrgovine, bili složeni na paletama. Pri penjanju se okliznuo i pao na tlo s visine od nekoliko metara.

Majka misli da je za nesreću odgovorna veletrgovina jer je, slobodnim pristupom prostoru s paletama i sanducima, prekršila obvezu sigurnosti u prometu. Ona je, stoga, kako bi pokazala da je u pravu, angažirala i odvjetnika. Vodstvo veletrgovine, međutim, odbija svaku odgovornost i navodi razloge za slaganje sanduka na palete u visinu, primjerice povećanu zaštitu od krađe.

Mi ne možemo niti želimo raspravljati o pravnim razmjerima ove priče. Možda bi sud zaključio da je prostor trebao biti zaključan.

Ali, za nas je važna reakcija majke maloga Marcela. Između ostaloga, u članku se navodi kako ona uopće ne pomišlja da je povrijedila svoju obvezu nadzora jer se »devetogodišnjake smije pustiti da trče oko«, a sanduci su njezinoga sina izazvali da penjanjem iskuša svoju hrabrost.

Takav način obrazlaganja sličan je mnogim tumačenjima roditelja na savjetovanjima u mojoj ordinaciji. Marcelova majka ne zna za ograničenja i ne razmišlja o pogrešnom ponašanju svojega sina. Ona uopće ne pomišlja na to da se on možda namjerno popeo na toranj od sanduka i da je suodgovoran za nesreću. To se vidi iz citata u članku u kojemu se navode njezine riječi da su »tornjevi zaveli Marcela na penjanje«. Kako je sa sinom u simbiotičkom odnosu, doživljava ga kao dio vlastitoga tijela koje se, dakako, nije dragovoljno popelo na sanduke nego je bilo od njih privučeno na gotovo nadnaravan način. Suprotstavljeno mišljenje veletrgovine i spominjanje roditeljske obveze nadzora za nju ne predstavlja nikakvu osnovu za raspravu jer ona jednostavno ne može priznati odgovornost za svojega sina kao za dijete kojemu je potrebna zaštita.

Kako se dijete u simbiozi preinačuje u dio tijela odrasle osobe

Razlog što odrasla osoba dospijeva u simbiozu je postojano preopterećenje njegovim okruženjem. Društvo koje više ne usmjeruje prema budućnosti, koje se, čini se, guši na vrlo visokoj razini blagostanja, više ne može odgovoriti na pitanja o smislu. Odrasloj osobi nedostaju osjećaji

poput sreće, zadovoljstva, ispunjenja. Te dijelove psihe, koji se zbog stanja u društvu više ne oblikuju, odrasla osoba pokušava naći u djetetu.

Psihički se dijelovi nesvjesno izdvajaju iz dječje psihe i ugrađuju u odraslu psihu. Taj se postupak naziva introjeksijom. Za razliku od projekcije — u kojoj odrasla osoba svoje želje prenosi na dijete i, preokretom moći, sama postaje djetetom, a ono preuzima ulogu odrasloga, u introjeksiji je ta suprotnost poništena. Kako dječja i odrasla psiha »izuzimanjem« dijelova postaju jedno, govorim o simbiozi, dakle o stapanju psiha.

Odrasla osoba, na temelju stapanja psiha, više ne vidi razliku između sebe i djeteta i počinje za dijete osjećati, misliti i djelovati. U prirodnom razvoju čovjeka to je faza koja se odvija u prvih deset mjeseci djetetova života tijekom kojih majka živi u prirodnom simbiotskom odnosu sa svojim djetetom jer u to doba samo ona može znati kada, što i koliko dijete smije jesti.

Nakon desetoga mjeseca života psihički se udjeli sve više moraju prenositi na dijete, kako bi se ono moglo normalno razvijati. Djeca u toj dobi počinju hodati i time proširuju svoj svijet. Posljedica toga je da raste i njihova spremnost na čekanje. Tijekom daljnjih stjecanja iskustava hodanjem će iskušavati sve moguće, opipavat će predmete, lizati ih, potezati i vući te tako shvatiti da, primjerice, postoje meki i tvrdi, hladni i topli predmeti. Steći će iskustvo da se pojedine predmete, primjerice stolac, može pomicati. Nakon mnogih pokušaja penjanja, jednoga će dana biti otkrivena i mogućnost sjedenja.

Djeca čiji su roditelji s razine projekcije dospjeli na razinu simbioze bit će od svojih roditelja psihički preoblikovana jednako kao da je riječ o dijelu njihova vlastita tijela. Otkriju li roditelji u djece neku pretpostavljenu krivu funkciju, dolazi do reakcije usmjerene na to da se ta kriva funkcija isključi i da se ponovno uspostavi željeno stanje »pune funkcionalnosti«.

U takvu preinačivanju djeteta — kao ruke, ili, uopćeno govoreći, kao dijela tijela, možemo razlikovati tri vrste reakcije tipične za roditelje u simbiotskom poremećaju odnosa:

1. Na temelju stapanja roditeljske i dječje psihe dječji se impulsi preoblikuju kao vlastiti, a ne kao strani podražaji.

2. Dijete ni u teškim neprimjerenim ponašanjima načelno ne čini ništa namjerno, odnosno »ekstra«.

3. Pri neprimjerenom ponašanju ono izaziva trenutačnu, a time i predmetnu, a ne međuljudsku reakciju roditelja.

Preoblikovanje dječjih impulsa u vlastiti podražaj

Kada vanjski impuls djeluje na naše tijelo, a riječ je o preoblikovanju u mozgu, načelno razlikujemo vlastite i strane impulse. Razlika je vrlo jednostavna, ali odlučujuća za simbiotičku reakciju na dijete.

Kad je riječ o vlastitom impulsu, to je automatiziran čin. Počešem li se, primjerice, tijekom razgovora po ruci jer sam iznenada osjetio svrbež, taj impuls, koji dolazi iz mog tijela, gotovo uopće neću registrirati, on je za mene tako nevažan da ga se neću ni sjećati. Ako me netko, nakon nekoliko minuta, upita nešto o tome, neću mu moći odgovoriti ni to jesam li se počeo ili ne.

A kad je riječ o stranom impulsu, sve je drukčije. Počeše li me, naime, netko drugi, iz bilo kojega razloga po ruci, to ću zacijelo registrirati, toga ću se sjećati, to će me, najvjerojatnije, i naljutiti te izazvati odgovarajuću obrambenu reakciju.

To različito preinačivanje impulsa ima određenu ulogu i na način reagiranja djeteta. Istraživanje koje dijete provodi na predmetima iz svojega okružja automatski će proširiti i na ljude, u načelu najprije na vlastite roditelje. I na njih će se pokušati penjati, lizati ih ili gurati. Normalna bi reakcija odrasle osobe bila da na takve djetetove pokušaje reagira s ograničenjem, dakle, da ne dopusti da je grize, štipa ili se na nju penje. Dječje se ponašanje ovdje odlučno oblikuje kao strani impuls, dakle kao vanjski podražaj koji na neprimjeren način djeluje na roditeljsko tijelo.

Roditelji će, u normalnim okolnostima, samostalno odlučiti hoće li dopustiti djetetu da im, tijekom razgovora među odraslima, dakle nakon prosudbe o sadržaju i važnosti razgovora, sjedi u krilu, ili će ga na ljubazan način maknuti iz krila. Dijete će tako shvatiti da čovjek nije »predmet kojim se može upravljati«, nego da, naprotiv, on upravlja djetetom, dakle njime. Dolazi, kao što je već opisano, do oblikovanja »živčane stanice čovjek«.

Roditelji koji su u simbiotičkom odnosu prema svojem djetetu ne daju tom djetetu nikakvu mogućnost da oblikuje te živčane stanice, nego

dopuštaju da ih, kao nešto što je samo po sebi razumljivo, iskorištava kao predmet jer oni dijete preinačuju u vlastiti impuls. Rekli smo da je za preoblikovanje vlastita impulsa karakteristično da se odgovarajući podražaj ni ne primjećuje, da je nevažan. Za odnos između roditelja i djeteta, dakle, najgora moguća situacija.

To u mojoj ordinaciji dovodi do gotovo besmislenih razgovora s roditeljima. Oni na savjetovanje sa sobom povedu dijete i onda se događa sljedeće: dok ja razgovaram s roditeljima, dijete se po njima vere, malo gore, malo dolje, poteže ih i ponekad im gotovo skida odjeću s tijela. Kada ih na to upozorim, većina je iznenađena i izjavljuje da ih uopće ne smeta što dijete radi s njima. Oni u tom trenutku dijete preinačuju u vlastiti impuls, sami se, u prenesenom smislu, veru po sebi gore-dolje i stoga to uopće ne osjećaju neprimjerenim.

Drugi je primjer da mala djeca, tijekom razgovora, isprazne majčinu torbu koju je ona ostavila pokraj sebe. Majka to primjećuje tek na moje izričito upozorenje, ali ne djeluje na očekivan način. Umjesto da podigne torbu, kako dijete više ne bi moglo do nje, ona pokupi sve stvari, spremi ih i torbu ponovno ostavi pokraj sebe na podu — tako da dijete opet može sve iz početka.

Zbog simbioze majka više ne može shvatiti da dijete čini nešto krivo. Za takvo što ona bi morala imati razgraničenje prema njemu, ali stapanjem psiha ona je s njime postala jedno, pa na ponašanje djeteta gleda kao na vlastito ponašanje koje ne treba ispravljati.

Dijete ništa ne radi namjerno

Zadržimo se još malo na primjeru ruke. Omiljena izjava roditelja, kada ih se pokuša upozoriti na pogrešno ponašanje njihova djeteta, jest: »Ono to nije namjerno napravilo!«. Ako ja svoju ruku stavim na određeno mjesto jer sam joj to odgovarajućim neurološkim procesima »naredio«, znači da se mogu kontrolirati — mogu biti siguran gdje će ruka završiti. Pretpostavimo na trenutak da ruka nije tamo gdje bih ja htio, nego na posve drugom mjestu, i da me netko na to upozori. Ja bih automatski nijekao pogrešno ponašanje ruke. Obrazloženje bi bilo da ruka to nije namjerno učinila — jer, ona to uopće i ne može zato što je samo moj produžetak i ne

posjeduje vlastitu autonomiju.

U praksi to često izgleda ovako: u ranom djetinjstvu samoljubivo fiksirano dijete, kojemu kažem da sjedne na odgovarajući stolac, obično to neće učiniti i prisilit će me na barem još jedno ponavljanje zahtjeva. Kad to ispričam roditeljima i izričito ih upozorim da mi dijete nije ostavilo izbor, već me prisililo da se prepustim njegovu upravljanju i da ga ponovno molim da sjedne na određen stolac, oni će mi odgovoriti: »Ono to nije učinilo namjerno!«. Upozorim li na to da se takav jednostavan i jasan nalog ne može krivo razumjeti, sljedeće će obrazloženje biti da se dijete boji mene ili tog razgovora. I tako to može ići do beskraja. Roditelji će uvijek smisliti nova i maštovita objašnjenja, kako bi dokazali da kod njihova djeteta nije riječ o pogrešnom ponašanju. Razlog je jednostavan: dijete se shvaća kao dio roditeljskoga tijela, a dijelovi tijela ne mogu ništa činiti namjerno i samostalno. Marcel iz našega primjera je, dakle, psihički gledano, dio tijela svoje majke. Ni on se, prema njezinu mišljenju, nije na sanduke penjao namjerno.

Odrasla osoba spontano reagira na djetetov dodir — kako iz simbioze može nastati nasilje prema djeci

Načelno gledano, odrastao čovjek, kad je riječ o vanjskom usmjerenju, očituje dva oblika reakcije: međuljudski i predmetni oblik. Kada mi se netko obrati, ja odlučujem hoću li se okrenuti prema njemu i poslušati ga, dakle, ja sa svojim »Ja« stojim između. No, ako se udarim, dolazi do spontane reakcije na koju spoznajno ne mogu utjecati. Nemoguće je udariti se i onda razmišljati o tome želi li se reagirati. Roditelji u simbiozi reagiraju na ponašanje svoje djece prema tom refleksu, dakle ne svjesno i ne promišljeno.

Za razumijevanje međuljudske reakcije valja zamisliti sljedeće. Čovjek u gradu prolazi pokraj veće skupine ljudi u kojoj su i osobe koje očigledno traže »frku«, dakle vrijeđaju i provociraju prolaznike. U normalnim okolnostima čovjek bi u tom trenutku reagirao u skladu s međuljudskim odnosima, naime izbjegao bi provokaciju i, uz svoje mišljenje o izazivačima, pokušao bi proći. Onaj tko se tako ponaša pokazuje razgraničenje prema okružju koje na njega djeluje agresivno i

dokazuje da je osoba koja može svjesno utjecati na svoje reakcije.

Drukčije je kad je riječ o predmetnoj reakciji. Primjerice, ako se udarim, spontano povučem ruku. Nisam o tome slobodno odlučio, nego dopuštam da mi ruka propisuje reakciju.

Pitate se kakve to veze ima s ponašanjem odraslih prema djetetu? Posve jednostavno: u simbiozi odrasla osoba preoblikuje dijete prema predmetnoj reakciji. Kako psihički preinačuje dijete kao dio vlastitoga tijela, na djetetov dodir reagira nepromišljeno i spontano.

U svojoj praksi sam to doživio ovako: jedna majka, nakon pojedinačnoga razgovora, napušta ordinaciju i polazi prema šalteru kako bi se dogovorila o sljedećem terminu. Njezino dijete, koje ju je čekalo u čekaonici, navaljuje u tom trenutku na nju sa slikom koju je, tijekom njezina razgovora, nacrtalo i riječima: »Nisam li to lijepo nacrtao?« traži trenutačnu reakciju. Majka, koja se nalazi u simbiozi, u takvom trenutku neposredno reagira na zahtjev djeteta, umjesto da ga zamoli da pričeka dok ona ne obavi svoj posao. Često se događa čak i to da majka posve zaboravi što je zapravo htjela raditi jer je njezina pozornost u potpunosti zaokupljena djetetom.

Za dijete je to iskustvo sudbonosno jer ga je uvjerilo da svojom majkom može upravljati kako hoće. Starija djeca, pak, mirno čekaju roditelje, a onda, upravo u trenutku kada oni namjeravaju poći kući, izjave da moraju poći na zahod. Čitavo su vrijeme to mogla učiniti, ali čine baš tada — kako bi se uvjerila u to da roditelji još uvijek reagiraju onako kako ona žele.

Učinci na psihički razvitak djeteta

Dijelovi tijela se, u načelu, ne primjećuju uvijek svjesno jer su već na tijelu. Jeste li možda primijetili koliko male i veće djece sudjeluje u prometu bez nadzora, često izloženi opasnosti da smrtno stradaju? To je također uvjetovano roditeljskim simbiotskim poremećajem odnosa. Oni dijete više ne primjećuju. U okviru partnerstva, pa i projekcije, ono je još bilo važno — u vlastitoj nazočnosti, ali u simbiozi je posve uključeno u psihi roditelja i više ga se ne primjećuje kao samostalno živo biće, nego kao dio roditeljskoga tijela. Zbog nedostatka toga razgraničenja u djece se

ne oblikuje »živčana stanica čovjek«, njima je, krivnjom odraslih u njihovu okružju, posve oduzeta mogućnost da shvate i nauče kako se ljudi ponašaju drukčije nego predmeti, pa, tako, ne mogu dragovoljno dopuštati da se po njima vere, da ih se gura i prema njima nasilnički ponaša.

Što to točno znači za dijete? Nedostatak oblikovanja »živčane stanice čovjek« dovodi do fiksiranja djeteta na stupnju psihičke zrelosti životne dobi od deset do šesnaest mjeseci. Ono, unatoč porasloj životnoj dobi, ostaje u maštanjima ranoga djetinjstva da je samo na svijetu i da svime može upravljati — jer nije moglo steći važno iskustvo da se čovjek ponaša drukčije nego predmeti. Ako je nazočno razgovoru između liječnika i roditelja, dijete na tom psihičkom razvojnom stupnju uvijek će se ponašati sukladno maštariji »ja-svime-mogu-upravljati«. Prilazit će svim mogućim stvarima, ne zbog zanimanja za te stvari, pa niti iz želje da bude u središtu pozornosti, nego zato što na taj način dobiva potvrdu da odrasle osobe reagiraju kako ono želi. Ono želi postići da odrasli prekinu razgovor i posvete se njemu, ono upravlja. Za pozitivan bi razvoj, međutim, bilo jako važno da odrasle osobe jasno pokažu da ne dopuštaju da se njima upravlja.

Ako malo dijete primijeti da odrasla osoba ne želi da ono prilazi nekom predmetu, ono će još više težiti doći do toga predmeta, primjerice svjetiljke. Pa ako tada još odrasla osoba pogledom uspostavi kontakt s djetetom, dakle posveti se djetetu vanjskom prepoznatljivom gestom, ono će, uz smijeh, dokazati da može uvijek iznova paliti i gasiti svjetiljku. Prije nego što odrastao uspije uhvatiti dijete, ono će trčati oko stola i bit će mu zabavno što ne može biti uhvaćeno. Scena bi se mogla završiti tako da, u uzbuđenju i trci, svjetiljka padne sa stola i razbije se. To bi djetetu moglo postati još zabavnije i ono bi se tomu moglo grohotom smijati. Djeca u simbiotskom odnosu su, na temelju svoje fiksiranosti u samoljubivoj fazi ranoga djetinjstva, uvijek toliko bez poštovanja da takve situacije počinju biti sve učestalije. Psihička funkcija poštovanja mogla bi se izgraditi samo da su roditelji razgraničenjem uvježbavali »živčanu stanicu čovjek«.

Puno češće nego u mojoj ordinaciji, takvi se primjeri mogu sresti u kućnom okružju, kada djeca odbijaju izraditi domaću zadaću, odjenuti se jer treba nekamo poći, ili kada odbijaju obaviti kakvu sitnicu. Djetetovo odbojno ponašanje u roditelja, u načelu, odmah proizvede pritisak jer osjećaju da njihov dio tijela uskraćuje pravilno provođenje neke funkcije. Osjećaj pritiska vodi do porasta uzbuđenja koje, pak, rezultira odgovarajućom prijatnom kažnjavanjem ili, u konačnici, čak i kažnjavanjem djeteta.

Zadržimo se na trenutak na primjeru domaćih zadaća jer on pokazuje kako nije riječ o načinu ponašanja roditelja, nego više o tome kakav se cilj krije iza takvog načina ponašanja, to jest reagiraju li roditelji međuljudski ili predmetno.

Kad bi bila riječ o međuljudskoj reakciji, roditelji bi bili svjesni da odbijanje izrade domaćih zadaća predstavlja drsko ponašanje djeteta. Njihova bi normalna reakcija bila da ne popuste takvom provokativnom držanju djeteta, dakle da pokažu svoje razgraničenje (isto kao kad čovjek jednostavno prođe pokraj provokatora na ulici) i tako djetetu pokažu da svojim drskim ponašanjem ne može njima upravljati. Dijete bi se također, zbog takve drskosti, moglo poslati u svoju sobu. Smisao takvoga postupka bio bi u prostornoj odijeljenosti — kako bi se postiglo prirodno popuštanje agresivnosti u djeteta.

Ali, i roditelji u simbiozi u istoj bi situaciji, možda, poslali dijete u njegovu sobu. To bi, međutim, bilo zamišljeno kao odlučno kažnjavanje. Dječje odbijanje bilo bi shvaćeno kao nefunkcioniranje dijela vlastitoga tijela, bila bi to, dakle — da se slikovito izrazim — vlastita ruka odrasloga koja odbija napisati domaću zadaću. Kako bi se to promijenilo, pokušava se potaknuti ruku na pisanje uz pomoć vanjskog djelovanja na nju (kažnjavanje djeteta). Pritom se ne shvaća besmislenost takvoga postupka jer se tako ne može postići da dijete piše zadaću.

Odrasla osoba, dakle, u takvoj situaciji ne prepoznaje drskost djeteta, nego se jedino trudi kažnjavanjem ukloniti pretpostavljenu »funkcionalnu smetnju«.

Možda se pri čitanju spoticete o malu riječ »drzak« (ako ne — tim bolje...). To pokazuje kako se i naš svakidašnji govor prilagodio promijenjenim okolnostima. Drsko dijete — nekada često rabljen izraz — danas više ne postoji. Izrazi poput ovoga, koji ponašanje djeteta bez poštovanja obilježuju jasnim negativno intoniranim pojmom, danas su, odgovarajućim drugim izrazima, sve više okrenuti prema pozitivnom. Neko dijete, dakle, više nije drsko, nego ono očituje svoju samosvijest i djelatnu inicijativu!

Poteškoća je u shvaćanju da slanje djeteta u njegovu sobu nikako ne predstavlja kaznu, nego mu jedino poručuje da roditelji ne žele igrati tu igru, da mu ne žele biti na raspolaganju i da njima ne može upravljati. Osim toga, tako dijete najbolje može smiriti svoju agresivnost.

Na putu prema društvu koje mrzi djecu

Porast nasilja prema djeci u današnjem društvu, dokazan mnogim studijama, može se, razlikovanjem između predmetnoga i međuljudskog načina reagiranja, svesti na simbiotski poremećaj odnosa. Znamo li da je udio roditelja koji su u simbiozi, u usporedbi sa stupnjevima partnerstva i projekcije, još relativno malen, jasni postaju društveni razmjeri problema. Dugoročno gledano, na putu smo prema društvu koje mrzi djecu. Dakle, pred potpunim smo obratom povijesnoga naslijeđa prema kojemu djeca predstavljaju najveće dobro i zalag budućnosti svakoga društva.

Ako »ruka« više ne sluša, dolazi do pritiska za uklanjanjem funkcionalne smetnje. To odviše često ne uspijeva onako kako je zamišljeno. Upravo je zbog toga znatno poraslo verbalno, a i fizičko nasilje u obiteljima koje će, prema mojim predviđanjima, i dalje rasti.

Svojom rukom razljućeni, roditelji ponekad žestoko vrijeđaju i grde svoju djecu, služeći se pritom rječnikom koji nikada ne bi upotrijebili u komunikaciji s odraslima. A čak to ne moraju biti ni riječi. Već nekontrolirano podizanje glasa, dakle besmisleno deranje na dijete koje ne želi slušati, predstavlja »verbalno nasilje«. Izderavanje će u djeteta, edukativno, ostati bez primjetnog učinka, no ono će ga, na temelju simbiotskoga poremećaja odnosa, protumačiti kao »poklanjanje pozornosti«, dakle bit će to još jedan dokaz kako su roditelji predmeti kojima se može upravljati. U tome se krije i opasnost potenciranja roditeljske ljutnje jer daljnja neposlušnost djeteta, dakako, neće zadovoljiti odraslu osobu. Roditelj će biti još ljući i razdraženiji, još će više vikati i tako imati još manje uspjeha, uvijek će iznova potvrđivati u djeteta »živčanu stanicu predmet« i pouzdano sprečavati oblikovanje »živčane stanice čovjek«. Roditelji, u konačnici, dospijevaju u koban začaran krug iz kojega se poslije vrlo teško istrgnuti.

A samo je mali korak od takvoga, potenciranog, verbalnog nasilja do tjelesnog nasilja. U određenom trenutku može lako pregorjeti i posljednji osigurač i dijete se počne tući ili na drugi način fizički zlostavljati. Do takvih kobnih stanja, zbog osjećaja nemoći prema vlastitu djetetu, dolazi upravo u roditelja koji se jako trude u odgoju svoje djece.

Tjelesno nasilje, dakle, uopće nije karakteristično samo za obitelji s »tradicijom« fizičkoga kažnjavanja. Takvo se objašnjenje moglo prihvatiti

prije, kada je još, u normalnom psihičkom razvoju djece, neurotično ponašanje roditelja prenošeno na vlastitu djecu. Danas svoju djecu tuče sve više roditelja koji, kao djeca, od svojih roditelja nikada nisu doživjeli fizičko nasilje i koji su odgojeni s puno ljubavi i pažnje. U njih nasilje prema djeci nastaje ako prema svojoj djeci više ne reaguju s razgraničenjem, nego ako ih prihvaćaju kao nefunkcionalne dijelove sebe samih.

Zaostajanje u samoljubivoj fazi ranoga djetinjstva i nedostatak sposobnosti za prepuštanje upravljanju dovode do često primijećene pojave da dijete više ni ne pokušava procijeniti kakvu će reakciju proizvesti njegovo ponašanje. Ono se ne pita hoće li izazvati ljutnju ako nešto razbije, nego jednostavno razbija stvari, nezainteresirano je za kritiku i nastavlja s istim krivim ponašanjem, ne zanimajući se ni najmanje za kaznu do koje bi moglo doći.

Ta otpornost na ispravljanje ima kobne posljedice jer uporište je oblikovanja zdrave psihe u funkcijama koje upravljaju sukobima. Sukobi djeci pokazuju što je ispravno, a što je krivo, oni usmjeravaju. Djeca koja, bez snošenja odgovornosti i shvaćanja posljedica sukoba, više ne dopuštaju to usmjeravanje — u životu ostaju bez te pouke. Postoji nekoliko starih uzrečica koje takvo stanje tumače na slikovit način: Takva su djeca »skrenula s pravog puta«.

Socijalna sposobnost takve djece gotovo uopće ne postoji. Ona ne mogu shvatiti da je u životu zapravo zanimljiv čovjek, odnosno »ljudsko«, a ne kojekakve beživotne stvari. Zbog »nezainteresiranosti« za ljudsko neka od te djece djeluju prilično tupo. U konačnici se čak dobije spontani dojam da je riječ o duševnoj zaostalosti.

Primjer iz moje prakse:

Na razgovor mi dolaze roditelji s djetetom. Uvijek im pođem ususret kako bih ih sve pozdravio. Roditelji mi pruže ruku, ali djeca često uopće ne shvate u kakvoj su situaciji. I dalje se igraju na podu, prolaze pokraj mene bez pozdrava, ili me pogledaju kao da uopće ne znaju što se od njih očekuje. Ako mi ipak pruže ruku za pozdrav, to često izgleda jako formalno, nametnuto i, svakako, neiskreno. Takva djeca obično izbjegavaju svaki vizualni kontakt, ne pokazuju gotovo nikakvu mimiku i stječe se dojam da pred vama stoji »prazna osoba s kojom ste suočeni«. Porazgovara li se s takvom djecom, brzo se ustanovi da su u svojem načinu sporazumijevanja posve funkcionalno usmjerena, njihove su riječi

usmjerene upravljanju odraslima — što s istinskim razgovorom nema ništa zajedničko.

Sporazumijevanje u roditeljskom domu odvija se na isti način — što se, primjerice, lijepo može vidjeti ako takvo dijete treba pomoći pri postavljanju stola. Na jasno formuliran zahtjev: »Molim te, postavi stol!«, koji bi petogodišnje, psihički zrelo, dijete bez puno pitanja izvršilo za svoje roditelje, samoljubivo fiksirano dijete u ranoj dječjoj dobi najprije reagira pitanjem ili protivljenjem. »Zašto opet ja?« tipično je pitanje, ili stalno traženje potvrđivanja poput: »Noževе također?«, a malo zatim: »Vilice isto?«. U krajnjem slučaju zahtjev se potpuno ignorira. Opetovano postavljanje istoga zahtjeva uglavnom dovodi do toga da se on odjednom izvrši. Većina odraslih se time zadovolji jer je napor, eto, urodio plodom. Pritom oni ne primjećuju da su dopustili da dijete njima upravlja. Odgovarajuće simptome odrasli više uopće ne opažaju. Visina glasa, izbor riječi, komentiranje postupaka odraslih — sve to u djece ne odgovara ponašanju koje je u skladu s njihovom životnom dobi. Sve služi samo tomu da se roditelje prosuđuje i da se njima upravlja. Uvijek iznova, na temelju u djece jedino oblikovane »živčane stanice predmet«, provjerava se ponaša li se ljudska osoba s kojom su suočeni i nadalje predmetno. Starija djeca to provjeraju pretežno verbalno.

U simbiozi dolazi, dakle, do potpuno pogrešne procjene djece. Odrasla osoba ne reagira razgraničenjem — tako da djetetu pokaže pravila, ustroj i način ponašanja, da od njega zahtijeva da se tako ponaša i uvijek iznova uvježbava, kako bi se odgovarajuće psihičke funkcije mogle oblikovati.

Dijete se, naprotiv, shvaća bolesnim, poput nefunkcionalnoga dijela tijela. Tako se može objasniti upadljiv porast bolesti kojima se objašnjavaju problemi djece u školi. Diskalkulija, legastenija ili ADHD na vrhu su hit-liste dječjih bolesti. Dijagnoza se pritom uopće ne prepušta pedijatrima ili psihijatrima, dakle liječnicima, nego je postavljaju sami roditelji. Liječnici, dakle, uopće više ne mogu regulirajuće djelovati na poremećaje odnosa. Posjet liječniku roditeljima zapravo služi još samo za potvrdu vlastita mišljenja. Suprotstavi li se liječnik tom mišljenju, reagira se kao što sam već rekao, pronalaze se i izmišljaju uvijek nova obrazloženja zbog čega djeca reagiraju na određen način. Liječnik je ovdje u sličnom položaju kao, primjerice, automehaničar kojemu u radonicu dovezu auto s probušenom gumom, ali od njega traže neka popravi motor jer je kvar, očito, u motoru. Taj primjer objašnjava upravo to da su djeca u simbiozi pretvorena u

predmete i da im je dodijeljen status neosobnih dijelova tijela, ili čak i stvari.

Stoga se od roditelja uopće više ne može očekivati spoznaja da se njihova djeca namjerno ponašaju kao bolesna. Oni će prihvatiti samo ona pravila ponašanja koja su primjerena njihovoj postavljenoj dijagnozi. Ako roditeljski nalaz, primjerice, glasi legastenija, očekuju se jedino savjeti kako dijete što učinkovitije naučiti dobro čitati.

Model simbioze objašnjava i sve češće poteškoće koje odgojitelji i učitelji imaju s roditeljima kada je riječ o tome da se dječjim neprimjerenostima zajednički uđe u trag. Roditelji koji su u simbiozi pritužbe djece na učitelje u načelu shvaćaju tako da je učitelj sigurno nešto krivo učinio jer »dio tijela dijete« ne može namjerno praviti gluposti, ili biti odgovoran za loš uspjeh. I u obratnom slučaju — kad je riječ o učiteljevoj pritužbi, reagirat će se zauzimanjem stava protiv učitelja.

Posljedica takvog shvaćanja učitelja, ili, općenito, institucije školstva je sve veći otpor protiv razine zahtjevnosti u školi. Zahtjevni učitelji, koji potvrđuju ustroj, proglašuju se tradicionalnima — što je posljedica desetljećima izopaćenoga pojma autoriteta koji izaziva potpuno negativne konotacije. Takve učitelje roditelji doživljavaju kao hladne, odbojne i bez ikakve ljubavi prema djeci. Umjesto da promotre svoju djecu i vlastiti odnos prema njima te da povedu dodatnu raspravu o nastavnim metodama itd., oni upućuju pritužbe ravnatelju škole i institucijama nadležnim za nadzor školstva. Tako dolazi do načelnog nesporazuma koji pretpostavlja da ustroj čini pritisak na djecu koji ona ne mogu izdržati. Ne želi se vidjeti da je upravo suprotno: da jasan ustroj nudi pouzdanu orijentaciju i tako umanjuje nepotreban pritisak na djecu.

Djeca su, u načelu, visoko društveno vrednovana. Postoji mnoštvo zakona za njihovu zaštitu, novi se izmišljaju, a čitave legije znanstvenika, pedagoga, roditelja i drugih skupina brinu se o tome što bi za djecu bilo najbolje. Sav taj trud nije nesebičan, nego se očekuje vidljiv uspjeh, dakle samostalna, sretna djeca. Ali, taj željeni uspjeh sve više izostaje.

Spoznaja da toliko cijenjena djeca ne reagiraju prema očekivanjima, nego se, upravo suprotno, razvijaju u mala čudovišta i nasilnike u kojih je nedostatak poštovanja bezgraničan, postupno unutar društva dovodi do sve veće odbojnosti, do drugoga oblika nasilja.

Tendencija je već prepoznatljiva — djeca se shvaćaju kao smetnja, kao opterećenje društvu i posljedica je toga da ih se odbija. U medijima se

sve češće pojavljuju izvješća o mladima koji ne cijene posao i koji, umjesto toga, zastupaju svoje pravo na tulum i samoostvarenje. Takva mladež, koju društvo u konačnici ocjenjuje beskorisnom, izaziva odbojnost, a nitko ne shvaća da su zapravo nedostaci u izgradnji psihičkih funkcija odgovorni za načine ponašanja koji nisu usmjereni prema budućnosti. Ako dopustimo da se taj proces nesmetano nastavi, to može dovesti do katastrofalnih učinaka za čitav društveni razvoj jer društvo koje je svoju djecu naučilo mrziti ne može biti sposobno za budućnost.

Takav se stravičan scenarij gotovo ne može zamisliti, no onaj tko pozornije pogleda može ustanoviti da se posljednjih godina sve više raspravlja o težnjama neprijateljstva prema djeci u društvenim interakcijama. Ta težnja u okružju koje djeci ne dopušta da budu doista djeca zapravo i nije iznenađujuća. Dokle god djeca ne budu prihvaćena kao ono što jesu, dokle god ih se odgaja kao odrasle s manjom tjelesnom visinom, raste opasnost da se razvije istinska mržnja prema pravom dječjem ponašanju i da se potomstvo liši svake mogućnosti zdravoga psihičkog razvitka.

U današnjim raspravama još uvijek prevladava mišljenje da su djeca zapravo voljena, odnosno da su vrijedna ljubavi, a da je društveni ustroj kriv za poteškoće koje »malci« prouzroče. Ta ideološka nadgradnja omogućuje da se ukloni pojedinačna odgovornost roditelja i pedagoškog osoblja za psihički razvitak djece te da se ustraje na promjenama društveno-političkih okvirnih uvjeta — kako bi se opet pošlo naprijed. Pritom se ne vidi da se prenošenjem problema na terapeute i politiku ne može doći ni do kakvih promjena.

Učitelji na virtualnom stupu srama — Cyberbullying

Ne moraju se čak odviše pozorno pratiti vijesti u novinama i časopisima, opća se sklonost nameće sama po sebi: Učitelji se već godinama žale na manjak poštovanja u svojih učenika, na fizičke napade i naizgled potpunu besmislenost vlastita rada kao pedagoga.

Tijekom ovoga razvoja na koncu se učvrstila nova sklonost, prikladna da se njome predoče znatne promjene svijesti na temelju simbioze. Cyberbullying (bullying znači otprilike nešto kao »tiranizirati«), u

Engleskoj nastao pojam koji i u Njemačkoj postaje sve poznatiji, označuje stavljanje učitelja na stup srama na različitim internetskim stranicama. Tu su naoko bezazlene stranice s vrednovanjem na kojima učenici mogu ocjenjivati svoje učitelje, zatim općepoznati videoportali na kojima se prikazuje nasilno ponašanje prema učiteljima i učitelji se, na različite načine, izvrgavaju ruglu — i na svemu se tome utemeljila vrlo široka paleta mogućnosti virtualnoga vrijeđanja pedagoga.

Tako se navodi primjer učiteljice gimnazije iz Westfalije koja se danima čudila došaptavanju i podsmjehivanju među svojim učenicima te kojekakvim uvredljivim pitanjima — sve dok jednoga dana nije istražila stvar. Ustanovila je da su učenici na internetu njezinu glavu montirali na golo tijelo jedne porno-zvijezde. Stranica je bila dostupna svima, bez ikakve mogućnosti kontrole, pa je puno kolega, prijatelja, znanaca, učenika i posve nepoznatih ljudi već vidjelo tu sliku.

Ta učiteljica dugo uopće nije bila sposobna normalno živjeti. Osjećaji stida zbog tih slika blokirali su svaku vezu s njezinim okruženjem, dok joj napokon, uz pomoć supruga te psihološkoga i pravnog savjetovanja, nije uspjelo riješiti tu zbrku.

Za mene je ponajprije zanimljiva reakcija učenika u razgovoru s učiteljicom koja je pokušala od njih doznati razloge za takvu »šalu«. Riječima: »Htjeli smo se provešeliti!« i »To je bio užitak!« priča je za učenike bila završena. Osim toga, rekli su joj da postoje njezini kolege koji su i lošije prošli. Spomenuli su primjer učitelja u Bavarskoj čiju je glavu jedan 14-godišnjak uklopio u videofilm o smaknuću koji je, nakon toga, također objavio na internetu.

»Veselje!« »Užitak!« Te učeničke izjave djeluju kao riječi upozorenja. Kakvu vrijednost predstavljaju učitelji u očima učenika koji se tako ponašaju? Očito ih se ne promatra kao ljude s osjećajima i osobnim pravima, ili, da prijedemo na srž stvari — tu nema ni traga »živčanoj stanici čovjek«. Prema učiteljima se ponaša kao prema predmetima, oni su materijal, mete za agresivnost učenika vođenih željom za užitkom.

Koliko je slabo izgrađena svijest o onome što se zapravo događa pokazuje, primjerice, i reakcija voditelja jedne od poznatih internetskih stranica za vrednovanje učitelja. Govori se o pravu na slobodno izražavanje mišljenja, a internetska se stranica proglašava »platformom slobodnoga demokratskog razmišljanja« koja »jadnim« učenicima napokon omogućuje da nešto odgovarajuće suprotstave vječnom stresu zbog ocjena koje donose

učitelji.

»Slobodno izražavanje mišljenja« — kao opravdanje prava na verbalno nasilje. Jasnije se doista ne može predočiti oskudan svijet odraslih koji je jednostavno, izvan svojih mogućnosti, opterećen tehničkim i društvenim razvitkom. Psihičke funkcije, kao što je savjest koja upravlja postupcima, ovdje su stavljene posve izvan snage i stoga više ne mogu biti prenesene ni naraštajima koji dolaze. I voditelji internetskih stranica podliježu najmanje projekcijskom odnosu jer nesvjesno od mladih traže priznanje za pruženu mogućnosti osvete učiteljima.

Pojam cyberbullying može se, uostalom, primijeniti i na sve veći broj primjera krajnjega nasilja i seksualne nametljivosti među mladima — što se potkrepljuje kamerom na mobitelu, pa se zatim on-line širi. I ovdje do izražaja dolaze potpuno predmetni uzorci ponašanja koji objašnjavaju sve brutalnije i, u pravom smislu riječi, neljudskije ponašanje počinitelja. Prema njihovu psihičkom shvaćanju muče se i u izlog stavljaju predmeti, a ne ljudi.

Dodatak raspravi: Pogled u budućnost — primjer japanskih hikikomora

Meni je stalo do djece i mladeži u Europi, do odgovora na probleme s kojima se sve više svakoga dana susrećem. No, ponekad pogled malo dalje ima smisla — kako bi se dobio osjećaj za to kakve učinke može izazvati opisan razvoj. Ako taj pogled bacimo na Japan, otvara se tmurna perspektiva koja je pogodna za izoštravanje svijesti o negativnostima u vlastitoj zemlji.

Japan se prije određenoga vremena morao početi boriti protiv problema takozvanih hikikomora. Hikikomori su mladi i mlađi odrasli koji uopće više ne sudjeluju u društvenom životu, nego, posve izolirani od vlastita okružja, žive u svojem svijetu. Prostorno gledano, taj se život obično ograničuje na sobu hikikomora. U prenesenom smislu, taj je svijet smješten u virtualnom prostoru jer većina hikikomora provodi beskrajno puno vremena pred računalom, bilo na internetu, bilo u igri različitim računalnim igricama. Televizor se također ubraja u prirodan krug njihovih prijatelja.

Hikikomori na hrvatskom znači nešto poput »zatvoriti se«, odnosno, za sada u hrvatskom jeziku još ne postoji pravi sinonim za tu riječ. Čak je i uobičajena riječ »mizantrop«, odnosno »čovjekomrzac«, tek blaga verzija, ako se pogleda razarajuća težnja te suvremene pojave.

Japanski psihijatar Saiko Tamaki, koji je osmislio pojam hikikomora, procjenjuje brojku pogođenih Japanaca na trenutačno oko jedan milijun. Državne institucije, poput japanskoga ministarstva zdravstva, navode manje brojeve, no nitko ne niječe postojanje problema.

Ja se niti želim niti mogu baviti pozadinom te pojave koja svoje obrazloženje ima dijelom i u tradicijama japanskoga društva koje su u zapadnim društvima nepoznate. Osnovni uzorak je, međutim, i te kako prikladan za usporedbu s ovdašnjom situacijom.

Kad je riječ o obiteljskoj situaciji, stručnjaci, primjerice, polaze od pretpostavke da u roditelja hikikomora postoje nedostaci u opažanju dječjega ponašanja i u odgovarajućim reakcijama na takva ponašanja. Promotrimo li načine ponašanja ovdašnjih roditelja, primjerice u okviru projekcije, usporedbe su i više nego očite. Riječ je i o jakom odnosu ovisnosti o roditeljima što se posebno odnosi na odnos majke i sina koji je u Japanu označen pojmom »amae«. To također odgovara mojoj analizi razloga zbog kojih se njemačka djeca više ne mogu razvijati u samostalne članove društva.

Zajedničkom karakteristikom svih hikikomora općenito se drži da su doživjeli neuspjeh na prijelazu iz dječje i mladenačke faze u život odraslih. Riječ je također o nedostatku transformacijskih i inicijacijskih rituala suvremenoga japanskoga društva.

Kao što moja analiza pokazuje, puno naše djece i mladih zapinje na prijelazu iz jedne faze u drugu, što rezultira fiksiranjem u ranim fazama psihičkoga sazrijevanja. Pojam transformacijskih i inicijacijskih rituala može se, osim toga, tumačiti i tako da se vodeća uloga odraslih prema djeci više ne prihvaća, a time se djeci uskraćuje mogućnost normalnoga razvoja.

Pojava povlačenja pred računala, što je karakteristično za većinu hikikomora, čini dopustivim usporedbu s njemačkom situacijom jer je ta pojava, u međuvremenu, i u Njemačkoj vrlo proširena. Mladi koji svoje slobodno vrijeme provode uglavnom pred računalom izbjegavaju time potrebu uvježbavanja normalnih socijalnih kontakata s ljudima. Virtualna interaktivnost, kakva se trenutačno propagira, u konačnici je varljiva interaktivnost jer onaj tko je pred računalom tu interaktivnost u svako doba

može sâm prekidati ili čak posve prekinuti, ako mu se prohtije. On tako podliježe upravo onoj maštovitoj predodžbi iz ranoga djetinjstva da, prema vlastitoj volji, može upravljati svojim okruženjem, pa mu se čak čini da ga, u doslovnom smislu riječi, može uključivati i isključivati kako mu se prohtije. Pred računalom, dakle, nije potrebna »živčana stanica čovjek« jer virtualna osoba s kojom je suočen slični predmetu koji ne posjeduje sposobnost utjecaja na onoga tko sjedi pred računalom ili mogućnost upravljanja njime.

Djeca koja odrastu u simbiotskom poremećaju odnosa prema svojim roditeljima i kojima nedostaje »živčana stanica čovjek« doista su izložena opasnosti da postanu hikikomori. Razvoj u Japanu, između ostaloga, pokazuje da neki ljudi, nakon određenoga vremena potpunoga povlačenja, razvijaju znatan agresivni potencijal koji se povremeno izražava u provalama tjelesnoga nasilja, obično protiv vlastite obitelji.

U tom krajnjem obliku poremećaja jasno je prepoznatljiv raspad svih društvenih ustroja i bezuvjetno nastojanje da se izbjegn timer susreti i sukobi s drugim ljudima. Ako zamislimo nastavak razvoja od partnerskoga načina razmišljanja, projekcije i simbioze, kakav sam ovdje iznio, jasno je da nešto slično može nastati i u našoj kulturi.

Primjeri

Primjer iz jednoga dječjeg doma — kako simbioza iskrivljuje pogled roditelja na dijete

Jedanaestogodišnji Markus je prije dvije godine smješten u dječji dom jer laže, krade i odbija učiti, unatoč izvrsnoj inteligenciji. Tijekom obiteljskoga vikenda — djeca u 14-dnevnim razmacima provedu jedan vikend kod roditelja — on svojemu trinaestogodišnjem bratu daruje skupu igru za Playstation.

Kada je otac doveo sina natrag u dom, ponosno je voditelju doma ispričao da je Markus svojem starijem bratu tu igru kupio od svojega džeparca. Primjedba da Markus nije imao toliko novca dovodi do toga da

otac izaziva daljnju laž svojega sina. Markus je objasnio da je taj novac potajno uštedio. Telefonski poziv u trgovinu u kojoj je Markus tu igru navodno kupio tijekom svojega slobodnog vremena pokazao je da to nije istina. Ta trgovina uopće ne prodaje takve igre. No, ni to još ne uspijeva uvjeriti oca.

Tek kada drugo dijete potvrdi da je Markus tu i još neke druge igre ukrao u jednoj trgovini igračaka, otac je prihvatio činjenice. Ipak se, tijekom razgovora s voditeljem doma, raspitivao što će se dogoditi s ukradenim stvarima te hoće li igre biti vraćene Markusu ako ih ipak nije ukrao.

Kada nedostaje živčana stanica čovjek«

Jedna učiteljica priča o svojem učeniku Yaniku.

U početku je uglavnom bilo napadno kako je Yanik pokušavao uspostaviti kontakte. Svoje je kolege u razredu dodirivao po kosi, trbuhu, leđima ili rukama. Ponekad se događalo da se nekome »objesio« o vrat. Njegovi su ga kolege često grubo odbijali, no to ga nije sprečavalo da nastavi sa svojim nepoželjnim ponašanjem. S druge pak strane, Yanik se osjećao jako neugodno kada bi mu se druga djeca približavala. Odmah bi se branio, vikao: »Ne!« ili »Ostavi me na miru!« i često reagirao agresivno, izazivajući time sukobe. Yanik govori gotovo ispod glasa i promuklo, po svojoj je prirodi uglavnom šutljiv i odraslima se obraća samo kada baš mora. Sa svojim kolegama u razredu ne može uspostaviti odgovarajući verbalni kontakt.

Svakoga dana potajno otvara školske torbe drugih učenika i kopa po njima. I nakon svih razgovora je neobziran, ponekad čak bez ikakve reakcije, te tjednima nastavlja s istim ponašanjem. Obično je nezainteresiran za zbivanja oko sebe, ne može pratiti nastavu i ne reagira kada ga se prozove po imenu. Ponekad se jednostavan nalog mora ponoviti i do šest puta prije nego što Yanik pokaže bilo kakvu reakciju, a ona često nije primjerena situaciji.

Oba roditelja misle da Yanik ima određene poteškoće, odnosno određene zaostatke u razvoju motorike i u koncentraciji koji se mogu nadoknaditi samo ako ga majka dosta potiče (ona, primjerice, misli da se

problemi na području fine motorike mogu riješiti bojenjem mandala).

Yanik nije motiviran u praćenju nastave. Ponuđeni zanimljivi nastavni sadržaji u njega ne izazivaju nikakvu znatiželju. Radnim listovima, bojama ili svojom bilježnicom služi se samo za igru. Jako ga je teško potaknuti i treba mu iznimno dugo da počne raditi neki zadatak. Njegova su razdoblja koncentracije i rada krajnje kratka i treba stalne poticaje za nastavljnje započetoga posla. Iznimno lako skreće pozornost na druge stvari.

Do sada se još nije uspio snaći i pronaći svoje mjesto u razrednoj zajednici — što je najviše uvjetovano njegovim ambivalentnim načinom uspostavljanja kontakta. Viče na druge učenike, bezrazložno ih gurka, prepire se i dosađuje svojim glađenjem itd. Kada je na programu igra, on također ne uspijeva naći prikladnu skupinu. Isključuje sâm sebe tako što druge ometa u igri, ili ruši i razara već sagrađeno.

Na kraju se Yanik prije nekoliko tjedana priključio skupini djece iz trećeg razreda koji su ga doslovno »dresirali« i čije »naloge« rado izvršava — primjerice tuče drugu djecu i pljuje po njima, govori »prljave« riječi itd.

8. poglavlje

Poremećeno društvo

Djeca se rađaju u društvu, ona ne mogu izabrati kada će i gdje doći na svijet i tko bi trebali biti njihovi roditelji. Ljudsko dojenče, za razliku od većine životinjskih vrsta, živi jako dugo u potpunoj ovisnosti o roditeljima, ponajprije o svojoj majci. Stoga ja, kao dječji psihijatar, pretpostavljeno bolesno dijete nikada ne promatram izolirano, nego uvijek u njegovu širem okružju.

Zato uvijek naglašujem važnost anamneze roditelja bez koje prosudba djeteta i njegova ponašanja nema nikakvoga smisla.

To znači — ako izdvojim pojedinačan slučaj i svoju djelatnost opišem teoretski, postupam sustavno-analitički. Dijete je uključeno u »sustav obitelji«. Njegovo ponašanje, dakle, mogu razumjeti samo ako ga shvatim kao dio toga sustava i ako razmotrim međusobne utjecaje unutar toga sustava. Pojedinačna dijagnoza djeteta je, stoga, utemeljena na strukturnoj dijagnozi u okviru obitelji.

Kad sam počeo raditi, takav je postupak bio dostatan da bi se prepoznala većina poremećaja s kojima sam se susretao u svojoj praksi. Uglavnom je bila riječ o neurotičkim smetnjama u djece koje su se morale promatrati u vezi s patološkim nalazima u roditelja i koje su se mogle liječiti izolirano. Pri postavljanju dijagnoze mogao sam se osloniti na životnu priču djeteta i njegovih roditelja te u njoj pronaći uzrok i učinak.

Danas se uglavnom više ne mogu osloniti na analizu »sustava obitelji«. Neurotičke su smetnje postale rijetkost, no zato je opisano fiksiranje razvoja u psihičkoj dobi ispod šeste godine života postalo pravilo. Još prije 15 ili 20 godina bilo je dvoje do četvero učenika s neprimjerenim ponašanjem u razredu, a danas se taj omjer obrnuo — kako pokazuje primjer nastavnog testa u osnovnoj školi u drugom poglavlju: od oko 25 djece u jednom razredu danas je još samo dvoje do četvero posve primjereno, a svi ostali imaju većinom kombinirane poremećaje. Pritom uopće nije riječ o neurotičkim smetnjama, nego pretežno o poremećajima razvoja u okviru fiksiranja u psihičkim fazama sazrijevanja u ranom

djetinjstvu.

Kad bih te poremećaje pokušavao analizirati unutar ograničenog sustava obitelji, doživio bih neuspjeh. Roditelji te djece obično su psihički zdravi, pa traženje razloga zabrinjavajućeg ponašanja njihove djece u njihovoj životnoj priči ne može dovesti do zadovoljavajućih rezultata.

Ta mi se spoznaja tijekom godina nužno nametnula, pa sam morao temeljito promisliti o svojim načinima analize. Razvojne poremećaje djece moglo se jasno dijagnosticirati, ali isto tako i trud i normalan psihički razvoj roditelja. Razlog zabrinjavajućih ispada morao se, dakle, nalaziti u okružju djece, izvan osobnog djelokruga.

Moj je put nužno vodio od analize »sustava obitelji« do analize »sustava društva«. Pristup problemima pošao je u sociološki označenom smjeru, iako još uvijek instrumentarijem dječjega psihijatra. Moj cilj nije mogao biti — i još uvijek nije — suprotstavljati se suvremenim teoretičarima društva. Ali, dublji razlozi manjkavog ponašanja odraslih koji su bili u nekoj vezi s mojim mladim pacijentima mogli su biti samo reakcija na okružje koje je na njih utjecalo.

Kako bi se shvatilo zašto su psihički poremećaji razvoja temelj našega problema s djecom, ne smije se izostaviti jasan pogled na svijet koji je utjecao na odrasle.

Danas se nalazimo u »crash-testu« koji smo sami izmislili. Naš bolid, koji se naziva moderno društvo — najvećom brzinom i bez provjere gdje se nalaze kočnice i kako se pravodobno može skrenuti volan — juri prema zidu i nada se da će ta paklena vožnja ipak dobro završiti. Taj je bolid sa svojom današnjom velikom brzinom započeo prije otprilike šezdeset godina.

Posljednja velika katastrofa suvremenoga društva bila je Drugi svjetski rat. Ne govori se danas bez razloga o »nultom satu« — kada se misli na ponovni početak nakon kapitulacije nacionalsocijalističke države. Taj pojam podrazumijeva potpun, jedino prema naprijed usmjeren nov početak. A taj je novi početak pošao punom snagom iz ruševina pedesetih godina prošloga stoljeća i dosada je imao razna obilježja, ali nije doživio nikakvih većih prekida ili povremenih povrata na prijašnje stanje. Omiljen pojam »privrednoga čuda« upućuje na to da je, u konačnici, riječ bila o pojavi kojom bi — baš kao što govori riječ »čudo« — teško mogli upravljati ljudi, koja je svoju silnu snagu crpila ponajprije iz vlastite dinamike.

Društvo proživljava, posebno na tehničkom području, sve bržu promjenu, vrijednosni rok novoga razvoja sve više teži prema nuli. Čovjek tek počne s prilagodbom na neku novu situaciju u svojem okružju, a ta je situacija već prevladana i zbog novoga napretka postaje nevažnom.

I tako je čovjek u društvu sve više opterećen razvitkom. Riječ »napredak« sve se više, u doslovnom smislu, može shvatiti kao »hod naprijed«, ispred čovjeka i njegovih potreba. Općedruštveno promatrano, maksimalno blagostanje našega društva dosegnuto je već prije određenoga vremena. Nema više prave opasnosti od rata, gladovanja, siromaštva i sličnih egzistencijalnih iskustava, postoji još jedino možda osjećaj nelagode unutar sustava blagostanja.

To je dovelo do toga da danas prvi put više ne živimo u društvu usmjerenom prema budućnosti. Kada bi se ljude danas pitalo koja važna poboljšanja u svojem životu mogu zamisliti u bližoj budućnosti, bilo bi malo odgovora vezanih uz osnovne egzistencijalne potrebe ili viši razvojni stupanj društva. Ti bi odgovori uglavnom bili: »više novca«, »više slobodnog vremena«, »više samoostvarenja«.

Umjesto da djeluje aktivno i intuitivno, suvremeno se društvo, čini se, našlo u stanju svojevrzne ukočenosti od straha. Dnevno nas mediji preplavljaju negativnim vijestima svake vrste. Stara novinarska uzrečica »samo loše vijesti su dobre vijesti« u međuvremenu je posve izgubila ironiju koju je uvijek u sebi nosila, ona je danas postala krutom zbiljom. U uredništvima je, čini se, došlo do prešutnog dogovora da je najvažnije prikazivati nove katastrofe i uvijek ponovno dokazivati kako je svijet postao loš.

Negativno je dospjelo u središte zanimanja, bolesno je postalo normalno stanje s kojim se danas moramo susretati kao s nečim sâmmim po sebi razumljivim. Takvo oblikovanje vijesti ima neslućene učinke na ljudsku svakidašnjicu. Ako danas koncem travnja doživimo lijep i sunčan proljetni dan, više se ne znamo veseliti što se priroda probudila iz zimskoga sna, što ptice opet veselo i glasno cvrkuću i što su prvi grmovi i stabla okićeni šarenim cvjetovima prekrasnih boja i mirisa. Odmah pomislimo, pogotovo ako nakon takvoga dana uslijedi nekoliko sličnih toplih dana, kako je došlo do klimatskih promjena. Stravične slike suše, zatim one s olujama i olujnim plimama, poticane medijskom bukom o tim temama, probijaju se u našu svijest i umanjuju, odnosno brišu radost naših osjetila zbog buđenja proljeća.

Dakako, ne trebamo zanemariti naznake klimatskih promjena. Činjenica je, međutim, da je čovjek preopterećen tolikom poplavom informacija o toj i drugim temama i prepušten sam sebi. Stalno se — i često neprovjereno — objavljuju prividno nove važne znanstvene spoznaje o nekoj temi, potkrijepljene ocjenom »znanstveno dokazano«, koje se ne tako rijetko poslije pokažu međusobno proturječnima. To uopće nije važno. Sama navodna vijest, pogotovo loša, dolazi u središte zanimanja, postaje sâma sebi svrhom i, čini se, ne treba nikakvu provjeru.

Posljedica takvoga razvoja je da odrasli ljudi gube sposobnost snalaženja u svojoj životnoj stvarnosti i razvijanja jasne spoznaje o vlastitoj ulozi u svemu tome. Takva bi spoznaja o ulozi morala biti izražena posebno u odnosu s djecom. Budući da se djeca ne razvijaju sâma po sebi u odrasle osobe koje bi bile dorasle zahtjevima normalne svakidašnjice, izvorna je zadaća roditelja, djedova i baka, pedagoga u dječjim vrtićima, školama i drugim ustanovama — da im omoguće takav razvoj.

A to mogu učiniti jedino odrasli koji svoje osobno razgraničenje s djetetom shvaćaju kao postojeće i djetetu pružaju mogućnost da bude dijete, da uči u podređenoj ulozi i da u mladenačkoj fazi polako bude privedeno odrastanju. Dotada ga se mora voditi, zrcaliti, štiti. Misao o zaštiti je vrlo važna. Ako nam uspije ponovno shvatiti kako vođenje i strukturalni pristup djeci ne predstavlja nedostatak poštovanja prema njihovoj »osobnosti«, nego kako, upravo suprotno, služi tomu da im se u zaštićenom dječjem prostoru omogućí da svoju osobnost uopće postupno razvijaju, znatno smo se dalje odmaknuli od mjesta na kojemu se danas još nalazimo.

Općeprihvaćenim partnerskim načinom razmišljanja i djelovanja prema djeci, kako sam pokazao na prvom stupnju poremećaja odnosa, veličamo moderno razmišljanje koje je u male djece posve promašeno. Prije je bilo uobičajeno djecu u početku odgajati uz pomoć tradicionalnoga načina mišljenja. Ono je sadržavalo misao o vođenju uz pomoć stalnih ponavljanja osnovnih načina ponašanja i uz pomoć zrcaljenja kad je bila riječ o krivom ponašanju. Suvremen način razmišljanja, koji se temeljio na zamisli o partnerskom odnosu, polako bi se primijenio tek u starije djece, odnosno mladih — kada se već moglo pretpostaviti da više objašnjavajući, a manje vodeći način odgoja ima smisla. Postojao je, dakle, oblik pomiješanoga mišljenja koji je smisljeno međusobno povezivao tradicionalne i moderne postupke.

Promatrajući analizu društvenoga sustava, možemo ustanoviti da danas primjenjujemo gotovo jedino moderan način razmišljanja. Stara Kantova misao vodilja: »Imaj hrabrosti poslužiti se svojim razumom!« postala je u našem kasnoprosvjetiteljskom društvu mantra koju stalno mrmljamo u vlastitoj nutrini i koja se stalno projicira na sve ljude u našem okružju. Pridržavajući se toga modernog izraza, mi u djece pretpostavljamo sposobnost da žive po načelu »Sapere aude!« (Usudi se biti mudar!) i da mogu upravljati svojim ponašanjem. Oblikovanje psihe se pritom ispušta iz vida, ono se jednostavno pretpostavlja kao nešto što je samo po sebi razumljivo.

Najvažnija spoznaja moje analize »sustava društva« je činjenica da mi — zarobljeni modernim načinom razmišljanja — tek moramo postati svjesni da će tema psihe i psihičkog sazrijevanja dugoročno biti središnjom temom našeg postupanja s djecom. Današnja društvenokritička stajališta polaze uglavnom od socijalnih nedostataka roditelja problematične djece. Uobičajeni modeli objašnjenja, koji prevladavaju i u medijskim izvješćima, govore o roditeljima koji se ne brinu o vlastitoj djeci i manje ih ili više zapuštaju. To se ne odnosi na većinu odraslih koje sam ja upoznao tijekom svoje djelatnosti. Danas se često neprimjereno ponašanje i djeca iz sređenih obiteljskih prilika, s roditeljima koji se neprestano brinu o njima i koji se krajnje trude o njihovu dobru.

Dezorijentiranost i besmislenost svakidašnjice, koja je izrasla iz današnjega — u usporedbi s prijašnjim vremenima neizmjernoga — blagostanja, plodno je tlo za prvi poremećaj odnosa partnerstva. Shvatljivo je da je blagostanje teško shvatiti kao nedostatak. U psihičkom se smislu društveno ponašanje, međutim, upravo tako mora predstaviti. Nedostatak »osmišljenih« ciljeva roditeljskoga naraštaja, zasićenost samim sobom, uvjetuju fokusiranje na vlastitu djecu kao nositelje nade novoga naraštaja i kao simbol budućnosti. Više nismo daleko od koraka da se djecu povuče na istu razinu sa sobom, da ih se, dakle, učini partnerima. Taj se korak čini gotovo nužnim.

Potaknute takvim društvenim promjenama, nastale su početkom devedesetih godina prošloga stoljeća odgovarajuće zamisli u dječjim vrtićima i školama. Bile su to zamisli otvorenoga odgoja, neprikladne za uvježbavanje psihičkih funkcija djece jer se i u njima s djecom postupa partnerski i očekuje se izgradnja osobnosti uz pomoć stalnih objašnjenja, govora i upućivanja. Dijete bi, uz pomoć objašnjavanja, trebalo naučiti i zatim samostalno odlučivati što je za njega dobro.

Društveni učinak ove smetnje na području pedagoškoga rada danas se može vidjeti na tržištu rada. Više sam puta spominjao probleme na području profesionalne izobrazbe. Mojim modelom poremećaja odnosa vrlo se dobro mogu objasniti tipične žalopojke poslodavaca. Nedostatak osjećaja za rad ili loš pristup temelje se jednostavno na tome da mladim zaposlenicima nedostaju psihičke funkcije potrebne za to da, primjerice, i ako je vani lijepo vrijeme koje mami na čašu piva s društvom, ili na bazen, oni ipak ostanu raditi. Zdrava psiha može isključiti naoko primarne potrebe užitka ispijanja piva ili kupanja i omogućiti čovjeku da se, usprkos svemu, usredotoči na posao. Čovjek odrastao u partnerskom poremećaju odnosa imat će u tome znatnih problema jer se takvo isključivanje potreba od njega rijetko tražilo, pogoto ne bez opširnih objašnjenja.

Društveni razvitak, međutim, ne stoji na mjestu. Blagostanju se u posljednjih desetak godina pridružilo i naizgled bezgranično povjerenje u tehniku koja se na prvi pogled čini inovativnom, no koja, ispod površine, u ljudi izaziva dubok strah i nesigurnost jer sve češće dolazi do osjećaja da se tom novom tehnikom više ne vlada, nego da upravlja čovjekom. Nije se uzaludno u našem vremenu pojavio pojam informatičke elite koji označuje onu malu skupinu koja je još uopće u stanju smisljeno baratati tehničkim mogućnostima pribavljanja informacija i tako dobivene informacije smisljeno preoblikovati.

Za većinu ljudi suvremena situacija sličí hrčkovu kotaču. Trude se, žele održati korak s napretkom, stalno u strahu da će izgledati zaostali i nemoderni. No, kako je razvitak uvijek brži nego što učinak učenja u čovjeka uopće može biti, on na kraju više ne može napredovati i ostaje kružiti u krugu poput hrčka, iako je stalno u pokretu. Gledano očima psihijatra, stalna preopterećenost odrasloga čovjeka vodi u depresiju čija se pojavnost razlikuje od slike kako je se shvaća na klasičan način. Depresivan čovjek se obično povlači, skriva i najradije ne želi imati posla s vanjskim svijetom, a učinak je ovdje upravo suprotan, pa ja govorim o »agilnoj depresiji«. Agilnoj zato što čovjek koji se nalazi u takvoj depresiji reagira sve većom aktivnošću, dakle stalnim agiranjem.

No, onaj tko stalno agira mora također stalno davati: biti akivan znači izići iz samoga sebe i otkriti nešto o sebi. Međutim, obično se zauzvrat ne dobiva nešto što se odvija na emocionalnoj razini. Razmjena potvrde i pozornosti se, stoga, unutar društva odvija još samo vrlo ograničeno i više ne može zadovoljiti prave potrebe na tom području.

U takvoj situaciji djeca dobivaju načelno novu ulogu. Funkcionalizirana su od odraslih, dobivaju status dostavljača pozornosti, pa odrasla osoba preko medija djeteta nadoknađuje svoj nedostatak primljene pozornosti.

Ta nadoknada, koja je u manjkavoga odraslog posve nesvjesna, predstavlja, u konačnici, emocionalnu zlorabu djeteta. Ono bi trebalo uz sebe imati razgraničene roditelje, odgojitelje i učitelje koji će se brinuti o tome da najbolje razvije svoje psihičke funkcije, nužno potrebne za normalan život u društvu. Umjesto toga, ono se stalno potvrđuje u vlastitoj mašti ranoga djetinjstva — kako je sâmo na svijetu i kako može upravljati svime oko sebe tako da svoju pozornost poklanja prema izboru — ako se odrasli odgovarajuće ponaša.

Zamislite rođendansku proslavu na kojoj se okupilo deset odraslih ljudi koji se žele zabaviti. Iznenada upada jedno dijete, kaže »halo« i traži pozornost. Danas će se gotovo svagdje razgovor odraslih odmah prekinuti i svi će se posvetiti djetetu, umjesto da najprije dovrše započeti razgovor, pa nakon toga svoju pozornost posvete djetetu. Dijete, dakle, shvaća da istodobno može upravljati s desetero odraslih. Fenomenalno! Nitko pritom ne primjećuje da je djetetu u ovoj situaciji koja se, čini se, sastoji samo od pozornosti, uskraćeno egzistencijalno iskustvo, naime da bi se moralo prilagoditi, pričekati da njegove potrebe budu zadovoljene. Kad bi se desetero odraslih tako ponašalo, danas bi to bilo protumačeno kao nedostatak ljubavi i odbojno i grubo ponašanje.

A kada takva djeca tijekom svojega odrastanja, poslije, sve češće doživljavaju upravljanje od drugoga, ponajprije u svijetu rada, odjednom se nađu pred gotovo nerješivim problemom — jer strano upravljanje nije predviđeno njihovom psihičkom zamisli. Podnošenje različitih frustracija, mogućnost trpljenja neugodnih situacija, čekanje na ispunjenje neke želje — sve se to pretvara u krizne trenutke koji dugoročno dovode u pitanje životnu sposobnost pojedinca.

Kada govorim o emocionalnoj zlorabi djeteta, jasno sam rekao da samo odrasla osoba može pridonijeti poboljšanju te problematičnije situacije. Nije, dakle, riječ o strožem odgoju djece, nego se u svih koji sudjeluju u odgoju mora stvoriti svijest o nastalim poremećajima odnosa.

Dok nema te svijesti, na najboljem smo putu da ukinemo djetinjstvo kao fazu ljudskoga razvitka. Dijete se gotovo već u rađaonici baca u svijet kao mali odrasli i odmah ga se uključuje u sve, a da se ne promisli o

primjerenosti zahtjeva koji se pred njega stavljaju. To je razlog zašto se danas djeca, kao nešto sâmo po sebi razumljivo, nalaze u svim klasičnim područjima odraslih. Umjesto da shvate kako su u društvu time ukinuta sva područja zaštite djece, odrasle osobe, koje se nalaze u projekciji ili simbiozi, tu činjenicu drže probitkom za dijete jer ga se time čini ravnopravnim partnerom.

9. poglavlje

Kamo moramo dospjeti: ponovno uspostaviti sposobnost odnosa — u djeci opet vidjeti djecu

Ako dopustimo da se sve i dalje razvija onako kako sam opisao u svojoj analizi, izlažemo se opasnosti da jednostavno izgubimo čitav naraštaj. Djeca na koju se odmalena gleda kao na odrasle i prema kojoj se tako ponaša nemaju nikakvog izgleda na razvoj koji bi bio primjeren djeci — kako bi, kao odrasle osobe, prema novom naraštaju mogli biti ne samo odgovorni za odgoj nego i osposobljeni za roditeljstvo.

Težnja u svijetu odraslih je kobna. Zbog, posebno u posljednjih dvadesetak godina izraženog, krajnjeg blagostanja, s gledišta dubinske psihologije postoji ozbiljna opasnost stalnog nazadovanja pojedinca. Istinsko nekadašnje vanjsko određenje čovjeka u gladi, žeđi, hladnoći ili ratu više se ne osjeća i u zapadnom je društvu uglavnom postalo nezamislivim. Odgovarajuća egzistencijalna borba, koja bi nas vratila na temelje našega postojanja, dugoročno se više ne čini potrebnom.

Suvremeni je čovjek u opasnosti da postane sve egocentričniji i samoljubiviji i da se promatra još samo s gledišta vlastitih potreba. Time on gubi svojstvo socijalnoga bića, prestaje biti »zoon politikon« (političko biće) u kojemu, prema Aristotelu, posve prirodno postoji težnja za zajedništvom u pozitivnom smislu.

Oslabjela podnošljivost frustracija nosi sa sobom sve manju spremnost na napor, stanje čija se razornost uočava tek onda kada se shvati da to vrijedi jednako za radno i za privatno područje. Posljedica svega toga je raspad ukorijenjenih struktura. Učestalost rastava u parova, primjerice, u vezi je s nestankom tih struktura, što pak dovodi ne samo do povećanoga broja ljudi koji žive sami nego i do porasta samohranih majka i očeva, sa svim problemima koje takvo stanje donosi djeci. Unatoč tomu, »single« je postao oblik osobne organizacije života kojemu se teži, pa se čak čuje da neke žene izričito žele dijete, ali drže da za njegov odgoj ne trebaju oca.

Pokušaj koji je izražen u takvim krajnostima — da se odbaci svaka odgovornost za druge ljude, govori o tome da se tu nalazi ključ naše

budućnosti. Živimo u svijetu koji je uglavnom »oslobođen smisla« i koji nam naizgled ne nudi nikakvu ozbiljnu životnu perspektivu. Bez takve se perspektive, tako se barem čini, ne moramo brinuti o tome da u društvu dobro organiziramo suživot, nego se možemo ograničiti na zadovoljenje vlastitoga ega. Dakle, klasičan scenarij propasti za kakav bi se mogle naći povijesne usporedbe u nekadašnjim visokim kulturama.

Kako bismo postigli zadovoljenje svojih užitaka, zlorabimo duše vlastite djece na stupnjevima partnerstva, projekcije i simbioze. Ono što trebamo je svijest da danas prevladavajući suvremen način mišljenja za našu djecu ne predstavlja mogućnost i prednost, nego opasnost za naš odnos prema njima.

Suvremen način mišljenja, kakvim ga ja shvaćam, bitno je obilježje partnerske zamisli, to je mišljenje u horizontalnom pravcu, mišljenje koje počiva na razumijevanju prije djelovanja. Za većinu zbivanja u životu odraslih to može biti posve ispravno i moderno u pozitivnom smislu, ali u odnosu s djecom vodi izravno u zamku. Roditelji više ne reaguju na ono što njihovo dijete čini, nego pokušavaju razumjeti što čini, kako bi objasnili što je, možda, moglo bolje napraviti. Postupci djeteta trebaju se poboljšati uz pomoć razumijevanja objašnjenja. A kamo to vodi, najbolje možemo vidjeti u svim onim malim čudovištima i nasilnicima koji nas danas okružuju.

Ta su djeca čudovišta i nasilnici samo kao rezultat onoga u čemu odrasli griješe u vlastitu ponašanje. Za promašaj su krivi roditelji, odgojitelji, učitelji, djedovi i bake, terapeuti, dakle svi oni koji mogu utjecati na psihički razvitak djece. Dijete je, u konačnici, nositelj simptoma pogrešnoga društvenog razvoja.

To je spoznaja koja se mora nametnuti na razini odraslih. Mi se, napokon, opet moramo pozabaviti pitanjem smisla, a ne bježati od njega pa djecu prihvatiti i služiti se njima kao nadoknadom za naš nedostatak smisla. Tek kada, kao odrasli, budemo u stanju shvatiti da dječja psiha za svoje oblikovanje treba stariju osobu s kojom će se suočiti, moći ćemo se opet pobrinuti za društvo usmjereno budućnosti u kojemu će i naša djeca moći živjeti i djelovati kao »zoon politikon«.

To se ne smije shvatiti kao izričito odbijanje modernoga, horizontalnog načina razmišljanja. Ono je, naravno, rezultat prosvijećenoga društva, no mora opet biti redefinirano kao novi cilj prema kojemu se i u odgoju djece trebamo polako uputiti. Mala djeca u početku trebaju pred

sobom imati neku odraslu osobu koja će ozbiljno primjenjivati tradicionalno, vertikalno razmišljanje i kojoj će, osim toga, biti jasno da u međuvremenu negativno obilježeni pojmovi, kao što su autoritet i hijerarhija, predstavljaju upravo one ključne točke u odnosu prema djeci koje će im dati potrebnu sigurnost i orijentaciju kako bi se mogli snaći u svijetu.

Dječji vrtić i škola — hitno nužne promjene

Valja hitno tražiti temeljito preispitivanje danas primjenjivanih zamisli u dječjim vrtićima i školama te promotriti koliko su te zamisli sastavljene prema načinu razmišljanja utemeljenom na opisanim poremećajima odnosa. Većina meni poznatih vrtića radi strogo po zamisli partnerstva. Djecu se u njihovoj, tek uznapredovaloj, dobi između treće i šeste godine života prihvaća kao vlastite osobnosti i u tome ih se potiče. Kad bi se taj suvremen način mišljenja, koji protuslovi važnim neurološkim spoznajama, i nadalje provodio i postao jedini temelj dječjega odgoja, neizbježna je potpuna preopterećenost naše djece. Ta će djeca nužno postati prinčevi, čudovišta i nasilnici jer se nitko ne osjeća odgovornim da im pokaže dostojno kako će postati društveno integrirana bića.

Ništa ne vrijedi naoko raspuštenu djecu kažnjavati odgojnim mjerama i onda od toga očekivati bilo kakve učinke — jer takva djeca tako samo stječu iskustvo da svojim ponašanjem uspijevaju upravljati odraslima i zadobivati njihovu pozornost.

Roditelji se, kao i odgojitelji i učitelji, često u takvim situacijama upuštaju u borbu za moć koju nikako ne mogu dobiti i u kojoj su stalno izloženi opasnosti da pred djetetom ispadnu smiješni i tako još više potaknu manjak djetetova poštovanja prema vlastitu okružju.

Dječji vrtići i škole, kao institucije, zapravo moraju shvatiti da je njihova zadaća oblikovati psihu djece i dopustiti njezino polagano sazrijevanje. Ta je zadaća to važnija što se u obiteljima manje postupa na taj način. Dodatni naboj današnjoj situaciji daje i to što nijedna javna institucija više nije na raspolaganju kao sredstvo ispravljanja za propuste u obiteljskom okružju.

Bilo bi poželjno da se stručnom osoblju omogući odgovarajuća

dotatna neurološka i psihijatrijska izobrazba, kako bi mogli djelotvorno pomoći u radu u dječjim vrtićima i školama. Na odgovarajući se način mora djelovati i u izobrazbi na veleučilištima i sveučilištu, kako bi se stručno osoblje pripremilo za rad s psihički nezrelom djecom, kako ne bi i dalje poticali i širili partnerski način razmišljanja.

Još jednom, budimo svjesni da se problematika tri velika poremećaja odnosa različito odražava na različite osobe koje su u odnosu s djecom. Simbiozu, a time i najbeznadniji poremećaj vidim trenutačno zapravo jedino u roditelja. Većina odgojiteljica i učitelja je najviše u projekcijskom odnosu. Kako nije riječ o vlastitoj djeci, oni teže tu djecu shvaćaju kao dio sebe samih, pa su ona tu »samo« za pružanje ljubavi i priznanja pedagogima.

To razlikovanje također znači da u ustanovama mogu postojati bolji izgledi za psihičko sazrijevanje, odnosno dozrijevanje djece, nego u obiteljima u kojima je kaos u odnosima u međuvremenu uznapredovao. Ta spoznaja dovodi do toga da zahtjevi za izgradnjom ponuda za cjelodnevno zbrinjavanje, od države, izgledaju smisleni. Dakako, mora biti jasno da se ne smije raditi o mjestima na kojima bi se djecu samo čuvalo. Takve ustanove imaju smisla samo ako se u njima s djecom radi na temelju spoznaja o postojećim poremećajima u sazrijevanju.

Za rad učitelja u osnovnim školama valja reći da njihova funkcija kao prijenosnika znanja više ne predstavlja težište njihova rada, nego da moraju biti suodgovorni za to da se u djece stvore dobre osnove kako bi ona uopće mogla učiti. To znači da se psiha djeteta i dalje mora oblikovati. Učitelji najprije moraju stvoriti nastavnu situaciju u kojoj će djeca moći učiti kvalitetno bez ometanja i besmislenih emocionalnih naboja u ozračju. Zacijelo ne bi bilo loše raspravljati i razmišljati o uvođenju jedne ili dvije predškolske godine, dakle da školovanje, eventualno, počne već u petoj godini života. Pretpostavljen gubitak vremena u prihvaćanju nastavnoga gradiva psihički zrelija djeca lako bi poslije nadoknadila, pa pri prijelazu u više razrede ne bi bilo nikakvih nedostataka.

Valja sasvim jasno reći da ovi moji poticaji nemaju nikakve veze s izradom novih pedagoških zamisli. Takve zamisli ne djeluju u toj skupini djece, ne dovode ni do kakve promjene u njihovu problematičnom ponašanju i, u konačnici, nikome ne pomažu. Posljednje što takva djeca trebaju jest da budu pokusni kunići uvijek novih pedagoških zamisli. Ono što, nasuprot tomu, doista trebaju jest nov, drukčiji oblik razumijevanja koji

počiva na priznanju važnosti procesa psihičkoga sazrijevanja.

U konačnici, to vrijedi i za odgovorne u izobrazbi. Učitelji i osobe odgovorne za izobrazbu, osim stručnoga »know-howa«, moraju barem u začecima poznavati moguće razloge negativnog ponašanja naučnika. Pojedini, naizgled beznadan, primjer možda bi se mogao pozitivno uklopiti u svijet zaposlenika.

Nove zadaće za djedove i bake

Do sada je, kad se govorilo o djedovima i bakama, bilo govora jedino o tome da su često već skliznuli u projekciju. Ostati samo na tome značilo bi na nedopustiv način suziti pogled na taj važan naraštaj. Upravo djedovi i bake predstavljaju iznimno važnu zalihu ako želimo pristupiti tome da naraštaj naše djece i mladeži sačuvamo od konačnog propadanja u životnu nesposobnost. Pretpostavka za tako nešto je da djedovi i bake mogu u djetetu vidjeti dijete, a ne da ga, u smislu projekcije, opterete vlastitim nedostacima.

Dosta se često čuju pritužbe kako starim ljudima u predvečerje života nedostaje ispunjenja, kako se osjećaju gurnuti u stranu i isključeni iz života. Ako se pođe od pretpostavke da je u ovom naraštaju prisutna svijest o poremećaju odnosa, otvara se put njihovu uključivanju u aktivno pomaganje najmlađima. To bi bilo zamislivo za rano pomaganje u dječjem vrtiću i osnovnoj školi. Također bi se mogli izmisliti modeli koji bi doveli do rasterećenja obitelji. Tako nešto u začecima već i danas postoji. Kao primjer bi mogla poslužiti inicijativa »big friends for youngsters« (veliki prijatelji za malce), skraćeno »biffy«, koja se svojevrsnim modelom kumstva zalaže za takav dijalog među naraštajima. Umnožavanje takvih ponuda ne bi bilo nikakvo rješenje za hitne slučajeve, nego smisljena pomoć.

Pretpostavka za obrat: osvješćivanje prethodi rješenju

Moje opisivanje ima ponajprije jednu svrhu: prizvati u svijest

odraslih problematiku psihičke nezrelosti naše djece i mladeži te time otvoriti mogućnost suprotstavljanja razvitku koji ugrožava našu budućnost. A taj razvitak ugrožava budućnost ponajviše zbog manjka sposobnosti za odnose u sve većeg broja samoljubive djece, odrasle u simbiozi. Sposobnost za odnos znači, primjerice, da dijete pohađa školu za roditelje, da za roditelje uči. Ponaša li se dijete u školi kako ne treba (što se, dakako, uvijek može dogoditi), roditelji u normalnim prilikama, uz pomoć svojega odnosa, imaju utjecaj na to da se dijete sljedeći put više ne ponaša tako. U samoljubive djece takav utjecaj nije moguć.

Tragično je što ja pretežno susrećem zdrave roditelje koji su sposobni za odnos, ali čija djeca, zbog psihičkog fiksiranja u ranodjetinjskom samoljublju, nisu sposobna za odnos. Takva djeca uopće više nisu spremna na učenje ili neki napor, ona, dapače, reagiraju posve u skladu s orijentacijom na užitak. Postoji opasnost da će ona u svojoj mladenačkoj dobi sve češće izbjegavati školu, da će se, umjesto toga, primjerice, povući u sobu i tamo tražiti užitak u računalnim igricama ili gledanju televizije. Na primjeru japanskih hikikomora u sedmom poglavlju postaje jasno da to nije nikakav proizvod mašte iz nekakve drame znanstvene fantastike, nego gorka stvarnost u zapadno orijentiranim kulturnim krugovima.

Dokle god je osigurana zbrinutost takve djece, ona će se ponašati mirno. Ali, čim se od njih zatraži nešto u bilo kojem obliku, ili im računalo i televizor više ne funkcioniraju, dolazi do velike vjerojatnosti verbalnoga ili/i tjelesnog nasilja prema osobama iz njihova okružja, ili prema predmetima. U konačnici, takva djeca reagiraju poput male bebe koja traži trenutačno zadovoljenje svoje potrebe za užitkom koji joj je uskraćen.

Kako takva djeca psihički ne primjećuju onoga tko je ispred njih, zakazuju svi pedagoški koncepti i neuspjeh u školi i društvu je, prije ili poslije, siguran. Kao mladi odrasli, ti su ljudi posve radno nesposobni i, dugoročno gledano, mogu dovesti do urušavanja društvenih struktura.

Ipak, još nismo tako daleko. Uza sve brige, nešto ipak ne smijemo ispustiti iz vida — još ne tako davno djeca su se u Njemačkoj razvijala vrlo pozitivno, mogla su uredno proći kroz sve procese psihičkoga sazrijevanja i postati vrijedni članovi društva. Stoga ostaje nada da će buđenje svijesti za trenutačnu sklonost nazadovanju dovesti do toga da dođe do obrata i da odrasli nađu put prema svojoj primjerenom ulozi — da kao roditelji budu drage osobe s kojima se njihova djeca suočavaju, prema kojima će se njihova djeca moći orijentirati, a ne da već zarana budu potisnuta na

pogrešno mjesto. Moramo ponoviti da djecu hitno trebamo opet promatrati kao djecu. Njima nametnuta uloga malih odraslih, koji su u svim životnim područjima viđeni uz nas kao partneri, mora biti završena!

Kako bi se to moglo dogoditi, hitno su potrebna odgovarajuća istraživanja za procjenu stupnja psihičke zrelosti djece u dječjem vrtiću i osnovnoj školi. Samo bi se tako mogli osigurati brožčani pokazatelji koji bi se, i na odlučujućim mjestima u politici i upravi, pobrinuli za zaokret u mišljenju. Društvo je, nesumnjivo, spremno podvrgnuti se tom procesu osvješćivanja. Do spoznaje da uvijek nova petljanja po sustavu ne vode ničemu došlo se kad je postala očita loša situacija u vezi sa sposobnošću izobrazbe mladeži.

Ne želim predstavljati nikakva rješenja za probleme, i to iz opravdanog razloga. Nikome se ne čini usluga ako mu se pruži prilika da se posluži naoko jednostavnom strategijom za rješenje nekoga problema, a istodobno se nisu razumjeli pozadina i temelji tog problema.

Želim postići da vi, kao čitatelj koji bi najradije pomogao (svojoj) djeci, postanete svjesni koji su mehanizmi u trenutačnoj situaciji isključili psihičko sazrijevanje djece. Uz pomoć te spoznaje treba razviti strategije za izlazak iz slijepe ulice. No, to je proces u koji se mora aktivno uključiti svaki pojedinac koji je time pogođen.